

Kapocs

A Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet folyóirata

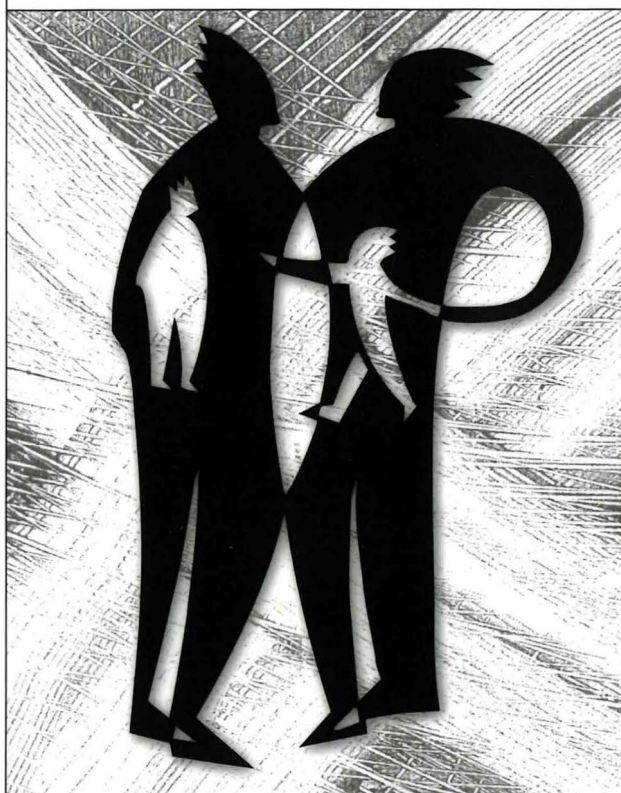
VII. évf. 1. szám 2008. február

A szociális szolgáltatások
szabályozásáról

2

Az aktív munkaerő-piaci
eszközökről

14

Az újjalotai Fiókáról

32

Az idősellátásban dolgozókról

58

34

Pataki Éva

A szociális szolgáltatások szakmai szabályozásának fejlesztése – szakmapolitikai vonatkozások

Bevezető

Tanulmányomban „A szociális szolgáltatások szakmai szabályozásának fejlesztése” című átfogó projekt szakmapolitikai aspektusait vizsgálom abból a megközelítésből, hogy a szakmában „sztenderdizáció” néven emlegetett elképzelések hogyan illeszkednek a (hazai) szociális szolgáltatási és szociális szakmai kultúrába. E program hatása feltehetően igen összetett, a szándékok és eredmények viszonyát tekintve pedig a szociális ágazat nagyságrendje és komplexitása, valamint a hazai adottságok miatt eltérő hatásokat eredményezhet.

Éppen ezért érdemes áttekinteni, hogy milyen kényszerek és lehetőségek alakítják ezt a folyamatot, milyen várható kimenetei becsülhetők meg egy ilyen átfogó szakmai innovációnak.

A program kapcsán mindannyiunk közös célja, hogy a hazai szociális munka szakszerűbbé váljék, hogy a szociális szolgáltatások mind a benne dolgozóknak, mind a klienseiknek áttekinthetőbb feltételeket biztosítsanak. Ugyanakkor számos veszélyt rejt minden ilyen átfogó reform, és ezek közül az egyik legfontosabb, hogy az elkészült szakmai szabályok és irányelvek elszakadnak a napi realitástól, újabb teljesíthetetlen, adminisztratív elvárásokkal terhelve az amúgy is túlszabályozott szociális ágazatot.

Nehezíti a helyzetet, hogy a hazai szociális szolgáltatásokról és a bennünk folyó gyakorlatról igen kevés relevánsan elemezhető adat áll rendelkezésre. Ezért az olyan programok, amelyek a szakmai működésekre általános érvényű hatást szándékoznak gyakorolni, abba a hibába eshetnek, hogy ami „működik a papíron”, az a gyakorlatban használhatatlan, vagy a várttól eltérő eredményt hoz. E kockázatokat elkerülendő, a szakma minden meghatározó szereplőjének feladata, hogy kiemelt hangsúlyt adjon a szakmai tények és tapasztalatok

gyűjtésének, a szakmai párbeszédnek, és az általános előírások bevezetése előtt éljen a modellálás lehetőségével.

A szociális munka társadalmi feltételeinek változása

A témánk elemzése szempontjából fel kell tennünk azt a kérdést, hogy a szociális szakmai szabályok egységesítése milyen társadalmi feltételek következményeként vált indokolttá, illetve ennek igénye milyen ideológiai, szemléleti gyökerekből táplálkozik.

E tanulmány keretei nem teszik lehetővé, hogy részletes áttekintést adjak a jóléti államok elmúlt 40-50 évének történéseiről, illetve a rendszerváltozás utáni Magyarország társadalmi, politikai és gazdasági folyamatairól, ezért csak néhány meghatározó tényezőt említek, bővebb kifejtés nélkül.

A szociális szolgáltatások és a szociális munka gyakorlata egységes szabályozásának bevezetése kapcsán a legtöbb szerző a jóléti állam átalakulását említi. Ennek az átalakulásnak, többek szerint krízisnek a háttérében összetett és egymással összefüggésben álló gazdasági, társadalmi és ideológiai változások fedezhetők fel.

A jóléti államok átalakulása és válsága

Esping Andersen szerint a jóléti államok átalakulásával és válságával kapcsolatos magyarázatok három csoportba oszthatók:

1. Azok a magyarázatok, amelyek a jóléti államok demográfiai változásaira, főképp a népességfogyásra, az alacsony születési rátákra, a társadalmak elöregedésére hivatkoznak. Ezek a modern társadalmakban tapasztalható demográfiai tendenciák a nagy jóléti rendszerek radikális átalakítását követelik meg azok fenntarthatósága érdekében.
2. Más vélemények szerint a jóléti állam korlátozza és torzítja a piacokat, nem ösztönöz a munkavállalásra, megtakarításra. Az ebbe a körbe tartozó érvek a jóléti ellátásoktól való függőség olyan negatív hatásairól számolnak be, mint a munkavállalási kedv csökkenése, a polgárok passzivitása a saját életük irányításában, illetve az alkalmazkodási nehézségek.

3. A harmadik csoportba azok a vélemények tartoznak, amelyek szerint a globalizációs folyamatok a túlköltekező nemzetállamokat alkalmazkodásra, versenyképesebb gazdaság kialakítására kényszerítik, ami viszont a jóléti rendszerek kurtítása nélkül nehezen valósítható meg.¹

Mindhárom megközelítés a jóléti (nemzet)államok „külső és belső” adottságainak olyan átalakulására nyújt magyarázatokat, amely alapvetően befolyásolta/befolyásolja a korábban jórészt állami forrásokból finanszírozott szociális szolgáltatások, valamint a szociális munka helyzetét.

Ha eseménytörténeti perspektívába akarjuk elhelyezni a szociális szolgáltatások és a szakma feltételeinek változásait, akkor az alábbi kép rajzolható fel.

Az 1950-es, 60-as évekig az ipari társadalmakban stabil szociálpolitikai infrastruktúra épült ki, illetve a szociális szolgáltatások terjeszkedése és fejlődése folytatódott a század második felében is. Ennek bizonyítékai abban lelhetők fel, hogy a jóléti államokban a szociális szolgáltatások differenciálódnak, egyre szélesebb kínálatot nyújtva az egyéni és helyi szociális problémákra. Másrészt, és ez előbbivel összefüggésben, a különféle szinteken képzett szociális szakemberek számának exponenciális növekedése tapasztalható, ami a szociális képzések számának növekedésével is jár. Harmadrészt a szociális munka területén alkalmazott munkaformák és eljárások sokoldalú fejlődése figyelhető meg. Ezek az évtizedek, amelyeket a jóléti államok „aranykorának” szokás nevezni, inspirálóan hatottak a szakma és a szociális szolgáltatások professzionalizálására².

Egyesek szerint már a 70-es, mások szerint inkább 80-as évektől figyelhető meg a szociális rendszerekre fordított állami hozzájárulások relatív értékének csökkenése, és nagyjából ezektől az évektől datálható a jóléti államok erodálásáról és válságáról folyó tudományos diskurzusok megjelenése. A változásban lévő jóléti államokat befolyásoló egyik tényező a neoliberais szemléletek térnyerése a modern társadalmak minden területén, amelyek központi paradigmája a piac szabadsága. A neoliberális kritikák megkérdőjelezzik a jóléti állam elvi alapjait és működésük gazdasági racionalitását. A következmény, hogy a keynesi megközelítésen nyugvó jóléti államok drámai átalakuláson mennek keresztül, vagyis a II. világháború után kialakult osztálykompromisszumot első ütemben a „fordi” osztályalkura épülő kevert gazdasággal, teljes foglalkoztatással működő jóléti társadalmak követték,

amelyet aztán fokozatosan váltott fel a jóléti pluralizmussal, deregulált munkaerőpiaccal jellemezhető versenyszellemű jóléti állam.

A szociális szolgáltatások, illetve a szakma helyzete egy ideig a folyamatok áttételének komplexitása miatt nem sokat változott, bár a szociális munka teoretikusai ekkoriban már megkongatták a vészharangot. A jóléti állam át-, illetve leépüléséről beszéltek, és arról, hogy ezek a jelenségek a szociális szolgáltatások és a szakma alkalmazkodását kényszerítik ki, amely viszont veszélyekkel járhat a szociális munka elért eredményeire.

A szociális rendszerek privatizációja, új jóléti szakmák megjelenése, olyan régi-új társadalmi jelenségek felerősödése, mint a munkanélküliség, a szegénység és esélyegyenlőtlenségek, szakmai és intézményes válaszokat követeltek. E válaszok egyike, reflektálva a társadalmi átalakulásokra, a szociális szolgáltatások és a szociális munka gyakorlatának „ökonómizálódása” volt.

A jóléti államok változásával kapcsolatos, egyre szélesebb irodalmi áttekintéssel és empirikus tényekkel alátámasztott folyamatként a globalizációt érdemes még megemlítenünk. A 90-es évektől mind gyakrabban hangoztatott hivatkozási alap, hogy a számos tekintetben ellentmondásos jelenségnek tekinthető globalizáció következményeként a jóléti (nemzet)államok a maguk túlköltekező újraelosztási stratégiái miatt nem képesek rugalmasan alkalmazkodni a világtrendekhez, és amennyiben nem kapcsolódnak a pénzpiac és a gazdaság átalakult játékszabályaihoz, lemaradnak a fejlődésben. Vagyis a globalizáció valamiféle külső szabályrendszerként regulázza meg az egyes államokat, elvileg súlyos árat fizetve azokkal a társadalmakkal, amelyek tartva magukat a korábban elfogadott közjó gondolatához és gyakorlatához, magasan tarják a jóléti kiadásukat.³

A globalizáció természetesen nem hagyta érintetlenül a szociális munkát sem. Világossá vált, hogy a nemzetállamok határain belül tartott szociálpolitika nehezen tud megoldásokkal reagálni olyan jelenségekre, mint pl. a tömeges munkanélküliség vagy a migrációból adódó kulturális és gazdasági konfliktusok, ami viszont szükségessé tette a világon, az egyes földrészekén tapasztalható szociális problémák tágabb összefüggéseinek megértését. Másrészről pedig a „világ problémáinak” az egészet átfogó látásmódja új lehetőséget nyitott olyan kérések áttekintésére, mint pl. az egyetemes emberi jogok érvényesítésülésének és képviselésének szükségessége, vagy a szakma globális fellépése az országok között és a

társadalmakon belül tapasztalható egyenlőtlenségekkel szemben, illetve valamilyen mértékben a globalizációnak köszönhető az is, hogy elindult a szociális szakma és szolgáltatásainak sokféle területen jelentkező egységesítési törekvése (egységes etikai kódex, illetve a képzések területén jelentkező globálsztenderdek).

A szociális szolgáltatások, a szociális munka jelenét nem könnyű megragadni, és a jövője is homályos. Többek szerint a szakma a fejlődésének határaihoz érkezett. A szociális szakemberek száma az elmúlt évtizedekben szinte minden más professziót meghaladóan növekedett. A jövőre nézve ennek a tendenciának a változása jósolható, miután lassult ez a növekedés, illetve egyre több kvalifikált szociális szakembert érint a munkanélküliség.⁴

A szakma professzionalizációjával kapcsolatos várakozások is szélsőségesek. Egyesek szerint, amennyiben a szociális munkások nem találják meg a helyüket és céljaikat ebben a globális világban, akkor a szakmai tudások elenyésznek; egyre kevésbé lesz szükség arra a sokszínű tudásra, értékre és készségtárra, amelyet a szakma az elmúlt száz évében folyamatosan fejlesztett. A legsötétebb kép szerint a szociális „rendőr” szerepe válik a szociális munka fő jellemzőjévé.⁵

Az elmúlt évtizedekben a szolgáltatások nagyságrendjében tapasztalható növekedés „ipari méretűvé” tette a szolgáltatási szektort általában, és benne a szociális szolgáltatásokat. Ezért nincs mit csodálkoznunk azon, hogy az iparból, termelésből átvett szabályozási folyamatok adaptálásával próbálkoznak sok országban. Ezek a szükségesnek látszó, a minőséggel, átláthatósággal és garantálhatósággal indokolt reformok és fejlesztések azonban döcögnek, és számos kétséget vetnek fel. Némi leegyszerűsítéssel élve azt mondhatjuk, hogy a szociális szolgáltatások alanya az ember, tárgya a szociális problémák, és termelési technológiája a problémamegoldás, a szociális segítség. Amint látszik, minden meghatározó eleme komplex és bonyolult, valamint racionális megközelítéssel számos oldalán nem érhető el. Az, hogy az új megközelítések, eljárások rendet raknak az amúgy kaotikusnak tűnő és véletlenek által meghatározott, gyakran spontán történetekben, talán csak egy újabb illúzió, amely felváltja a korábban jellemző tudományosan megalapozott szakértő megközelítésbe vetett hitet.

A szociális problémák átalakulása

Ugyanezen időszak alatt átrendeződés volt tapasztalható a szociális problémák struktúrájában is. A tömeges és tartós munkanélküliség, az (új) szegénység és egyenlőtlenség, az egyre nagyobb méreteket öltő bűnözés ismét a társadalmi problémák élvonalába kerül. A modern és egyre differenciáltabb társadalmakban a szociális problémák is egyre komplexebbé váltak. A pszichoszociális problémák átrendeződése is arra hívta fel a figyelmet, hogy a korábbi, viszonylag jól beazonosítható szükségletehiányok és azok következményei más hatást gyakorolnak a modern társadalomban élő emberek életére. Különösen feltűnő a mentális problémák általános növekedése, illetve a szocializációs nehézségek jelentkezése az elvileg jobb körülmények között felnövekedő gyerekek és fiatalok életében.

Egy másik, egyre erősebb tendenciát mutató, a jóléti állam átalakulásával összefüggő jelenség a szociális szolgáltatások privatizációja, piacosítása volt, amelynek következményeként az állam, piac, család viszonyában addig kialakult „munkamegosztás” is megváltozott. A háttérben az állam és a gazdaság egymástól való elszakadása figyelhető meg. E folyamat jellemzője, hogy miután az állam gazdaságra gyakorolt befolyása csökken, a gazdaság egyrészt „kibújik” a nemzeti felelősségek alól, másrészt meghatározó és kontrolláló hatást gyakorol az állami működésre, főképp az újraelosztásra.

A társadalmi feltételeket tekintve tehát az alábbi főbb tényezőket kell megemlítenünk:

- a jóléti államok átalakulása, különös tekintettel az állami szerepvállalás csökkenésére;
- a gazdaság szerkezetének változása, a szolgáltatási szektor megerősödése;
- a globalizáció;
- olyan ideológiák térnyerése, mint a neoliberális és neokonzervatívizmus;
- a szociális szolgáltatások privatizációja, a jóléti pluralizmus, illetve az állami juttatások kiváltása magánszolidaritással.

Keveset szóltunk még arról, hogy a szolgáltatások igénybevevőinek körében milyen változások voltak tapasztalhatók az elmúlt korszakokban.

A nyugati modern társadalmakban az eddig felvázolt folyamatokkal összefüggésben a polgárok életkörülményei is jelentősen megváltoztak. Az aranykorát élő jóléti társadalmakban az emberek többsége addig soha nem tapasztalt jólétet és életminőség-javulást élhetett meg.

A növekvő életszínvonal mellett meghosszabbodott az élettartam, javultak a lakáskörülmények, az iskoláztatás feltételei, a munkafeltételek.

Igaz, ennek a fejlődésnek megvolt az ára is. A szociális biztonság illuzórikus képzeiteinek következményeként egyre erősödött az egyének, családok atomizálódása, a természetes közösségi támaszok elszegényedése. Az individualizáció és a szociális háló meggyengülése változásokat idézett elő a családi életben és a család szerkezetében is. Megjelentek a család új formái, mint az élettársi kapcsolatok, az egyedülálló szülők gyermekekkel, a mozaikcsaládok.

A modern és egyre differenciáltabb társadalmak egyik jellemző karakterjegyévé vált az egyének, családok és szociális csoportok növekvő mértékű függősége a társadalmi struktúráktól és folyamatoktól. A társadalmi reprodukció és az egyéni életvezetési gyakorlat komplex függelmi viszonyba került a termeléssel, a gazdasággal, a politikával, valamint a specializálódott intézményekkel és a szolgáltatásokkal. Egyén és társadalom, vagy másképpen, egyéni és társadalmi rendszerek egyre kevésbé elválasztható, és egyre inkább egymástól függő valóságot képviseltek. S miután a szocializáció számos területen elszakadt a családi és közvetlen környezet világától, olyan intézmények váltak az egyének életútjának és kapcsolatainak hálójának a bázisává, mint a pedagógiai, segítő és munkaszervezetek. ⁶

Összegezve tehát az igénybevevői oldal meghatározó elemeit, az alábbi problémákkal kellett szembenéznie a szociális munkának:

- A demográfiai változások, a társadalom elöregedése
- A családok szerkezetének átalakulása
- Az individualizáció
- A régi-új szociális problémák társadalmi méretű kiterjeszkedése és tartós fennmaradása
- Az egyenlőtlenségek növekedése, és a szegénységben élők számának növekedése a gazdag országokban⁷

A hazai helyzet: a koraszülött jóléti államtól a krízisben lévő „jóléti” állam felé

Ha a hazai helyzetet akarjuk megérteni, érdemes néhány fontos megállapításból kiindulnunk.

A rendszerváltás előtti években egy kiterjedt szociális védelmi rendszer állt a magyar lakosság rendelkezésére. A stabilitását a történelmi tapasztalatokból építkező politikai konszenzus és a szocializmus rendszereszméjének minden áron való fenntartása adta. Ugyanakkor a hazai „jóléti rendszer” csak részben differenciált formái alakultak ki, és fenntartása rendszerint meghaladta a gazdasági lehetőségeket.

„A reformszocializmus «koraszülött jóléti államot» hozott létre. Az elnevezés mögött az a gondolat húzódik meg, hogy a törvénybe iktatott jogosultságok együttese, azaz mindaz együttvéve, ami az állampolgárnak jár az államtól, nem arányos a gazdaság teljesítőképességével, hanem nagyobb annál. A «koraszülött jóléti állam»-értelmezés lényege, hogy szoros összefüggés van egyfelől a gazdasági fejlettség, teherbíró-képesség, másfelől az életszínvonal, s ezen belül az életszínvonalnak az állami gondoskodás formájában juttatott részre között. Ez az összefüggés empirikusan is megfigyelhető: azaz a potenciál előbb-utóbb behatárolja a gondoskodási lehetőségeket.”⁸

A rendszer fennmaradásának ára és következménye tetten érhető a szociális védelmi rendszer jellemzőin.

„A rendszer a szűken értelmezett anyagi jólét tekintetében is elmarad a fejlődés ütemében, az életkörülmények minőségének javulásában – mind az ígéretektől, mind számos más, kapitalista úton járó ország teljesítményétől. A szolidaritás és a biztonság tekintetében is felemás a rendszer teljesítménye. Miközben nincsenek hajléktalanok az utcán, nagy a lakáshiány, társbérleti lakásokban és munkásszállásokban zsúfolódnak össze az emberek. A társadalmi biztonsági háló felfogja ugyan azokat, akik nem tudnak magukon segíteni, de ellátásuk a nyomorúságos és az elfogadható között ingadozik. Számos ponton messzire megy a nyugdíjrendszer, azonban a nyugdíj átlagszínvonala igen alacsony. A korábban nyugdíjba vonultak közül sokan nélkülöznek, ha nem nyomorognak. Miközben számos szolgáltatás ingyenes vagy irreálisan olcsó, nem lehet hozzájuk jutni vagy igénybe venni a krónikus túlkereslet, illetve a krónikus hiány következtében. A jóléti szolgáltatások széleskörűek ugyan, de sokszor rossz minőségűek.”⁹

Ennek az örökségnek a talaján kellett volna a rendszerváltozás után egy korszerű szociális rendszert kialakítani, méghozzá úgy, hogy a szociális szakma professzionalizációja is ekkortájt indult meg.

A rendszerváltó magyar lakosság erős demokráciát és kiterjed, stabil szociális biztonságot képzelt el magának. Az ország belső bizonytalanságai: a nagy államadósság, a demokratikus tudások, készségek és tapasztalatok gyengeségei társultak még ahhoz a szerencsétlen helyzethez, hogy a példaképül szolgáló nyugati jóléti államok már régen nem azok voltak, mint ami magyarok képzeletében élt.

A rendszerváltozás után az ország gyors struktúraváltásra kényszerült, ami viszont olyan társadalmi és szociális problémákat eredményezett, amelyekhez az örökölt szociális rendszereknek is gyorsan kellett alkalmazkodniuk. Nem sok jó megoldás állt rendelkezésre, ezért a szociális rendszerek átalakítása egyrészt az meglévő intézményi struktúra fokozatos átépítésével, új ellátások és feladatok folyamatos „hozzávarrásával” tudott megtörténni. Így egy sok szempontból ellentmondásos és bizonytalan szociális ellátó és szolgáltató rendszer alakult ki, amely egyszerre gyökerezett a múltban, és ágaskodott a vágyott jövő felé.

A jóléti rendszer modernizálásának elképzelései és megvalósítása egyszerre jelenítette meg a szociális biztonság ígéretét, a szocializmus paternalista szemléletének kritikáját és a szociális ellátásokra fordítandó állami kiadások visszaszorítását. A következmények is hasonlóan ellentmondásosak:

- A szociális ellátások reformja, átalakítása korábban kezdődött meg, mint ahogy azt a lakosság kereseti viszonyai megengedték volna. Két pillér gyengült meg: egyrészt radikálisan csökkent a foglalkoztatás és az ártámogatások, ami megrendítette a lakosság jövedelmi helyzetét, másrészt az ezt ellensúlyozni hivatott szociális ellátások mértéke drasztikusan .
- Ezzel összefüggésben a segélyezés vált a „szociális béke” fenntartásának eszközévé, amely viszont ipari méretűvé növekedett, és a rászorultsági elv homályos, jellemzően lefelé szigorú és szelektáló, felfelé képlékeny kezelését eredményezte.
- Az szociális rendszer működtetésében növekedett az önkormányzatok súlya, ami viszont az ellátások/szolgáltatások mértékének, minőségének és hozzáférhetőségének egyenlőtlenségét eredményezte.
- A szociális adminisztráció területén rövid időn belül megsokszorozódott az alkalmazottak száma, akiknek a helyzete állandóan függött/függ az aktuális reformok

megszorító intézkedéseitől, ezért alkalmazkodásra kényszerülve főképp a fenntartóknak, vagy az éppen előírt direktíváknak igyekeznek megfelelni.

- A segélyezési „boom” számos ellentmondása mellett azt is eredményezte, hogy a személyes szolgáltatásokra fordított erőforrások, szakmai fejlesztések másodlagossá váltak, illetve pótlólagos szerepet kaptak a szociális ágazat struktúrájában.¹⁰
- E folyamatokkal szemben az éppen csak kialakult, alacsony presztízsű szociális szakma nem tudott védekezni, ami azzal a következménnyel járt, hogy a szociális szolgáltatások szakmai gyakorlata, kultúrája sem tudott megerősödni.
- Mivel a szolgáltatások területén dolgozó szakemberek összetételét is a mennyiségi elvek határozták meg, jellemzően a bért tekintve olcsó, középfokú végzettséggel rendelkező, fizikai segítséget végző nők váltak a szociális segítség társadalmi képének hordozóivá.
- A szolgáltatások tartalmának meghatározása mögül kezdetektől fogva hiányzott a szükségletek felmérése, ezért a szolgáltatási reakciókat jellemzően központi, jogszabályban rögzített feladatok alakították.

A szociálpolitikusok és szociális szakemberek nagyjából az ezredfordulóra kifogytak azokból az illúziókból is, hogy a rendszer kisebb-nagyobb kiigazításokkal jobbra tehető, illetve számos tanulmány és kutatás bizonyította, hogy egy túlszabályozott, merev és egyre nehezebben áttekinthető szociális ellátási és szolgáltatási rendszer épült fel, ami nem volt jó senkinek, és amelynek a fenntartása mellett egyre kevesebb érv szólt. A kutatások által felmutatott bizonyítékok arról árulkodtak, hogy az egyenlőtlenség növekedett, a társadalmi lehetőségekből tartósan kiszorult csoportok helyzete beágyazódott az egyenlőtlenségi struktúrákba, és az ezt elvileg ellensúlyozó szociális rendszer is átláthatatlanná, egyenlőtlenné vált.¹¹

Az első próbálkozások során egyrészt olyan alapkérdésekig kellett visszalépni, mint az állam szerepe és felelőssége, az egyre bonyolultabb jogi szabályozás új alapokra helyezése és egységesítése, másrészt olyan új megközelítések kerültek végiggondolásra, mint a minőségbiztosítás. Néhány más kezdeményezéstől eltekintve¹² a menedzsment szemlélet a SZOLID projektben kap nyílt megfogalmazást. A SZOLID program tervei azonban egy időre elakadnak, illetve a program szemléletét meghatározó egészlegesség, rendszerszemléletű

megoldásai helyett töredékei, kiragadott elemei jelennek meg napjaink felülről kezdeményezett szakmai paradigmaváltásában, az intézményi reformokban.

A menedzserizmus

A menedzserizmus a társadalomfejlődés azon új szakaszát fémjelzi, amikor már nem a tulajdonjog, hanem a döntéshozatali pozíciók jelentik a hatalom forrását, és a szakértő értelmiség jut vezető szerepekbe.¹³

Számunkra azonban nem az elitváltás kérdései fontosak most, hanem az, hogy a menedzserizmus milyen hatást gyakorolt a szociális szolgáltatásokra, azok szolgáltatási kultúrájára. A fentebb leírt modern, illetve posztmodern társadalmak egyre növekvő fogyasztói igényét is a termelés újraszervezésével lehetett kielégíteni, ami a folyamatosan fejlődő információs technológiák segítségével a tömegtermelés új formáinak megszervezését eredményezte. A globalizálódás a verseny növekedésével járt, amelyet csak új munkaszervezési stratégiákkal lehetett ellensúlyozni. Több olyan munkaszervezési paradigma látott napvilágot, mint a neofordizmus vagy a rugalmas tömegtermelés, amelynek célja elsősorban a vállalatok funkcionális rugalmasságának, alkalmazkodóképességének javítása, valamint az optimális költségráfordítás, azaz a költséghatékonyság növelése volt. Olyan fogalmak, mint eredményesség, hatékonyság és gazdaságosság egyre inkább összekapcsolódtak a korszerű, jó versenypozíciókat kivívó szervezetek menedzsmentstratégiájával.¹⁴

A szolgáltatási szektor egyre jelentősebb szerepet kezdett játszani a gazdaságban. A fogyasztói igények számos formáját az elérhető és megvásárolható szolgáltatások révén sikerült kielégíteni, ez pedig a szolgáltatások elterjedését és differenciálódását eredményezte. A témánk szempontjából fontos szociális szolgáltatások a mindennapi élet adta problémák sokrétű megoldását kínálták, ellensúlyozva ezzel a természetes emberi hálózatok hiányát, illetve azokat a kudarckokat, amelyek a társadalmi átalakulásokból következtek. A kínálatnövekedéssel összefüggésben a szociális szolgáltatások szociálismunka-praxisa is változott. Jellemzővé vált az egyénnel és családokkal folytatott esetmunka, annak is sokféle iskolán alapuló, mély és személyes kapcsolatokra épülő, ezért időigényes formája. A szociális munkások egyre inkább segítő szakembernek érezhették magukat, akik bonyolult, számos elemét tekintve már-már misztikus tudásokkal és készségekkel rendelkezve javuló szakmai

presztízszt tudhattak a magukénak. A professzionizálódást tehát a szociális munka intézményesülése és a szakma strukturálódása is elősegítette.

A jóléti államokkal kapcsolatos kritikák azonban hamar elérték az állami fenntartású szociális szolgáltatásokat. Terítékre kerültek olyan kérdések, mint a szociális munkások eredményessége, illetve az adókból finanszírozott szolgáltatások hasznosulása. A szűkülő állami források mellett a szociális szolgáltatások privatizációja, illetve a civilek intézményesülése versenyhelyzetet eredményezett a jóléti szolgáltatások területén. Úgy tűnt/tűnik, hogy a szociális munka, a szociális szolgáltatások kiválthatók más jóléti professziókkal, illetve az állami szolgáltatásoknak egyre több versenytárral kellett/kell osztozni a forrásokon.

A menedzserizmus a minőség és hatékonyság ígéretével válasznak mutatkozott ebben a helyzetben, és ugyan a szociális munkások nem adták fel könnyen az addigi pozícióikat, a szakmai túlélés mégis arra készítette őket, hogy befogadják ezt a szemléletet.

A menedzserizmus általában sok jót ígért, a bürokratikus kontroll alternatívájának mezét öltötte magára, aminek köszönhetően az intézmények belső hierarchikus és bürokratikus működési módjai helyett kifelé, a környezetre és a fogyasztóra figyelve teremti meg a fennmaradáshoz szükséges alkalmazkodási esélyeket.

A menedzserizmus logikája azonban nagyban eltért a szociális munkások gondolkodásmódjától, illetve az ipari szervezetekben alkalmazott menedzsmentstratégiák nehezen voltak illeszthetők a humánszolgáltatások kultúrájához.

„A menedzserializmus megpróbálja racionalizálni, szabványosítani, műveletekre, adott kompetenciákra lebontani a szakemberi feladatköröket, s e folyamat megszervezésében az integráló-koordináló szerepköröket, a reguláló hatóerőt, a stratégiai tervező funkciókat s az erőforrások allokálását folyamatosan magához vonja, input-output mércéket, minőségi sztenderdeket szab meg, mér, ellenőriz, felügyel, átláthatóságot teremt, s természetesen magának dominanciát. A piaci befektetők és a politikai mező által befolyásolt térben a menedzserek egyre inkább kulcspozícióba kerülnek, autonómiát harcolnak ki, hogy mikor, hol, milyen arányban kell leépíteni, átstrukturálni, alvállalkozói szerződéseket kötni, bezárni, megszüntetni, elindítani projekteket, invesztálni stb. A professziók «szolgálat» átminősül a

fogyasztó számára felkínált «szolgáltatássá», s a technikai tudás és kompetenciarendszer hangsúlyozódik az etikai elemekkel szemben.»¹⁵

A menedzserizmus racionalitása, technicizmusa szakmaféltő kritikákat váltott ki és vált ki mind a mai napig a szociális munkások körében. Sokak szerint a menedzserizmus fenyegeti a szociális munka értékalapjait, gyakorlatát, mivel megvan annak a veszélye, hogy az egyre kidolgozottabb praxismodelleket felváltja a szabványokra épülő vezérfonalak mechanikus alkalmazása, amihez sem képzett szakemberekre, sem árnyalt tudásokra nincs szükség. Megjelentek azok a félelmek is, hogy a szociális munkások helyettesíthetők lesznek olyan alacsonyabb képzettségű, nem szociális szakemberekkel, akik az általános útmutatókat követve intézkednek a szolgáltatást igénybe vevők ügyében. A szakmai presztízsféltés mellett hangot kapott a klienseikért érzett felelősség is. Sokan úgy látták, hogy a klienseik személyessége, a szociális problémahelyzetek egyedisége veszik el.¹⁶

Lehetett tartani attól is, hogy a menedzserizmus logikájából és gyakorlatából következően a típusokba, homogén ellátási csoportokba szortírozott klienseket, akik gyakorlatilag előre megszerkesztett programcsomagokat kapnak, egy „szociális problémamegoldó termelés” futószalagjára helyezik. Ilyen megoldások mélyen sértették azt az értékorientált szakmát, amely létezése óta folyamatosan őrködött a kliensek érdekében kötelező etikus és humánus elvein.

A 90-es évektől felgyorsult a menedzserizmus térnyerése, s olyan kényszerré vált, amely gyakorlatilag a szociális munkát az „ökonimizálódás” irányába tolta el.¹⁷ A szociális munkások tanácstalanul álltak a saját szakmai elveik és a gazdasági megközelítés ütközőzónájában. Az világossá vált a számukra, hogy a szolgáltatások finanszírozása egyre inkább a bizonyítható eredményességtől függ, amelyhez egzisztenciális érdekek kötődtek. A másik oldalon viszont szembesültek az adminisztratív kötelességek növekedésével, az eredményességi jelentések és hatékonysági igazolások időigényes gyakorlatával, amelyek azonban elvonták az energiájukat a kliensekkel kapcsolatos közvetlen segítő munkától.

A szolgáltatási szektorban a menedzserizmus tehát eredményességet, hatékonyságot, minőséget, felhasználóközeli működést, a felelősségek feladatok szerinti felosztását, a hierarchia csökkenését, mérhető vezetői teljesítményeket, átláthatóbb folyamatokat ígért.

Gyakran azonban az alkalmazás során egész más következményekkel járhat a menedzsmentszemlélet bevezetése:

- A felügyeletet gyakorló (felső) vezetés vagy hatóság viszonyulása csak kezdetben változik, majd a formalizált hierarchiák visszarendeződnek.
- A vezetők ritkán tesznek fel kérdéseket, a demokratikus légkörű teammunka változatlanul ritkaságnak számít.
- Az ügyfél-, igénybevevő-központú szolgáltatás jelszava csak a reform kezdetekor érvényesül a praxisban.
- A minőség fenntarthatósága adminisztratív kötelességekké silányul, a tartalma kiürül, csak egy bizonyítvány lesz a falon.
- A vásárlói igények figyelembevétele (pld. a kínálat, a minőség) felemás módon teljesül, mivel a kliens igénye ritkán találkozik a szolgáltatási lehetőségekkel.
- Alacsony képzettségű munkatársak esetleg a képzettségüket és felkészültségüket meghaladó feladatokat kapnak, s túlzott felelősség hárul rájuk.
- A munkatársak, a kliensek és más érintettek beleszólása és részvétele a választhatóság lehetőségeinek és intézményes kínálatoknak a kialakításába csak korlátozottan, vagy egyáltalán nem érvényesül.
- A különböző reformpróbálkozások és modellkísérletek csak a szervezetek belső működésére figyelnek, és gyakran elfeledkeznek a külső környezet jellemzőiről.
- A változtatások mögül gyakran hiányzik a know-how és a tapasztalat.¹⁸

Felmerül a kérdés, hogy ha ilyen mértékben elterjedt a menedzserizmus szemlélete és gyakorlata, akkor vajon jelent-e előnyöket a szociális munka területén. A válasz nem egyszerű. Akik befogadták és alkalmazzák a menedzsmentszemléletet, nyilvánvalóan maguk is érdekelve vannak abban, hogy igazolásokat találjanak a tanultak és alkalmazottak fontosságára. Másrészt a szociális szolgáltatások és a munkatársak objektív eredményessége nehezen mérhető, ami viszont a szociális problémák sokoldalú meghatározottsága miatt lehetőséget kínál az elmaradó eredmények „kimagyarázásra”.

Vannak azonban olyan hozadéka ennek a szemléletnek, amelyek pozitív hatásként értelmezhetők.

- A menedzsmentszemlélet a jóléti államok átalakulásával összefüggésben megkívánta a szociális munka céljainak és szándékainak újbóli áttekintését. A bemutatott korszakok nyomán bekövetkező társadalmi változások nem ismeretlenek a szociális munka történetében. Korábban is voltak olyan időszakok, amikor a szociális munkások veszélyeztetve látták a szakmai identitásukat, szakmai szerepeiket és céljaikat. E korszakok általában a szakma megújulásához, fejlődéséhez vezettek. A menedzsmentkorszakban is újra fel kellett tenni a kérdést, hogy mi a célja a szociális munkának, kik is a szociális munkások, és milyen cselekvési lehetőségek adóttak.
- Hangsúlyossá vált a minőségről folyó diskurzus. A minőség és annak garanciája a korábbi humanisztikus pszichológia által kialakított partnerség képét egy más társadalmi viszonyt képviselő partnerséggé alakította. A klienseket a szociális szolgáltatás fogyasztójává formáló megközelítés a csereviszonyra épülő, a „vásárló” igényeit megajánló és elfogadó egyenrangúság új értelmezési kereteit nyújtotta.
- Továbbá szakmai fejlődésként is felfogható az, hogy a menedzsmenttechnikák racionalitása, műveleti elemekre való lebontása a szociális intervenciók és segítő folyamatok teoretikus újragondolását, módszertani megújulását váltotta ki, ezáltal több figyelem fordítódott a segítő beavatkozások rejtett kontrolljára.
- Az intézményi menedzsment bevezetése világosabb határokat képzett a szolgáltatási lehetőségek és a társadalmi feltételek között. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a szociális szakmával szembeni homályos elvárások abban az értelemben letisztultabbakká váltak, hogy a szociális munka, a szociális szolgáltatások nem mindenhatók, és nem lehetnek egyedül felelősek a szociális problémák megoldásáért.
- A menedzszerizmus szemléleti alapját meghatározó környezet fontossága ismét ráirányította a figyelmet a közösségi szolgáltatásokra, és az interprofesszionális szemlélet és gyakorlat kialakításának fontosságára.

A sztenderdizáció, a szakmai sztenderdek

A sztenderdizáció gyakorlata egyrészt a minőségfejlesztés szempontjaihoz illeszkedő szervezeti eljárásokhoz, másrészt a menedzserizmust meghatározó racionális gondolati mintázathoz köthető. Az alábbiakban ez utóbbival foglalkozom.

A menedzserizmus, ahogy azt már a fentiekben jeleztem, bürokratikus kontrollok helyett a racionalizmus kontrollját kívánja elérni. Az azonban nyilvánvaló, hogy eközben a menedzserek hatalmi törekvéseiről is szó van.

Egy másik fontos tényező, hogy a sok szempontból bizonytalanná vált modern világban általában növekedett a „rendcsinálás” iránti igény, annak a vágya, hogy a bonyolult társadalmi folyamatok a racionalizálás révén áttekinthetők legyenek.

Az a nyugati kultúrában mélyen gyökerező hit, hogy a racionalizálás számos probléma megoldásának kulcsa, magával hozta annak az ígéretét, hogy a „jó döntések jó élethez, a jó tervezés jó eredményekhez” vezet. Megjelentek olyan fogalmak, mint időmenedzsment, önmenedzsment, kockázatmenedzsment, válságmenedzsment, projektmenedzsment stb., amelyek egyaránt kapcsolódnak az egyéni életutakhoz és az intézmények működéséhez.

A sztenderdizáció ebben a gondolati körben tehát az az eszköz lehet, amely a benne megfogalmazott irányelvekben kijelöli azokat a feltételeket és folyamatokat, amelyek mentén racionális célok és eszközök megjósolható kimeneti eredményeket „termelnek”, másrészt az előre meghatározott utak sok szempontból (jogi, szakmai, etikai stb.) védhetővé teszik a szakembereket és az intézményi működéseket. A sztenderdizáció hozzásegíthet ahhoz is, hogy a költségek kalkulálhatók és ellenőrizhetők legyenek. A legoptimistább vélekedések szerint tehát a sztenderdek szolgálják az eredményesség, hatékonyság és minőség hármását.

Az előnyök mellett természetesen számos probléma is felmerült, és főképp azokon a területeken, ahol az élet kibújjik a tervek alól. A humánszolgáltatásoknak, így a szociális szolgáltatásoknak is alanya az ember, folyamatuk a segítség, és az eredmény sokak hozzájárulásán múlik. Ez a helyzet mindenképp rugalmasságot igényel az irányelvek

kialakítása során, egyéb esetben tárgyiasítja az embert, merev, személytelen folyamatokba szorítja a kliens és a szakember kapcsolatát, illetve áleredmények kimutatásához vezethet.

A szociális szolgáltatásokat és a szociális munkát tekintve a fő kérdések tehát:

- Mit lehet sztenderdizálni, és mit nem?
- A szociális intervenciók tekintetében a modellek és sztenderdek (protokollok) hogyan viszonyulnak egymáshoz?
- Mi tekinthető eredménynek a szociális munkában és a szociális szolgáltatásokban?

Mit lehet sztenderdizálni, és mit nem?

A sztenderdizációs folyamat hazai gyakorlata még igen kialakulatlan, ezért a nemzetközi tapasztalatokhoz érdemes fordulni. Ha a külföldi példákat vesszük alapul, akkor tudható, hogy a sztenderdek az USA-ból érkeztek, annak is első formái, főképp a műhibaperek elkerülése miatt, az egészségügyben terjedtek el, majd onnan kerültek át a szociális ellátás területére. A 90-es években a német szociális munka területén is egyre több szó esett a szolgáltatások eredményességéről és elveinek egységesítéséről. Egyes szerzők szerint ez a folyamat nem másról, mint a szűkülő állami forrásokról, tehát a pénzhiányról és a versenyről szól.¹⁹

A német sztenderdizációs munkálatok kezdetét sokrétű szakmai vita előzte meg, majd a 90-es évek végén, főképp a minőségfejlesztés megoldandó feladatai mentén elindult a különféle irányelvek és protokollok kidolgozása. A kísérletezés periódusában, kisebb-nagyobb szakmai körben, a szolgáltatások szinte minden feladatát lefordították egységes indikátorokra, folyamatelemekre, célokra, aminek eredményeként minőségértékelési, evaluációs és sztenderdizációs anyagok sokaságát dolgozták ki a szakemberek.

A Német Szociális Munkások Egyesülete volt e folyamat egyik legmeghatározóbb szereplője, markánsan képviselve azt, hogy a szakmafejlesztés legfőbb letéteményese a szakemberek többségét tömörítő szakmai szervezet.

A sztenderdizációs követelmények főképp olyan területeken fogalmazódtak meg és kerültek rögzítésre Németországban, mint:

1. a szociális munka gyakorlatának feltételeként létező szolgáltatásokkal kapcsolatos fizikai követelmények: épületek adottsága, helyiségek, szükséges eszközök és berendezések;
2. a szolgáltatásokban feladatot ellátók képzettségi, továbbképzési követelményei munkakörökhöz kapcsolva, illetve a munkatársak lelki egészségét védő minimumkövetelmények, mint a szupervízió, vagy az esetterhelés, adminisztráció aránya a napi munkában.
3. a szolgáltatások demokratikus, stábszerű és szakmaközi munkáját megalapozó feltételek, a szakmai evaluáció feladatai;
4. a szakemberek etikai kötelezettsége: az Etikai Kódex érvényesülésének feltételei, és megszegésének következményei;
5. adatvédelem, és a kliens jogbiztonságát elősegítő feltételek.²⁰

A felsoroltak mindegyike minimum sztenderd, azaz bármely szolgálatnál teljesülnie kell ahhoz, hogy valamit szociális szolgáltatásnak nevezhessünk, és ezen feltételek esetén várható el az eredményes szakmai munka.

A protokollok főképp az idősek bentlakásos ápoló intézményeiben terjedtek el, ott viszont igen rigid pontrendszert vezettek be. Továbbá protokollokat dolgoztak ki olyan problématerületeken is, mint a családon belüli erőszak, itt is főképp a gyermek védelme érdekében, vagy a pszichiátriai ellátás, a pártfogói felügyelet, a klinikai szociális munka, illetve az utcai szociális munka, ahol komoly kockázatokkal kell számolnia az érintetteknek.

A személyes kapcsolatokra épülő szociális esetmunka kapcsán – sok más újonnan kidolgozott modell mellett – Németországban az esetmenedzsment elméletének és gyakorlatának kidolgozása és térhódítása volt jellemző, azonban a teoretikusok és gyakorló szakemberek igen óvakodtak attól, hogy a klasszikus modelleket sztenderdekbe fordítsák át.

A válasz tehát az ennek kapcsán felmerülő kérdésre az, hogy bármit lehet sztenderdizálni vagy protokollokban megfogalmazni, azonban a helyes arány nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a szociális munka gépiesítését elkerüljük. A tapasztalat szerint a garanciákat főképp a szakmai szempontok érvényesítése, a szakmai szervezetek részvétele és az elképzelések kiérlelődéséhez szükséges idő figyelembevétele nyújtja.

Hogyan viszonyulnak egymáshoz a gyakorlati modellek és sztenderdek?

A szociális munka nagy munkaformáiban (estemunka, csoportmunka, közösségi szociális munka) számos megközelítés által meghatározott modell létezik. E modellek jellemzője, hogy a szemléleti súlypontok alapján, egy viszonylag nagy mozgásteret kínáló, logikus keretben rendezik el a szociális intervenciók folyamatát. Ilyen értelemben akár egységes irányelveknek, sztenderdeknek is tekinthetők. A nagy klasszikus modellekkel kapcsolatban azonban egyre több probléma merült fel. A szociális képzések az egyre inkább akadémikus szemléleti követelmények miatt eltávolodtak a gyakorlattól, ami viszont azzal járt, hogy a gyakorló szakemberek a tanultakat egyre nehezebben alkalmazták, emiatt egyfajta ellenállás mutatkozott/mutatkozik a teóriák hasznosságával szemben. A szociális munkások egyébként mindig válogattak a különféle elméletek között, és leginkább a gyakorlatba jól beforgatható megközelítések terjedtek el (problémamegoldó modell, feladatközpontú esetmunka, pszichoszociális esetmunka). A különféle elméletek sokaságában azonban egyre nehezebb az eligazodás egy olyan helyzetben, ahol nagy az esetterhelés, nagyon komplexek és sokak által meghatározott a probléma, és/vagy időigényes a beavatkozási folyamat.

Tehát úgy is fogalmazhatunk, hogy a sztenderdizáció a szociális praxismodellek egyfajta helyettesítő megoldása, ami a szociális munkások felé megfogalmazott eredményesség és költséghatékonyság nyomásából is ered. Az is körvonalazódni látszik, hogy a szakma teoretikusainak igénye és megfogalmazott ellenérzése a gyakorlat sztenderdekre való lecsupaszításával szemben nem, vagy csak részben találkozik a gyakorlatban dolgozó szakemberek igényével. Vagyis a szociális szakemberek jelentős csoportjaiban várják a szakmai „receptkönyveket”, remélve, hogy ezáltal maguk is eredményesebbek lesznek. A szakmai önkép és a megvalósult szakmai viselkedés etikai-szakmai dilemmái kifejezésének a helye a szupervízió lett, és a nyílt morgolódás leginkább az adminisztráció növekedésével szemben jelentkezett, és jelentkezik ma is. A szakma ökonomizálódását, menedzserizmus felé sodródását az is felgyorsította, hogy a szakma elitjének egyes csoportjai azonosultak a menedzserizmus hozta eredményekkel, és szószólói lettek az új idők ezen új megoldásainak. A kilábalás ebből a helyzetből bonyolult szakmapolitikai kérdés, amely egyszerre érinti a képzéseket, a gyakorlatot és a társadalmi feltételeket, illetve annak tisztázására van szükség, hogy a meglévő kényszerek mellett milyen fejlesztési irányok lehetségesek és szükségesek.

Továbbá sok a vita és az érdekkonfliktus, amelyek azonban jórészt teoretikus szinten jelentkeznek, míg a gyakorlat sodródik a jól hangzó, divatos megoldások felé.

Mi tekinthető eredménynek a szociális munkában?

A szociális munka eredményessége különböző korokban egészen mást jelentett. A szakma kezdeteinél eredmény lehetett például az érdeemesek és az érdemtelen igénylők szétválasztása, később a tudományos alapok megteremtése, vagy a szociális jogok kiterjesztése. Azonban az eredmények megítélése a társadalmi differenciálódás és a szociális problémák összetettsége miatt egyre nehezebbé vált. Egyre inkább elválasztódott az egyéni jó és a közjó, ami viszont differenciálta a szociális munka különféle szintjein értékelhető eredményeket. Ennek következménye az abban való elbizonytalanodás is, hogy mi számít eredménynek a szociális munkában.

A számszerűsített mérés és értékelés elvárása is a 90-es évektől vált központi témává, ez azonban szintén ellenállást váltott ki. A szociális munka szakmai elismertetéséért vívott állandó küzdelme abban tette érdekeltté a szakma képviselőit, hogy bizonyítsák: olyan komplexitással foglalkoznak, amelynek jelentős része nem érhető el racionális módon. Igaz, a szociális szakembereknek mindig is szüksége volt visszacsatolásokra, annak megállapítására, hogy jól dolgoztak-e, vagy sem. Ezek a visszacsatolások azonban legalább annyira bonyolult eljárásokban öltöttek testet (szupervízió), mint amennyire összetett és egyre nehezebben átlátható volt a szociális problémák keletkezése és megoldásuk eredményessége a makro-, mezo- és mikroszinteken. E szintek homályos összefüggése kellőképpen összezavarta a szociális munkásokat. A mind erősebb nyomás, hogy csökkenjen a munkanélküliség, javuljanak a szegénységi mutatók stb. azzal járt, hogy a társadalmi szintű eredményekhez, illetve eredménytelenséghez kötődő kép a közvetlen klienskapcsolatokon belül nyert határozott kontúrokat. Vagyis a szociális munkások akkor érezték magukat sikeresnek, ha klienseiknek munkát találtak, ha lett lakás, vagy olyan pénzbeli forrás, ami rendezte az egyének, családok helyzetét. Az elképzelt eredmények eléréséhez azonban, miután maguk nem rendelkeztek konkrét, materiális forrásokkal, egyetlen eszköz kínálkozott: megpróbálták lehetőségeket keresni, alkudni, tárgyalni, vagyis az egyéni szociális problémák ügynökeivé válni. Ez a stratégia azonban bizonytalan kimenetelű volt, miután sokan kerestek, és kevesen kínáltak tartós megoldásokat. Így bármely szinten jelentkező eredménytelenség a szociális munkások személyes kudarcává vált. Ennek elviselésére jó lehetőséget nyújtott a segítő

folyamat elemekre bontása, az egyes részcélok kiértékelése, illetve olyan elvek megjelenése, mint az önsegítés támogatása vagy az empowerment-megközelítés. Ezek a megoldások a folyamatok mérhetőségét, a felelősség felbontását és megosztását segítették elő. Az persze más kérdés, hogy valódi változásokat hozott-e az ilyen stratégia, vagy az önmegnyugtató eszközévé vált a menedzsmenttudomány.

A szakmai szabályok egységesítésének körülményei idehaza

Ami a szociális munka sztenderdizációjának hazai lehetőségeit illeti, az első, amit megállapíthatunk: a hazai szociális munkát és szolgáltatásokat nem kímélik a nemzetközi szinten lezajlott változások, vagyis még mielőtt felocsúdott volna a szakma, gyorsan itt teremtek a 90-es évek, most pedig az aktuális kihívásokkal kel szembenéznünk. A helyzetünk azonban sok tekintetben más, mert minden külső változás mellett a hazai professzionalizáció fejletlenségével is meg kell birkóznunk.

A társadalmi feltételeket tekintve is rosszabb pozícióban vagyunk, mivel egy koraszülött jóléti államot örököelve kellene egy bizonytalan és ellentmondásos környezetben a magunk modern jóléti államát felépítenünk, sokkal kedvezőtlenebb strukturális, gazdasági, politikai adottságokkal.

Mindemellett vannak hasonló trendek. A szolgáltatási szektor hazánkban is gyors fejlődésnek indult, ám a segélyezés felé való eltolódás miatt inkább a szociális bürokrácia növekedett nagyra, és kevesebb forrás jut az integrációt elősegítő személyes szolgáltatásokra. Igaz, ez utóbbi is keletkezett szép számmal, a segítői feladatokat azonban többnyire nem a szükségletekhez igazították, hanem az állandóan foltozgatott törvényi szabályozásban, rendeletekben és bonyolult adminisztrációs kontrollok kiismerhetetlen sokaságában foglalták egybe. Növekedett a szociális szakemberek száma is, azonban az alacsonyan kvalifikált, fizikai gondozást végzők vannak többségben, illetve a más végzettségű, de szociális munkát folytatók, akik a meglehetősen puha alkalmazási feltételek miatt több hullámban áramlottak be a szociális szolgáltatások területére. Sok oknál fogva nem tudott végbemenni a generációs váltás sem, mivel a korábban belépő, bár nem adekvát képzettségű szakemberek számos lehetőséget kaptak a helyzetük tartós stabilizálására.

Mindezekkel összefüggésben komoly problémák mutatkoznak a szociális szolgáltatásokban is. A jórészt önkormányzati fenntartású intézmények többszörösen kiszolgáltatottak a helyi

viszonyoknak, mind a pénzügyeket tekintve, mint szakmai céljaik szempontjából. Gyakorlatilag a települési egyenlőtlenségek a szociális szolgáltatások lehetőségeinek egyenlőtlenségét is eredményezték. A sokat emlegetett pazarlás jelei pedig nem nagyon figyelhetők meg a szolgáltatások belső adottságaiban. A munkatársak túlterheltek, a munkafeltételek sok helyen katasztrofálisak, a kollégáknak nincs sem idejük, sem pénzük a képzésekre, ezért a szakmai tudások és gyakorlatok is igen bizonytalanok. A szolgáltatások területén a bérek tétele adja a legnagyobb kiadási összeget, azonban rögtön hozzá kell tennünk, hogy a szociális ágazat a béreket tekintve a jóléti professziók lajstromában sor végén áll.

A rossz bér- és munkakörülmények egy ideig nagy fluktuációt eredményeztek, a jelen státuszbizonytalanságai azonban, igaz kényszerből, de a munka megtartására ösztönzik az alkalmazottakat.

Komoly nehézség, hogy szinte semmit nem tudunk a szociális munka gyakorlata néven nevezett napi szakmai cselekvésekről. Csak áttételes információk állnak a rendelkezésemre, és azok kvázi szakmai cselekvésekről szólnak inkább. A kliensszituációhoz való igazodás inkább sodródás, mint helyzetfelismerés és szakmai tervezés. Ennek következtében gyakori – és nem csak a kliensoldalon – a tanult tehetetlenség, a motiválatlanság, a bürokratikus, adminisztratív „megoldás”.

Gyakran tapasztalható a teoretikus megközelítésekkel szembeni ellenállás is, a képzések haszontalanságáról szóló vélemények, és ennek eredőjeként, egyben következményeként a szakmai elit és a gyakorló szakemberek között növekszik a szemléleti távolság. Többsebességű szakmát látunk a kétsebességű Magyarországon²¹, amelyben felfedezhető a szocializmus paternalista gyakorlata éppúgy, mint a 70-es, 80-as évek pszichologizáló szociális munkája, illetve a 90-es évek menedzseri retorikája.

Mit lehetne tenni ebben a helyzetben? Nem könnyű megválaszolni a kérdést, mivel a szakma jelenének diagnózisában is bizonytalanok vagyunk, így hát nehéz megbecsülni, milyen jövő vár a hazai szociális munkára. Egyszerre van jelen a sztenderdizáció összes veszélye és – jóval kisebb mértékben – szakmafejlesztő potenciálja, ezért a lehető legtöbb információt kell összegyűjteni ahhoz, hogy valóban fejlődést eredményezzen.

1. Ha idő előtt kerülnek bevezetésre a szakmai szabályok, könnyen megtörténhet, hogy a szakma gyakorlatának ugyan ellentmondásos, de talán fejlesztő formái helyett a protokollok kezdik vezérelni a gyakorlatot (vö. „macis lapok” mechanikus kitöltése, interjú helyett irányított kikérdezés). Vagyis a nem hozzáértők kezében a szabályokba foglalt vezérfonalak is rosszul működnek. E veszélyt ellensúlyozni csak a gyakorlati tapasztalatok, a szakma elveinek beemelésével lehet, illetve az irányelvek kellőképpen puha, mozgásteret hagyó formáit kellene megtalálni.
2. A szakmai sztenderdek szolgáltatásokra vonatkozó minimum előírásainak olyan szintjét kell meghatározni, amely a teljesíthető fejlesztés irányába tereli a fenntartókat, tehát a meglévőnél egy-két fokkal jobb minőségi követelményeket érdemes megfogalmazni. Ehhez azonban a szolgáltatások körülményeit tekintve több ismeretre lenne szükség. Egyéb esetben szolgáltatásokat kell bezárni, vagy illegálisan működtetni. A fejlesztéshez viszont célzott forrásokat kell rendelni.
3. Világosabb határokat kellene kialakítani a szakmai személyzettel kapcsolatos irányelvekben, vagyis ideje lezárni a kiskapukat, amelyekben bejutva bárki végezhetett szociális munkát. A munkakörök és képzettségek összeillesztésének kidolgozásával lehetne a megfelelő minimumokat rögzíteni, és ösztönözni a fenntartókat ezek betartására.
4. Nagyobb figyelmet kellene fordítani a továbbképzésekre, és a szakemberek szakmai személyiségének védelmére. E területen már lehet minimumokat rögzíteni, miután van kialakult igény, és van elegendő kínálat.
5. A szükségletirányultságú szolgáltatási szemlélet többlépcsős, többszintű bevezetésével, illetve annak következményeként, az egyes munkakörök, feladatok esetterhelését kellene beállítani úgy, hogy az kellőképpen rugalmas feltételeket biztosítson a mélyebb, komplexebb beavatkozásokra, azaz elképzelhető a néhány fő/család plusz egy képzett szociális munkás éppúgy, mint a néhány tíz. Törekedni lehet arra is, hogy az elvégzendő feladat és alkalmazott modell alapján a sztenderdek maximálják a vihető esetek számát
6. A protokollok kidolgozását – a nemzetközi gyakorlat alapján – a jellemzően kockázatos, veszélyt hordozó problémahelyzetekkel, és több szakma beavatkozását igénylő problémák esetén érdemes kezdeni.
7. A szakmai szabályok kidolgozására és a gyakorlati kipróbálások visszacsatolására a szakmai kisköröktől elindulva, majd a szakma különféle szintjein ütköztetve a

részvevők lehető legszélesebb körét kellene bevonni. E munkafolyamatokban a gyakorló szakemberek mellett helye van a képzéseknek, a szakmai szervezeteknek és a szociálpolitikai tervezés szintjeinek is.

8. A szakma gyakorlatának vakfoltjait kutatásokkal és a szociális munkások bevonásával lehet megszüntetni. Az esetmunka vagy a csoportmunka számos területe valóban nem mérhető, és ezzel a „nem tudással” érdemes megbékélni, mint ahogy azzal is, hogy a szociális intervenciók műveleti elemekbe zárása nem teszi hatékonyabbá és eredményesebbé a gyakorlatot. Helyette arra kellene törekedni, hogy a szociális szakemberek feladattal arányos esetmennyiséggel rendelkezzenek, hogy legyen elegendő idő, módszer (evaluáció) a kliens és a szakember kapcsolatának, az intervenciók rendszerszintű értékelésére.

Végül: az elmúlt időszakban született számos szolgáltatásfejlesztési koncepció mellett szükség lenne egy vagy több átgondolt szakmafejlesztési koncepcióra is ahhoz, hogy határozottabban megfogalmazható legyen, mit nyújt a szociális munka, és milyen feltételek szükségesek ahhoz, hogy jobban hasznosuljon. Az a félreértés, hogy az olcsóbb hatékonyabb, hogy az egyszerűbb eredményesebb, egy olyan körforgásba sodorhatja a szakmát, amelyben a reformok és a reformok kiigazításának állandóan visszatérő folyamatai csökkenthetik a szakma kezdeményező kedvét és innovációs potenciálját. Lebegjenek a szemünk előtt a közoktatás már több évtizede húzódó, állandóan változó szempontok mentén zajló reformpróbálkozásai, és a ma tapasztalható „eredmények”. Tanuljunk belőle!

¹Jegyzetek

Esping-Andersen, G(1999): Social Foundations of Post-industrial Economies; Oxford University Press. In: Petra Dobner(2007): Neue Soziale Frage und Sozialpolitik, VS Verlag.

² Az egyes jólét államok jellemzőivel összefüggésben a szociális munka professzionalizálódásának átfogó áttekintését adja Kozma Judit (2002): A szociális munka professzionalizációja a jóléti államokban című disszertációjában, amelyben rámutat, hogy a jóléti államok kialakulásának és nemzeti karakterének jellemzői miképp hatnak az egyes országok szociális munkájára.

³ Ez gyakran inkább retorikai fogás, mert úgy tűnik, hogy a magas jóléti kiadásokkal rendelkező országok (Finnország, Svédország, Belgium) nem maradnak le a globalizálódó világ követelte versenyben, sőt ellenállóbbnak mutatkoznak a piaci megingásokkal szemben.

⁴ Heiko Kleve (2004): Die Notwendigkeit der Sozialen Arbeit in den modernen Gesellschaft; Ein professionpolitischer Kommentar zum schleichenden Abbau sozialstaatlicher und sozialer Arbeit in der Bundesrepublik Deutschland; Sozialmagazin, Heft 9, September 2004.

⁵ Martin Albert (2006): Sozialarbeit im Wandel- Professionelle Identität zwischen Ökonomisierung und Ethische Verantwortung; VSA-Verlag.

⁶ Alber Scherr: Kapitalismus oder funktional differenzierte Gesellschaft? In: Roland Anhor/Frank Bettinger(Hrsg): Sozialer Anschluss und Sozialer Arbeit; VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2005.

⁷ E fejezethez felhasznált irodalmak: Ulrich Pfeiffer-Schaupp: Die Schatten der Globalisierung und die Soziale Arbeit; www.efh-freiburg.de/dokumente/pfeiffer-schaupp/zusatz.pdf. Letöltés időpontja: 2007.11. 22.

Frank Deppe (2004): Globalisierung und Ausgrenzung. In: Roland Anhor/Frank Bettinger (Hrsg): Sozialer Anschluss und Sozialer Arbeit; VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2005.

⁸ Szigeti Judit: A madzagon rángatott jóléti állam és az aktualitás. In:Fekete Judit és Szigeti Péter (2005): Az állam szerepe a jólétben és a hatalomgyakorlásban. MTA Politikatudományok Intézete, 14. o.; www.mek.oszk.hu/03400/03403/03403.doc Letöltés időpontja: 2007.11. 24.

⁹ Uo. (13. o.).

¹⁰ A rendszerváltás utáni Magyarország jóléti rendszerének sokrétű elemzését adja Darvas Ágnes (2000): Utak vagy tévutak? című disszertációjá, illetve Szalai Julia (2006): Az állami „túlelosztás” funkcióváltozásai című akadémiai doktori értekezése.

¹¹ Ferge Zsuzsának sok írása, és munkatársainak számos kutatása jelent meg ebben a témában.

¹² Hegyesi Gábor – Talyigás Katalin (2000): Szakmai szttenderdek kialakítása a humán szolgáltatások területén. Nonprofit Humán szolgáltatók Országos Szövetsége.

¹³ Burnham James (1941): The Managerial Revolution. Bloomington: Indiana University Press, idézi: Bozóki András (2003): Az elitváltás elméleti értelmezései. Kelet-közép-erőpai megközelítések, Politikatudományi Szemle, 3. szám.

¹⁴ E folyamat mélyebb és átfogó bemutatását lásd: Makó Csaba-Simonyi Ágnes: Szervezeti rugalmasság-Új termelés-szervezési megoldások: <http://econ.core.hu/kiadvany/felzark/resz3.pdf> , 2007.11.20

¹⁵ Kleisz Teréz: A professziódiskurzus; in: Tudásmenedzsment, www.feek.ptk.hu/tudasmenedzsment/index.php?urlink=634 (2007.11.22).

¹⁶ Walter Lorenz magyarul is olvasható írása: Szociális munka Európában – áttekintés, jövőbeni irányok; www.szochalo.hu, illetve: Silvia Staub Bernasconi: Von beruflichen Doppel-zum professionellen Trippelmandat; www.avenirsozial.ch/cm_data/Von_Doppel_zum_Tripelmandat.pdf letöltés ideje:2007.11.22

¹⁷ Pataki Éva (2006): Minősbiztosítás: gyógy mód, avagy szépség tapasz. Esély 2006/6.

¹⁸ Gotthard Schwarz – Reinhilde Beck (1999): Zu Rolle von Markt und Staat in der Dienstleistungsgesellschaft; FVL; www.fh-wolfenbuettel.de/cms/de/fbs/download/leseprobegrund.pdf

¹⁹ Heiko Kleve (2004): Die Notwendigkeit der Sozialen Arbeit in den modernen Gesellschaft; Ein professionpolitischer Kommentar zum schleichenden Abbau sozialstaatlicher und sozialer Arbeit in der Bundesrepublik Deutschland. Sozialmagazin, Heft 9, September 2004.

²⁰ lásd: www.dbsh.de

²¹ Ferge Zsuzsa kifejezését használom, ld.: Ferge Zsuzsa: Kétsebességű Magyarország; 2002. július 18. Magyar Nemzeti Szeminárium a társadalmi összetartozásról, www.3sz.hu/jm/szakmai-anyagok/FZSKetsebesseguMao..rtf

Boda Dorottya

Az aktív munkaerő-piaci eszközök hatását felmérő monitoringvizsgálatok 2001–2006 közötti időszakra vonatkozó eredményeinek területi szempontú elemzése

Bevezetés

A Foglalkoztatási törvényben (1991. évi IV. tv.) nevesített, ún. aktív munkaerő-piaci eszközök sokáig a munkanélküliség okozta hátrányos helyzet mérséklésének domináns központi támogatási formái voltak.¹ A munkaerő-piaci képzésektől, illetve átképzésektől kezdve, a munkanélküliek vállalkozóvá válásának és az önfoglalkoztatók munkahelyteremtésének támogatásán át, a munkahelyteremtő beruházások és a munkahelymegőrzés támogatásán keresztül, a járulékok és a csoportos szállítási, lakhatási és munkaerő-toborzási költségek átvállalásáig számtalan, változatos támogatási forma igyekezett enyhíteni a munkaerőpiac átmeneti feszültségeit.²

Az eszközök alkalmazásának legfontosabb kritériuma – a neoliberais munka-gazdaságtani paradigmának megfelelően – az, hogy a beavatkozás lényegesen és tartósan ne torzítsa a munkaerőpiacot. Másrészt a magyar munkaerőpiac sajátosságai (a jelentős területi különbségek és az alacsony mobilitás, az inaktívak és az illegális foglalkoztatás magas szintje) kezdettől a helyi, decentralizált támogatások arányának növelését tették indokolttá. Nyilvánvaló, hogy egy hatékony támogatási rendszer működtetésének feltétele a folyamatos nyomon követés, valamint a szabályozás és az alkalmazás állandó korrekciója.

Eredményeink értékelésekor nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy az itt következő megállapítások a munkaerőpiacot befolyásoló eszközök és források felhasználásának egy szűk, és egyre szűkülő körére érvényesek.³ Sajátosságuk, hogy a megyei munkaerő-piaci tanácsok döntései alapján, és a helyi munkaügyi központok döntései, tevékenysége révén fejtik ki hatásukat. (A támogatások megítélése csak a pályakezdők támogatásánál automatikus.) Eredményességük függ a helyi munkaerőpiac sajátosságaitól, az érintett népesség demográfiai, képzettség szerinti és munkaerő-piaci magatartásának jellemzőitől.⁴

Ez a tanulmány az aktív eszközök hatását követni hivatott monitoring eredményeit elemzi egyrészt a hosszú távon kibontakozó tendenciák, másrészt a területi különbségek szempontjából. A különféle támogatási formákra fordított erőforrások összehasonlítása és a támogatottak szociológiai szempontok szerinti jellemzése nem ennek a tanulmánynak a feladata. A támogatási programok sikerességére koncentrálva az elhelyezkedési arányokat és a „sikeres” támogatás (Az ÁFSZ által nyomon követett) költségeit vizsgáljuk. Először számba vesszük a monitoring módszertanának a tanulmány szempontjából fontos paramétereit, majd a különböző eszközök alkalmazásának jellegzetességeit tárgyaljuk. Ezen írás kereteit meghaladja a megállapítások alapjául szolgáló részletes táblázatok és grafikonok közlése. Ezeket az érdeklődő a háttér tanulmányban, illetve a honlapra felkerülő változatban megtalálhatja.

A követő vizsgálat köre és a válaszadási arányok

Az elemzés kiindulópontja az ÁFSZ által 2001–2006 között elvégzett monitoringelemzések, illetve az ezek alapjául szolgáló összevont adatokat tartalmazó táblák. Az ÁFSZ-elemzések a munkaerő-piaci képzések, a bértámogatás, a vállalkozóvá válást segítő programok, a közhasznú foglalkoztatás és a pályakezdőket segítő tapasztalatszerzési és foglalkoztatási támogatás alkalmazásában megmutatkozó változásokra koncentráltak. Jelen tanulmányban elemzésünket azokra az eszközökre korlátozzuk, amelyek segítségével évenként legalább 10 000 munkanélküli munkaerő-piaci reintegrációját támogatták. Ilyenek voltak a munkanélküliek munkaerő-piaci képzései, a bértámogatási programok és a közhasznú foglalkoztatás. Az időszak kiválasztása egyrészt az aktív eszközök alkalmazása jogi-törvényi kereteinek viszonylagos stabilitásával, másrészt a monitoring módszertanának 2001-re elért megbízhatóságával magyarázható.⁵

A követéses vizsgálatokra 3 hónappal a programok befejezése után került sor, az érintett személyeket és munkáltatókat postai úton kiküldött kérdőívekkel keresték meg a munkaügyi központok. Az eredmények értékeléskor figyelembe kell venni, hogy a munkaerő-piaci képzések esetében a válaszadó az érintett munkavállaló, míg a bértámogatásnál a megkeresett az érintett munkáltató volt. A közhasznú munkán foglalkoztatottak közül a támogatott munkáltatónál normál munkaviszonyt létesítők arányáról a megyei nyilvántartások szolgáltatottak adatokat.

1. sz. táblázat

A programot befejezettek száma 2001–2005 között (és 2005, illetve 2006 első félévében)

	2001	2002	2003	2004	2005	2005/I	2006/I
Ajánlott képzés	31 028	28 883	26 105	24 803	14 075	6 820	12 568
Elfogadott képzés	20 633	20 765	19 173	15 417	6 161	4 093	3 188
Munkanélküliek képzése összesen	51 661	49 648	45 278	40 220	20 236	10 913	15 756
Munkaviszonyban állók képzése	5 332	4 406	4 446	4 604	2602	1 129	1 272
Képzés összesen	56 993	54 054	49 724	44 824	22 838	12 042	17 028
Vállalkozóvá válás támogatása	3 449	3 115	2 858	2 419	2 260	782	1 036
Bértámogatás	16 470	17 711	19 196	17 612	15 539	7 831	9 293
Munkatapasztalat- szerzés támogatása	5 752	6 516	5 779	6 860	6 317	3 163	3 648

Foglalkoztatási támogatás	369	128	231	179	173	84	69
Nyomon követésbe bevontak összesen	83 033	81 524	77 788	71 894	47 127	23 902	31 074
Közhasznú foglalkoztatás*	79 222	84 082	77 253	64 882	81 332	42 898	36 097
Megfigyelték összesen	162 255	165 606	155 041	136 776	128 459	66 800	67 171

* A közhasznú foglalkoztatásban részt vevők érintett létszáma

Az évről évre megjelenő elemzések számai mögött eltűnik az az összefüggés, hogy a nyomon-követésbe bevontak száma – az aktív eszközök alkalmazásának körével párhuzamosan, - jelentősen csökkent. Különösen nagy a csökkenés 2004-ről 2005-re. Így lehetséges, hogy a 2005-ben a vizsgálatba bevontak a 2001-esnek csak 57%-a. Az pedig, hogy a megfigyelték száma ez időszak alatt csak a 79%-ára csökkent egyértelműen a közhasznú foglalkoztatottak aránya növekedésének köszönhető.

2. sz. táblázat

*A válaszadási arányok a 2001–2005 között (illetve a 2005 és 2006 első féléves) befejezett támogatásoknál**

	2001	2002	2003	2004	2005	2005/I	2006/I
Ajánlott képzés	57,7	60,1	63,7	61,4	62,9	62,2	60,4
Elfogadott képzés	58,7	63,9	64,9	65,2	66	66,3	62,7
Munkanélküliek. képzése összesen				62,9	63,9	63,8	60,9
Munkaviszonyban állók képzése	91,6	94,2	94,2	96,2	92,7	90,2	95,2
Képzés összesen				66,3	67,2	66,2	63,5
Vállalkozóvá válás támogatása	68,2	68,6	68,2	67,4	67,8	65,6	67,1
Bértámogatás	75	76,7	75,4	75,4	75,5	76,6	75,8
Munkatapasztalat-szerzés támogatása	78,8	84,7	81,8	82,7	86,1	84,6	84,5
Foglalkoztatási támogatás	70,7	68,8	57,6	80,4	91,3	90,5	79,7
Nyomon követésbe bevontak összesen				70,1	72,6	72,9	69,8

* A 2005 előtti záró-tanulmányok hiányában nincsenek adataink

Miközben a válaszadási arányok 2005-ben szinte minden támogatási formában magasabbak, mint a 2001-ben, a javulás nem látszik jelentősnek. A különböző formák esetében számított, az időszakra vonatkozó átlagok eltérései nem különösebben nagyok. Természetesnek mondható, hogy a munkaügyi központokkal jó kapcsolatot ápolni igyekvő, ráadásul apparátussal rendelkező munkáltatók nagyobb arányban válaszoltak, mint a magánszemélyek.

A legjelentősebb támogatási forma, a képzés esetében azt is vizsgáltuk, hogy az adatok értékelésekor kell-e szisztematikus hibával számolnunk. A képzésben részesülők aránya az aktív eszközökkel támogatottak összességében – az átlagostól való eltérések megyénkénti számbavételekor – nem mutatott összefüggést a válaszadási arányokkal. Ugyanakkor az alacsony válaszadási arányt felmutató megyék – egy-két kivétellel – az átlagosnál alacsonyabb elhelyezkedési aránnyal dicsekedhettek. Tehát Budapest, Baranya és Hajdú-Bihar alacsony válaszadási hajlandósága az átlagtól elmaradó elhelyezkedési mutatóval társult. Vélelmezhetjük tehát, hogy a követő vizsgálat során regisztrált eredménytelen támogatásnál az el nem helyezkedettek aránya – a kimutatottnál – magasabb.

Általános, a válaszadási hajlandóságra vonatkozó szabályosság feltételezhető Pest megye és Csongrád esetében. Előbbiben az átlagosnál magasabb elhelyezkedési arány ellenére a válaszadási arány rendre elmarad az átlagostól. (Mutat hasonló vonásokat Fejér megye is.) Csongrád megyében viszont szinte minden évben az átlagot meghaladó volt a válaszadási arány; azoknál a formáknál és azokban az években is, ahol a támogatás az átlagosnál kevésbé sikeresnek mondható.⁶

Munkaerő-piaci képzések

Az aktív eszközök közé sorolt munkaerő-piaci képzések nagy részét a munkanélküliek számára szervezett programok teszik ki. Közöttük a csoportos, munkaügyi központok által szervezett képzéseket teljes mértékben, a munkanélküliek által „fellelt”, egyéni képzéseket pedig részben a munkaügyi tanácsok által képzésre szánt keretből finanszírozzák. (Fontos, hogy a képzésben részesülő munkanélküli költség-hozzájárulást fizet.) A harmadik féle program valójában preventív: az ilyen esetekben a munkaadó kezdeményezi a munkaviszonyban álló képzését, a munkaügyi központok pedig keresetkiegészítéssel és a

tanfolyam költségeihez való hozzájárulással támogatják a foglalkoztatás fenntartását. Utóbbi képzési formával – terjedelmi korlátok miatt – jelen tanulmány nem foglalkozik

Az elfogadott és az ajánlott képzési programot befejezett munkanélküliek száma a vizsgált időszakban évente átlagosan meghaladta a 41 ezret, a támogatásban részesülők száma ugyanakkor folyamatos csökkent. A támogatás csökkenése 2002-ről 2003-ra – Fejér megye kivételével – mindenhol a képzési programokban részt vevők számának csökkenéséhez vezetett. A vizsgált időszakban korábbi, 2001-es szintjüket csak Zalában és Vasban tudták növelni. Az ellenpóluson Nógrád és Borsod van, ahol a képzés alacsony részaránya szinte folyamatos csökkenés eredménye.

Az ajánlott képzésben részt vevők aránya az összes munkanélküliek számára szervezett képzésekben kis eltérésekkel 60% körüli volt. Másképpen fogalmazva: az ajánlott képzéseken részt vevők száma kisebb mértékben csökkent, mint az elfogadott képzésben részt vevőké.⁷

Pest, Csongrád és Fejér megye kivételével a görbék viszonylagos időbeli stabilitást mutatnak. Miközben a képzésben részt vevő munkanélküliek száma átlagosan csökkenő, a megyék gyakorlata az ajánlott, illetve az elfogadott képzések támogatásának arányát illetően viszonylag stabil. Míg Győr-Moson-Sopron megyében és Budapesten az átlagosnál jelentősen magasabb az ajánlott képzésben részt vevők aránya, addig Csongrádban és Vas megyében az időszak egészében a képzéseken részt vevők kevesebb mint fele fejezett be ajánlott képzést. Adataink egybeesnek azzal az empirikus tapasztalattal, hogy az aktív eszközök alkalmazásának megyei gyakorlata nagymértékben a rutinon alapul.

Ajánlott képzés

A vizsgált időszakban az ajánlott képzés elhelyezkedési arányokban mért eredményessége nagyjából stabil volt. Átlagosan a munkanélküliek 44,2% tudott elhelyezkedni a képzést követő 3. hónapra, s arányuk éves ingadozása nem túl nagy. Az ajánlott képzést követően a munkanélküliek átlagosan 80%-a helyezkedett el szakirányban. A végzettségnek megfelelő munkát végzők aránya a vizsgált időszakban csökkent, a trendbe csak a 2003-ról 2004-re történt növekedés nem simul bele.⁸

3. sz. táblázat

Az ajánlott képzés eredményességi mutatói országosan 2001–2006

Mutatók	2001	2002	2003	2004	2005
A képzést befejezettek száma	31 028	28 883	26 105	24 803	14 075
Elhelyezkedettek aránya %	45,4	43,3	43,2	45,5	43,8
Szakirányban elhelyezkedettek aránya %	82,2	80,7	79,9	80,2	78,4

A megyei adatok éppen a legfejlettebb megyékben a legkedvezőtlenebbek: Győr (73,6%), Vas (75%), Komárom (78,8), Zala (77%) és Veszprém megyékben (70%) a szakirányú elhelyezkedési arány az időszak egészét tekintve elmarad az átlagostól. Az ajánlott képzés hatékonyságát jelzi az, hogy Tolnában (86,6%) és Csongrádban (86,2%) magas szintű a csoportos tanfolyamon tanultak hasznosítása. A legmagasabb munkanélküliséggel küzdő Borsod (81,0%) és Szabolcs (79,2%) mutatója az országos átlag körül ingadozik.

Az ajánlott képzés tekintetében átlag fölötti elhelyezkedési aránnyal párosul Tolna és Pest megye magas szakirányú elhelyezkedési aránya. Az ellenkező póluson Somogyot találjuk, ahol a viszonylag alacsony elhelyezkedési aránnyal és alacsony szakirányú elhelyezkedéssel jellemezhető a kedvezőtlen helyzet.

Az ajánlott képzést követően elhelyezkedett munkanélküliek összetétele⁹

Miközben a képzést befejezők között az időszak egészében több volt a nő, mint a férfi, az elhelyezkedettek nemek szerinti megoszlása fontos változást jelez: 2002-ig a korábbi tendencia érvényesült, azóta azonban az ajánlott képzést befejezett elhelyezkedettek között több a férfi, mint a nő.

4. sz. táblázat

Az ajánlott képzést befejezett, és azt követően elhelyezkedett munkanélküliek korcsoportok szerinti megoszlása 2001–2005 között (%)

	2001		2002		2003		2004		2005	
	Létsz. meg- oszl.	Elhelyez- kedettek aránya	Létsz. meg- oszl.	Elhelyez- kedettek aránya	Létsz. meg- oszlás	Elhelyez- kedettek aránya	Létsz. meg- oszl.	Elhelyez- kedettek aránya	Létsz. meg- oszl.	Elhelyez- kedettek aránya
20 év alatt	13,3	37,4	13,4	33,0	12,5	34,3	10,8	33,5	9,6	35,6
20–24	24,8	47,6	25,8	46,7	25,2	45,1	23,5	49,4	23,1	48,5
25–29	17,6	48,5	18,1	46,8	18,9	46,9	19,3	48,5	18,2	45,8
X–29	55,7	45,6	57,4	43,8	56,6	43,5	53,6	46,4	50,9	45,4
30–34	14,1	45,8	14,1	43,8	14,2	42,9	14,3	44,3	15,1	42,6
35–39	10,6	45,7	10,3	42,2	10,6	43,1	11,9	45,3	12,2	46,0
40–44	8,9	45,6	8,2	43,1	7,8	44,5	8,0	46,9	8,1	42,3
45–49	7,1	43,3	6,4	41,3	6,5	41,6	7,3	44,5	7,3	40,4
50–54	3,2	46,4	3,1	44,0	3,6	40,9	4,0	40,4	5,1	39,7
55 felett	0,5	35,8	0,6	35,8	0,7	39,5	0,9	35,2	1,2	26,3
Összesen	100,0	45,4	100,0	43,3	100	43,2	100,0	45,5	100,0	43,8

A munkaviszonyt létesítők korosztályi megoszlása sokkal egyenletesebb, mint a képzésben részt vevőké. A képzést befejezettek közül a 20–24 és a 25–29 évesek tudtak a legnagyobb arányban elhelyezkedni, mindkét korcsoportban a képzésben részesültek 47%-a helyezkedett el. A résztvevők között a 20 éves alattiak aránya a vizsgált öt év alatt csökkent, a 35–39 és az 50–54 évesek részesedése egy kicsit növekedett. A részesedés növekedése nem társult az elhelyezkedési arány javulásával, sőt az 50–54 évesek korcsoportjában kis mértékű romlás figyelhető meg.¹⁰

5. sz. táblázat

Az ajánlott képzést befejezett, és azt követően elhelyezkedett munkanélküliek iskolai végzettség szerinti megoszlása 2001-2005 között (%)

	2001		2002		2003		2004		2005	
	Létsz. meg- oszl.	Elhelyez- kedettek aránya	Létsz. meg- oszl.	Elhelyez- kedettek aránya	Létsz. meg- oszlás	Elhelyez- kedettek aránya	Létsz. meg- oszl.	Elhelyez- kedettek aránya	Létsz. meg- oszl.	Elhelyez- kedettek aránya
8 ált.-nál kevesebb	1,3	26,0	2,4	17,6	1,9	29,4	2,8	32,6	1,8	22,3
8 általános	23,5	38,8	25,1	39,2	26,3	40,2	25,2	42,7	23,3	41,0
Max 8 ált.	24,8	38,2	27,5	37,4	28,2	39,5	28,0	41,9	25,2	39,7
Szaktun.k épző	23,7	47,5	21,5	45,5	22,9	46,8	20,6	49,0	23,8	46,8
Szakisola	2,0	38,9	2,0	42,1	1,9	40,4	1,6	46,6	1,9	39,2
Spec. szakisola	0,1	26,3	0,1	36,8	0,1	31,3	0,1	16,7	0,1	50,0
Szakközépis kola	21,3	48,3	20,5	45,7	19,8	44,1	19,9	45,0	19,9	46,0
Technikum	5,2	47,9	5,0	48,5	4,7	40,4	4,5	44,6	5,0	47,1
Gimnázium	16,5	44,1	16,4	41,0	15,3	40,2	16,1	41,0	15,1	37,3
Főiskola	4,9	54,2	5,5	50,8	5,4	50,8	6,8	54,1	6,8	50,2
Egyetem	1,5	49,1	1,6	46,5	1,7	52,2	2,3	55,5	2,2	48,7
Összesen	100,0	45,4	100,0	43,3	100	43,2	100,0	45,5	100,0	44,9

A vizsgált időszakban a 8 általánost és a szaktun.képzőt végzettek közül került ki az ajánlott képzésben részt vevők majdnem fele. A felsőfokú végzettséggel nem rendelkezők közül a szaktun.képzőben végzettek helyezkedtek el a legnagyobb arányban (az ajánlott képzésben részesültek 47%-a). Az összes képzett közül legmagasabb a felsőfokú végzettségűek elhelyezkedési aránya. A vizsgált időszak egészében rendkívül rosszak voltak az általános iskolai 8 osztálynál kevesebbet végzettek és a speciális szakisolai végzettséggel rendelkezők elhelyezkedési esélyei.¹¹

Az ajánlott képzés költségei

A követő vizsgálatok eredményeit összegző tanulmányok rendre kiszámolják a képzések pénzügyi hatékonyságát, illetve ennek évenkénti változását. Az egy elhelyezkedettre jutó támogatás és az egy képzésben részt vevőre jutó támogatás, illetve ezek változásának hányadosai szolgálnak mutatónak.

6. sz. táblázat

Az ajánlott képzés költséghatékonyságának alakulása 2001–2005 között

Mutatók	2001	2002	2003	2004	2005
Egy főre jutó összes támogatás (Ft/fő)	169 534	205 789	211 641	253 659	225 468
Követéskor munkában állókra jutó összes támogatás (Ft/fő)	402 653	518 610	531 443	608 515	555 371
Fajlagos költség (Egy munkaviszonyban állóra jutó támogatási összeg/ egy főre jutó összes támogatás)	2,37	2,52	2,51	2,40	2,46

	2002/2001	2003/2002	2004/2003	2005/2004
Az össz. támogatásban bekövetkezett vált. (%)	121,4	102,8	119,8	88,9
Egy munkában állóra jutó támogatásban beköv. változás	128,8	102,5	114,5	91,3
A támogatásokban bekövetkezett változások hányadosa	106,1	99,6	95,5	102,7

A számítások szerint az itt vizsgált időszakban két-két év relációjában romlott az ajánlott képzés költséghatékonysága: 2001-ről 2002-re, illetve 2004-ről 2005-re. Ez utóbbi információ értékelésekor figyelembe kell venni, hogy – amint már említettük – a 2005-ös év rendkívülinek tekinthető. Az ajánlott képzések e mutató szerint számított megyénkénti költséghatékonysága – a 2002/2001 kedvezőtlen értékeket követően – kis szórással az országos átlag körül ingadozott Kiemelhetjük Tolna és Pest megyét, ahol az időszak nagy részében javuló hatékonysággal alkalmazták az eszközt. A korábbi, elhelyezkedési adatokkal is összhangban Csongrádban és Győr-Moson-Sopronban meglehetősen nagy átlagos eltéréseket találtunk mind a költséghatékonyság javuló, mind pedig a romló éveiben.

Elfogadott képzés

A vizsgált időszakban átlagosan az elfogadott képzésben részt vevők 48%-a helyezkedett el. Ez az eredmény jobb, mint az ajánlott képzése, de a különbség az elvárhatónál kisebb, és főként inkább csökkenő.¹² Még nyilvánvalóbb a romló tendencia, ha a szakirányú elhelyezkedés alakulását vizsgáljuk. A 2001–2006-os időszakra vonatkozó, 83%-os elhelyezkedési arány egyértelműen romló mutató átlaga.

7. sz. táblázat

Az elfogadott képzés eredményességi mutatói országosan 2001–2006

Mutatók	2001	2002	2003	2004	2005
A képzést befejezettek száma	20 633	20 765	19 173	15 417	6 161
Elhelyezkedettek aránya %	49,3	45,8	46,0	45,7	51,4
Szakirányban elhelyezkedettek aránya %	86,5	84,6	82,0	81,9	81,3

A munkaügyi központok azokban a megyékben igazítják legsikeresebben a munkaerőpiac közvetlenül megjelenő igényeihez a tanfolyamok támogatását, ahol az elhelyezkedési arány magas, és a munkába állók az elfogadott képzésen elsajátítottakat hasznosítják. Ide sorolhatók Pest, Békés, és Bács-Kiskun megye.

Az elfogadott képzést követően elhelyezkedett munkanélküliek összetétele¹³

Az elfogadott képzéseken részt vevők között – csakúgy, mint az ajánlott képzés esetében – az időszak egészét tekintve magasabb volt a nők aránya, mint a férfiaké. Sőt, a 2002–2004 közötti időszakban a nők számbeli fölénye még növekedett is. A megnövekedett létszámnak nem voltak konzekvenciái az elhelyezkedési arányra nézve: a 2001-es szinte azonos elhelyezkedési esélyek az időszak egészében a férfiak javára módosultak, míg 2005-re a két

nem különbsége 10%-os a férfiak javára. Egyértelmű tehát 2005-re a képzésben résztvevők férfiak elhelyezkedési esélye magasabb volt, mint a nőké.

8. sz. táblázat

***Az elfogadott képzést befejezett, és azt követően elhelyezkedett munkanélküliek
korcsoportok szerinti megoszlása 2001–2005 között (%)***

	2001		2002		2003		2004		2005	
	Létsz. meg- oszl.	Elhelye z- kedettek aránya	Létsz. meg- oszl.	Elhelye z- kedettek aránya	Létsz. meg- oszlás	Elhelye z- kedettek aránya	Létsz. meg- oszl.	Elhelye z- kedettek aránya	Létsz. meg- oszl.	Elhelye z- kedettek aránya
20 év alatt	11,2	41,0	10,4	39,3	9,3	38,0	8,0	39,0	6,6	43,3
20–24	26,3	51,6	25,8	47,5	25,4	48,4	22,7	49,1	22,1	52,7
25–29	19,3	50,7	21,9	47,4	21,8	47,6	21,9	45,4	20,9	54,6
X–29	56,8	49,2	58,1	46,0	56,6	46,5	52,6	46,1	49,6	52,3
30–34	14,5	50,3	15,4	46,9	15,5	46,5	17,1	47,1	17,4	48,2
35–39	10,3	49,2	9,9	44,1	10,6	48,5	11,7	47,5	12,1	48,3
40–44	8,7	49,0	7,3	47,4	7,4	45,1	7,2	46,0	8,0	55,6
45–49	6,3	51,7	6,0	45,0	6,4	41,5	6,7	39,7	7,4	52,2
50–54	2,8	47,1	2,9	42,5	3,0	39,9	3,8	42,7	4,4	52,7
55 felett	0,5	35,0	0,5	38,1	0,6	45,5	0,8	28,1	1,1	53,3
Összesen	100,0	49,3	100,0	45,8	100	46,0	100,0	45,6	100,0	51,4

Az elfogadott képzésben részt vevők korosztályi megoszlása – csakúgy, mint az ajánlott képzések esetében – sokkal egyenetlenebb, mint az elhelyezkedetteké. A résztvevők korcsoport szerinti ragsora nagyobb egyezést mutat az elhelyezkedettek korcsoportok szerinti rangsorával, mint az ajánlott képzés esetében. Az elfogadott képzések esetében még hatékonyabb a beiskolázás, mint az ajánlott képzésnél. A vizsgált időszakban az elfogadott képzést bejezettek 46%-a tartozott a 20–30 év közöttiek korosztályába, s közülük tudtak a legnagyobb arányban elhelyezkedni. Mind a 20–24 éves, mind a 25–29 évesek közül átlagosan 49% tudott munkaviszonyt létesíteni. A vizsgált időszakban a 20 év alattiak és az 50 év felettiak képzését követte a legkisebb arányban munkaviszony létesítése. Az elhelyezkedési esélyek az eltelt időszakban nem nagyon változtak, egyedül az 55 év felettiekre érvényes – egyébként fokozatosan javuló – tendencia tört meg 2004-ben.¹⁴

9. sz. táblázat

Az elfogadott képzést befejezett, és azt követően elhelyezkedett munkanélküliek iskolai végzettség szerinti megoszlása 2001–2005 között (%)

	2001		2002		2003		2004		2005	
	Létsz. meg- oszl.	Elhelye z- kedettek aránya	Létsz. meg- oszl.	Elhelye z- kedettek aránya	Létsz. meg- oszlás	Elhelye z- kedettek aránya	Létsz. meg- oszl.	Elhelye z- kedettek aránya	Létsz. meg- oszl.	Elhelye z- kedettek aránya
8 ált.-nál kevesebb	0,1	33,3	0,1	33,3	0,1	0,0	0,1	37,5	0,4	72,7
8 általános	17,7	42,0	17,8	38,8	18,1	38,6	19,1	40,8	16,2	49,5
Max. 8 ált. .	17,7	42,0	17,9	38,8	18,2	38,5	19,2	40,8	16,6	50,0
Szakmun k.képző	31,0	50,5	28,2	48,0	27,4	46,8	27,8	47,8	26,5	53,5
Szakisk.	2,5	39,1	2,4	41,7	2,3	39,4	2,1	41,8	1,5	53,2
Spec. szakisk.	0,1	22,2	0,1	42,9	0,1	42,9	0,1	14,3	0,0	
Szakköz. iskola	22,7	52,5	23,4	46,8	23,9	48,4	22,8	46,6	24,4	50,4
Techn.	5,1	51,8	5,2	48,9	5,3	52,2	5,5	47,1	5,9	51,0
Gimn.	15,7	47,6	16,5	44,3	16,3	44,6	15,5	43,1	16,2	47,2
Főiskola	4,0	56,2	4,8	51,6	5,1	51,3	5,4	49,1	7,4	56,2

Egyetem	1,2	61,9	1,5	52,6	1,4	52,5	1,7	55,7	1,5	64,7
Összesen	100,0	49,3	100,0	45,8	100	46,0	100,0	45,6	100,0	50,7

Legnagyobb arányban szakmunkásképzőt (28%) és szakközépiskolát (23%) végzetek vettek részt az elmúlt időszak elfogadott képzésein. A munkaviszonyt létesítők iskolai végzettségi szerinti megoszlása visszaigazolja a beiskolázást, hiszen az alacsonyabb végzettségűek közül a szakmunkásképzőt és a szakközépiskolát végzők tudtak a legnagyobb arányban elhelyezkedni (Az egyetemi, főiskolai és technikumi végzettséggel rendelkezők magas elhelyezkedési aránya természetesnek mondható. Elhelyezkedésük nagy valószínűséggel független a munkaerő-piaci képzésen való részvételtől. Fokozottan érvényes ez az elfogadott képzést befejezők esetében, hiszen náluk még inkább valószínűsíthető, hogy már a beiskolázáskor rendelkeznek egy munkaviszony létesítéséről szóló munkáltatói ígérettel.) Legrosszabb arányban a legképzetlenebbek (35%) és a speciális szakiskolát végzetek (24%) tudtak elhelyezkedni. A képzési forma eredményességét javítja, hogy ez utóbbi két kategóriába sorolható munkanélkülieket nagyon kis számban iskoláztak be. Az elhelyezkedettek iskolai végzettsége tekintetében – csakúgy, mint az ajánlott képzés esetében – nagy időbeli stabilitás jellemző.¹⁵

Az elfogadott képzés költségei

Mint látjuk, az elfogadott képzések fajlagos költsége rendre alacsonyabb, mint az ajánlott képzéseké. Ennek okáról a 2005-ös monitoring eredményeit összefoglaló tanulmányban olvashatunk: az elfogadott képzések alacsonyabb fajlagos költségeit egyrészt az magyarázza, hogy a munkaügyi központok általában nem a drágább saját kezdeményezésű képzéseket támogatják, másrészt az elfogadott képzéseknél a képzési költségek egy részét a résztvevők fizetik. (Sebők-Sziklai (2006:13))

10. sz. táblázat

Az elfogadott képzés költséghatékonyságának alakulása 2001–2005 között

Mutatók	2001	2002	2003	2004	2005
Egy főre jutó össz. támogatás (Ft/fő)	88 330	108 560	113 117	106 780	116 952
Követéskor munkában állókra jutó összes támogatás (Ft/fő)	187 367	249 258	260 946	247 911	240 155
Fajlagos költség (Egy munkaviszonyban állóra jutó támogatási összeg/egy főre jutó összes támogatás)	2,12	2,30	2,31	2,32	2,05

	2002/2001	2003/2002	2004/2003	2005/2004
Az össz. támogatásban bekövetkezett vált. (%)	122,9	104,2	94,4	109,5
Egy munkában állóra jutó tám.-ban beköv. vált. (%)	133,0	104,7	95,0	96,9
A támogatásokban bekövetkezett változások hányadosa	108,2	100,5	100,6	88,5

A területi különbségek jelentősek: a vizsgált időszakra számított megyei átlagértékek 1,8 és 2,7 között változtak. Az öt év alatt tartósan alacsonyabb volt az átlagosnál Veszprém megye (1,8%), Békés (1,8%) és Jász-Nagykun-Szolnok megye (1,8%) fajlagos költsége. Mint azt az előzőekből is sejteni lehetett, rendkívül magas a fajlagos költség Borsod (2,7), Nógrád (2,7%) és Fejér megyében (2,6%) Az időszakra érvényes tendenciát követve megállapíthatjuk, hogy a költséghatékonyság egyedül 2004-ről 2005-re javult, egyébként pedig az időszak egészére vonatkozóan csökkenő.

Az elfogadott képzések fajlagos költségeinek folyamatos növekedése összhangban áll az elhelyezkedési mutató és a szakirányú elhelyezkedés területén mutatkozó kedvezőtlen tendenciákkal

A bértámogatás

A bértámogatás a munkáltatónak azokat a költségeit szándékozik megtéríteni, amelyek egy tartós munkanélküli felvételével és betanításával, illetve a foglalkoztatása miatti alacsonyabb termelékenységgel függenek össze. A támogatás célja az, hogy a munkáltató a már beilleszkedett munkanélkülit a támogatás lejárta után is megtartsa.

11. sz. táblázat

A bértámogatási programot befejezők létszáma, és a véglegesítettek aránya 2001–2005 között

	2001	2002	2003	2004	2005
A bértámogatásban részesülők száma	16 470	17 711	19 196	17 612	15 539
A véglegesített munkavállalók aránya	59,7	62,9	62	64,6	62,6

A vizsgált időszakban évenként átlagosan 17,3 ezren részesültek bértámogatásban. Közülük átlagosan 62,46%-ot véglegesítettek. Miközben a programban részt vevők száma 2003-ig növekedett, azt követően csökkent, a véglegesítések arányánál – a 2003-as érték kivételével – hasonló tendencia érvényesül. A véglegesítés arányának megyei különbségeit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az értékek a Csongrád megyei legalacsonyabb (53,3%) és a Pest megyei legmagasabb (69,0) érték között szóródnak úgy, hogy Nógrád, Bács-Kiskun, Pest, Zala és Vas az 5 év alatt végig az átlagosnál magasabb, Csongrád, Baranya és Szabolcs megye pedig végig az átlagosnál alacsonyabb arányú véglegesítéssel volt jellemezhető.

2001–2005 között a bértámogatásban részesült nők 62%-át, a férfiak 58,5%-át véglegesítették. A nők arányának fölénye az időszak egészében, évről évre érvényesült. Az időszak átlagának vonatkozásában a továbbfoglalkoztatási arány az 50–54 éves korcsoportokban a legmagasabb (65,5%), és a 20 év alattiak korcsoportjában a legalacsonyabb (42,6%). A bértámogatásban részesülők közül legnagyobb arányban az egyetemet végzetteket véglegesítették (68%) legkisebb arányban a 8 általánost (53,1%), vagy annál is kevesebbet (37,3%), és a speciális szakiskolát végzetteket (55,1%) foglalkoztatták

tovább. A továbbfoglalkoztatás aránya a vizsgált időszakban a legtöbb iskolai végzettség szerinti kategóriában viszonylagos stabilitást mutatott, legnagyobb mértékben a legkevesbé iskolázottak véglegesítése ingadozik.

A követéses vizsgálat során a bértámogatást igénybe vevő munkáltató is nyilatkozik arról, hogy a munkanélküliek foglalkoztatására irányuló döntéseikben milyen szerepe volt a bértámogatásnak.

12. sz. táblázat

A bértámogatás szerepének megítélése

Támogatás megítélése	2001	2002	2003	2004	2005
Támogatás nélkül is alkalmazta volna a munkanélkülit	24,2	19,4	20,3	20,2	19,5
Támogatás nélkül kevesebb munkanélkülit alkalmazott volna	13,1	12,6	9,4	9,1	9,4
Támogatás nélkül halasztotta volna a felvételt	39,7	41,7	42,5	43,8	41,9
Támogatás nélkül senkit sem alkalmazott volna	23	29,2	27,7	26,9	29,2
Munkáltatók összesen	100	100	100	100	100

A bértámogatás legfontosabb, és időben növekvő jelentőségű hatása a munkáltatók szerint az volt, hogy előrehozta a munkanélküli alkalmazására vonatkozó munkáltatói döntést. Ugyancsak fontos, hogy a munkáltatók egynegyede támogatás nélkül senkit nem alkalmazott volna, de 10% körüli azoknak az aránya is, akik támogatás híján kevesebb munkanélkülit vettek volna fel. A megkérdezettek cirka 20%-a bértámogatás nélkül is felvett volna munkanélkülit. Esetükben érvényesül a támogatás holtsúly-hatása.

13. táblázat

A bértámogatás eredményességi mutatói

	2001	2002	2003	2004	2005
Egy főre	201 816	241 568	292 986	281 588	298 943

számított átlagos támogatás					
Teljes foglalkoztatási időre számított átlagos havi támogatás	13 381	17 364	20688	22379	23 707
Véglegesített dolgozóra jutó átlagos támogatás	337 608	386 915	476 170	437 329	475 007
Fajlagos	1,672851	1,601682	1,625231	1,553081	1,588955
Láncindex		0,957456	1,014703	0,955606	1,023099

A táblázatból kitetszik, hogy a bértámogatás fajlagos költsége a vizsgált időszakban 1,61 körül ingadozott. Az öt év alatt kétszer mutattak javulást a mutatók: 2001-ről 2002-re és 2003-ról 2004-re. A bértámogatás költséghatékonysága az öt év viszonylatában inkább romló.

A közhasznú foglalkoztatás

A közhasznú foglalkoztatás eltér ez előzőekben tárgyaltaktól, hiszen deklarált célkitűzései sokkal inkább a munkanélküliek munkavégző képességének megőrzését célozzák, mint visszajuttatásukat a munkaerőpiacra. A támogatási forma alkalmazásának gyakorlatát ismerve az értékelés gazdasági-hatékonysági kritériumainál gyakorta relevánsabbak a szociális, segélyezési megfontolások.

2001–2005 között évenként átlagosan 77,3 ezer munkanélkület érintett a közhasznú munka formájában megvalósuló foglalkoztatás a munkaügyi központok támogatásával. (E támogatási forma esetében – az előző eszközöktől eltérően – vagy érintett, vagy átlagos létszámmal számolhatunk) A közhasznú foglalkoztatás által érintett létszám – a többi aktív eszköztől eltérően – alig csökkent. Az országos átlag nagyon nagy területi különbségeket takar: Borsod-

Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye közhasznú foglalkoztatottjai teszik ki az összes közhasznú foglalkoztatásban érintett létszám 37,8%-át. Különösen Borsod részaránya magas: 23,67%. A közhasznú foglalkoztatásban érintett létszám évről évre tapasztalt ingadozása a megyei görbéken is nyomon követhető.

A támogatott foglalkoztatást követően elenyészően kevés munkanélkülit foglalkoztatnak tovább: 2001–2005 között a létszám 1,3 százaléka (cirka 1000 munkanélküli) maradt munkaviszonyban a foglalkoztatónál. A területi különbségek jelentősek, hiszen Békésben és Csongrádban 2001–2004 között a továbbfoglalkoztatottak aránya rendre meghaladta az 5%-ot. A különösen sok közhasznú munkát támogató Borsodban az elhelyezkedési arányok 0,1 és 0,3% között vannak.

A közhasznú munkán részt vettek 60%-a férfi, 40%-a nő. A két nem részaránya 2004-re egy kicsit közeledett, majd újra távolodott. A 40 és 50 év közöttiek részaránya meglehetősen magas, 2001–2005 között ide tartozott az összes közhasznú foglalkoztatáson részt vett munkanélküli negyede. Alacsony a részarányuk a 20 év alattiaknak és az 55 év felettieknek. Ez utóbbi kategóriában, csakúgy, mint az 50–54 év közöttieknél, a részarányuk az idő előrehaladtával növekvő. Mint az várható volt, a közmunkán a legiskolázatlanabbak vesznek részt: 54,5%-uk általános iskolai végzettséggel, vagy még azzal sem rendelkezett. Legnagyobb a 8 általánost (42,7%) és a szakmunkásképzőt (24,6) végzettek, legkisebb a technikumot végzettek aránya. A közhasznú munkán részt vevők szociológiai jellemzők szerinti megoszlása a 2001–2005 közti időszakban nem nagyon változott.

14. sz. táblázat

A közhasznú munkán foglalkoztatottak főbb adatainak változása

	2001	2002	2003	2004	2005
Érintett létszám, fő	79 222	84 082	77 253	64 882	81 332
Átlagl létszám, fő	24 921	21 519	21 178	17 458	19 696
Egy főre jutó	500991	559 234	564 182	593 332	640 543

havi támogatás (Ft/fő/hó)					
Támogatások aránya a közvetlen költségekhez %	71,4	70,4	69,6	69,2	71
Munkában állók aránya	1,5	1,6	1,4	1,3	0,9

A vizsgált időszakban a munkaügyi központok a közvetlen költségek átlagosan 70,3%-át térítették meg. A megtérített költséghányad 2001–2005 között szinte állandó mértékű volt. Egy közhasznú munkás támogatásár az öt év alatt átlagosan 571 656 Ft-ot költöttek, ami átlagosan havonta 47,6 ezer Ft-t kiadást jelentett.

Összegzés

A korábbi monitoringvizsgálatok elemzése, mint arról a bevezetőben is szó volt, nagyon korlátozott érvényű tanulságokkal szolgál csupán. A legfontosabb összefüggések rögzítése mégis fontos lehet egyrészt azért, mert a munkaerőpiac és a különböző szociális jellemzőkkel leírható aktív korú lakosság kapcsolatáról szólnak, és így a mindenkori foglalkoztatáspolitikára számára fontos ismeretek részei, másrészt az új eszközrendszer értékeléséhez szükséges módszertan kidolgozásakor hasznosíthatók.

A nagyon eltérő munkaerőpiaccal jellemezhető térségek közül a legfejlettebbek tudták leginkább hasznosítani a munkaerő-piaci reintegráció szempontjából legértékesebb munkaerő-piaci képzéseket. A monitoringeredmények ugyanakkor arról tanúskodnak, hogy a képzések sokszor feleslegesek voltak, hiszen a munkanélküliek azok nélkül is el tudtak volna helyezkedni. Másrészt, a depressziós térségekben még a képzés szempontjából legeredményesebb csoportok (kvalifikált fiatalok) elhelyezkedési esélyei sem javultak lényegesen attól, hogy részt vettek a képzéseken. Valójában az átlagos munkanélküliséggel és gazdasági fejlettséggel rendelkező megyék esetében eredményesek voltak az eszközök,

nemcsak az elhelyezkedés és a pénzügyi hatékonyság mutatói szerint, hanem a különböző eszközök arányainak megválasztása területén is. Megállapítható, hogy a munkaügyi központok zöme nagy rutinra tett szert az Flt. által nevesített eszközök helyi viszonyokra szabásában. A kutatásból az is kiderült, hogy – főként az elmaradott térségekben – elkerülhetetlen a munkaügyi és a szociális támogatási, segélyezési rendszer működtetésének helyi szintű együttes, több szempontot is kezelni tudó, integrált megközelítése.

A tanulmány a Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézetben készült, az aktív munkaerő-piaci eszközök működtetésének tapasztalatait feldolgozó, Frey Mária által vezetett kutatás részeként.

¹Jegyzetek

Más, az Flt-n kívüli törvények rendelkezései is befolyásolják a munkaerőpiacot. Jóllehet a különféle adó- és járulékkedvezmények növekvő szerepet játszanak egyes csoportok (pl. megváltozott munkaképességű személyek) foglalkoztatásának elősegítésében, jelen tanulmány az ilyen támogatások hatásával nem foglalkozik.

²Frey Mária részletesen is számba veszi a különböző formák szabályozásának elemeit, illetve az ezen a területen bekövetkezett változásokat. Ld. Frey Mária: Munkaerő-piaci politikák 1991–2001, in.: Munkaerő-piaci Tükör, 2006.

³Míg 2001-ben a munkaerő-piaci képzések által érintett létszám az összes, képzésben részesült ember 99%-át tette ki, addig 2003 óta átlagosan közel felük képzése történik ebben a formában. A többi, foglalkoztatást elősegítő támogatás nagyságrendjét vizsgálva megállapítható, hogy 2005-ben és 2006-ban az Flt-ben sorolt eszközök részaránya a korábbi évek 88-89% körüli szintjéről 50% körüli szintre csökkent.

Ld. Frey Mária és szerzőtársai: A foglalkoztatáspolitikai aktív eszközei hatásainak elemzése 2001–2006. Összefoglalás, következtetések, javaslatok, SZMI, Bp. 2008. jan.

⁴A munkaerő-piaci támogatások és programok hatásának vizsgálata körültekintő, alapos módszertani ismereteket igényel. Jelen tanulmányban az alapadatok ismeretének hiányában még csak kísérletet sem tehetünk a szakirodalomból ismert eljárások követésére.

(A kapcsolódó szakirodalmat elemzi Kézdi: Az aktív foglalkoztatáspolitikai programok hatásvizsgálatának módszertani kérdései, Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek BWP. 2004/2)

⁵Az 1994–2001 közötti időszak eredményeit Frey Mária összegezte.

Frey Mária: Munkaerő-piaci politikák 1991–2001, in.: Munkaerő-piaci Tükör, 2006.

⁶A feltételezett összefüggések hipotézisekké formálása, és verifikálása az alapadatok használatát igényelné.

⁷Frey Mária idézett tanulmánya szerint 1992 és 2001 között az elfogadott képzéseken részt vevők aránya folyamatosan növekvő volt (Frey, (2006:33). Ebben szerepe lehetett annak a felismerésnek is, hogy az elfogadott képzések eredményesebbek. Így az eszköz hatékonyságának javítása e képzési forma arányának növelésével is lehetségessé vált.

⁸Az 1994–2001-es időszakra vonatkozóan Frey arról számolt be, hogy az ajánlott képzéseket befejezők között a szakirányú munkaviszonyt létesítők aránya növekvő. Szerinte ennek az az oka, hogy a munkaügyi központok a képzési programok tervezésénél egyre inkább figyelembe veszik a munkaerőpiac keresletét (Frey, 2006:35). Az újabb adatok ezt a feltételezést nem támasztják alá.

⁹A képzést követően elhelyezkedettek összetételének területi különbségeit adatok hiányában nem elemezhetjük. A követő vizsgálatok eredményeit összegző éves jelentések részletesen is tárgyalják az ún. keresztátlás összefüggéseket: a különböző nemű, különböző korcsoportba tartozó és különböző végzettséggel rendelkezők elhelyezkedési arányokban mutatkozó relációkat. Minthogy e tekintetben csak a 2004-es és a 2005-ös táblázat áll rendelkezésünkre, részletesebb elemzést nem áll módunkban készíteni.

¹⁰1994–2001 között a 25–29 évesek korcsoportjába tartozók tudtak a legnagyobb arányban elhelyezkedni (Frey, (2006:35).

¹¹2001–2006 között a korábban, 1994–2001 között megfigyelt tendenciák folytatódtak (Frey, 2006:35).

¹²Frey tanulmányában arról számol be, hogy az elfogadott képzés után elhelyezkedők aránya 1994-ben 58%, 1996-ben 50%, 1998-ban 51, 2001-ben 49% volt (Frey, 2006:3).

¹³A képzést követően elhelyezkedettek összetételének területi különbségeit adatok hiányában nem elemezhetjük. A követő vizsgálatok eredményeit összegző éves jelentések részletesen is tárgyalják az ún. keresztátlás összefüggéseket: a különböző nemű, különböző korcsoportba tartozó és különböző végzettséggel rendelkezők elhelyezkedési arányaiban mutatkozó relációkat. Minthogy e tekintetben csak a 2004-es és a 2005-ös táblázat áll rendelkezésünkre, részletesebb elemzést nem áll módunkban készíteni.

¹⁴Az elfogadott képzés esetében is korábbi tendenciák folytatását tapasztaltuk, hiszen Frey is arról számolt be, hogy mind az ajánlott, mind pedig az elfogadott képzés esetében a legkisebb kereslet a 20 éven aluli és az 55 év feletti korosztály iránt mutatkozott. A 20 év alattiak alacsony elhelyezkedési arányát az magyarázza, hogy ez a korosztály nem annyira az elhelyezkedés, mint inkább a felsőfokú képzésbe való bekapcsolódás reményében vesz részt a munkaerő-piaci képzéseken (Frey, 2006:35).

¹⁵Frey sokat idézett tanulmánya alapján megállapíthatjuk, hogy a mostani vizsgálatban a korábbi tendenciák folytatódását regisztrálhattuk (Frey, (2006:35). A gimnáziumot végzettek kis arányú elhelyezkedésének okait keresve Frey a 2001-es monitoring eredményeit összefoglaló tanulmányra hivatkozik. Eszerint a felsőfokú tanulmányok folytatására vonatkozó szándékokon túl az alacsony elhelyezkedési arányban az is szerepet játszhat, hogy a munkáltatók nem szívesen alkalmaznak általános ismeretekkel rendelkező gyakorlatlan fiatalokat (Sziklai (2002:6–10).

Pappné Zomi Tímea

Hogyan tovább?

*A Baranya megyében gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok munkaerő-
piaci esélyei*

Bevezető

Baranya megyében 2005 áprilisában került sor a gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok munkaerő-piaci szempontú felmérésére. A cél az volt, hogy az eredményekre építve megyei és regionális szinten sikerüljön olyan programokat kidolgozni, amelyek minél hatékonyabban segíthetik ezeknek a fiataloknak a munkaerőpiacra történő belépését.

A kutatás arra a hipotézisre épült, hogy a gyermekvédelmi gondoskodásban élők több szempontból is veszélyeztetett helyzetben vannak, és kevesebb eséllyel indulnak a munkaerő-piaci versenyben, mint azok a kortársaik, akik családjukban nevelkednek.

Ezt a hipotézist a kutatás csak részben igazolta. A kérdőívek első, primer elemzése alapján a fiatalok önbevallása szerint döntően soha nem érte őket hátrányos megkülönböztetés, véleményük szerint ez nem is fog előfordulni, nem érznek különbséget saját és társaik helyzete között, többségük nagy esélyt lát a továbbtanulásra, s nem utolsósorban 30 éves korában az önálló lakásszerzésre. Ezzel szemben viszont a magyarországi átlaghoz képest jóval nagyobb arányban járnak közülük szakmunkásképző iskolákba, és a felnőttkort elért fiatalok közül már kilenc fő munkanélküli, ami az arányokat tekintve nem mondható túl biztató kezdetnek.

Interjúk készítésére nem volt lehetőség, de ezt a későbbiekben pótolni kell, hogy ki lehessen küszöbölni a felmérés hiányosságait. A kérdőívezés egyik jellemző hiányossága, hogy nem igazán lehet a válaszok mélyére látni, a válaszadókat „megérteni”. Az átlagszámítás adatai nem sokat mondanak az egyes emberről, arról, akiért a munka valójában folyik.

Emellett problémát jelentett, hogy a névtelenséget igen, de a névtelenség „érzetét” nem sikerült biztosítani, amit megerősített, hogy a kérdőívek jelentős részét nem a megkérdezettek, hanem a válaszok alapján a kérdező pedagógusok töltötték ki.

Mindamellett a kérdőíves kutatás felszínre hozott olyan eredményeket, amelyek mégis azt jelzik, hogy egyáltalán nincs minden rendben, és a gyermekvédelmi gondoskodásban élők esélyegyenlősége érdekében hosszú távú, a különböző jóléti politikákat összekapcsoló programokra van szükség.

A megkérdezett fiatalok munkaerő-piaci esélyeit egyrészt az alacsony képzettségi szint, másrészt a kvalifikált munkavállalás során nélkülözhetetlen olvasási és íráskészség alacsony szintje határozza meg, amely hosszú távra determinálhatja a jelenleg gyermekvédelmi gondoskodásban élők munkavállalási lehetőségeit.

A kutatás módszertana

A kutatás az úgynevezett kérdőíves módszerre épült, a kérdőíveket a megyei Gyermekvédelmi Központban dolgozó fejlesztőpedagógusok és nevelőszülői tanácsadók kérdezték le, előre megadott instrukciók alapján. A felmérés teljes körű volt, tehát minden olyan 14–25 év közötti fiatallal fel lett véve a kérdőív, aki Baranya megyében gyermekvédelmi gondoskodásban (lakásotthonokban, illetve nevelőszülőknél) él.

A kérdőív kialakítása során arra törekedtünk, hogy minél átfogóbb képet kapjunk az érintett fiatalok

- általános demográfiai jellemzőiről,
- tanulmányi eredményeiről,
- művelődési szokásairól,
- a munkaerő-piaci elhelyezkedésre és a továbbtanulásra vonatkozó terveiről.

A kérdőív formailag nyitott (a megkérdezett által szabadon megválaszolható) és zárt (a válaszadók számára rögzített válaszlehetőségeket felkínáló) kérdéseket is tartalmazott.

A vizsgálati populáció teljes körét elért adatfelvétel során összesen 276 kérdőívet sikerült lekérdezni.

A vizsgálati populáció demográfiai jellemzői

Először a gyermekvédelmi gondoskodásban élők főbb demográfiai jellemzőit – ezen belül a nemükre, életkorukra, születési és lakóhelyükre, gazdasági státuszukra és legmagasabb iskolai végzettségükre vonatkozó információk kerülnek bemutatásra, a későbbiekben szereplő eredmények ezekkel a háttérjellemzőkkel kerülnek összevetésre.

1. táblázat

A válaszadók neme

A válaszadó neme	N	%
Férfi	137	49,6
Nő	139	50,4
Összesen	276	100

2. táblázat

A válaszadók születési éve

Születési év	N	%
1985 előtt	54	19,6
1986–1987	62	22,5
1988	43	15,6
1989	43	15,6
1990	39	14,1
1991 után	33	12,0
NT/NV	2	0,7
Összesen	276	100

3. táblázat

A válaszadók születési helye megyék szerint

Megye	N	%
--------------	----------	----------

Baranya	234	84,8
Tolna	11	4,0
Somogy	5	1,8
Pest megye v. Budapest	8	2,9
Egyéb	11	4,0
NT/NV	7	2,5
Összesen	276	100,0

A felkeresett válaszadók között – a magyarországi demográfiai jellemzőkkel összhangban – hozzávetőleg fele-fele arányban képviseltették magukat a férfiak és a nők. A gyermekvédelmi gondoskodásban élő 18 év feletti fiatalok (1987 előtt születettek) aránya 42,1% volt, és 14–16% közötti arányban voltak az 1988-as, 1989-es és 1990-es születésűek. A jelenleg általános iskolai tanulmányukat végző, vagy éppen befejező gyermekek (1991 után születettek) aránya 12%. A megkérdezettek többsége tehát 18 éves kor alatti, és alapfokú vagy középfokú oktatási intézményben tanul. Maximálisan 25 éves korig lehet igénybe venni a gyermekvédelmi gondoskodás nyújtotta lehetőségeket, amennyiben az igénybevevő még tanuló. Ennek megfelelően a legidősebb – 2005-ben, a felvétel idején – még gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok 1980-as születésűek.

A megkérdezettek döntő többsége (84,8%-a) Baranya megyében született, a dél-dunántúli régió egyéb megyéit 5,8% jelölte meg válaszadása során.

4. táblázat

A válaszadók gazdasági státusza

Gazdasági státusz	N	%
Tanuló – általános iskolában	96	34,8
Tanuló – szakmunkásképzőben	75	27,2
Tanuló – szakközépiskolában / gimnáziumban	59	21,4
Tanuló – főiskolán vagy egyetemen	8	2,9
Főállásban dolgozik	13	4,7
Munkanélküli	9	3,3
Egyéb	7	2,5
NT/NV	9	3,3
Összesen	276	100

5. táblázat

A válaszadók legmagasabb iskolai végzettsége

Iskolai végzettség	N	%
8 általánosnál kevesebb	97	35,1
8 általános	152	55,1
Szaktanulmányképző	11	4,0
Szakközépiskola vagy gimnázium	13	4,7
NT/NV	3	1,1
Összesen	276	100

A felkeresett, gyermekvédelmi gondoskodásban élő válaszadók megközelítőleg egyharmada (34,8%) általános iskolai tanulmányait végzi. Hozzávetőleg egynegyedük (27,2%) illetve egyötödük (21,4) szaktanulmányképzőben, illetve szakközépiskolában tanul. A felsőfokú oktatási intézmények hallgatói alacsony aránnyal, 2,9%-kal képviseltették magukat, a „főállásban dolgozik” kategóriát 15,9% jelölte meg. A vizsgálati populációban munkanélküli válaszadók is szerepeltek, 9 fővel, ami a 18 év felettieket tekintve 8%, de a 20 év felettiek csoportján belül már 18%-ot jelent. S ha a vizsgált fiatalok teljes számából kivonjuk az alsó-, illetve középfokú oktatási intézmények tanulóinak számát, úgy a munkanélküliek aránya már 20 százalékot tesz ki.

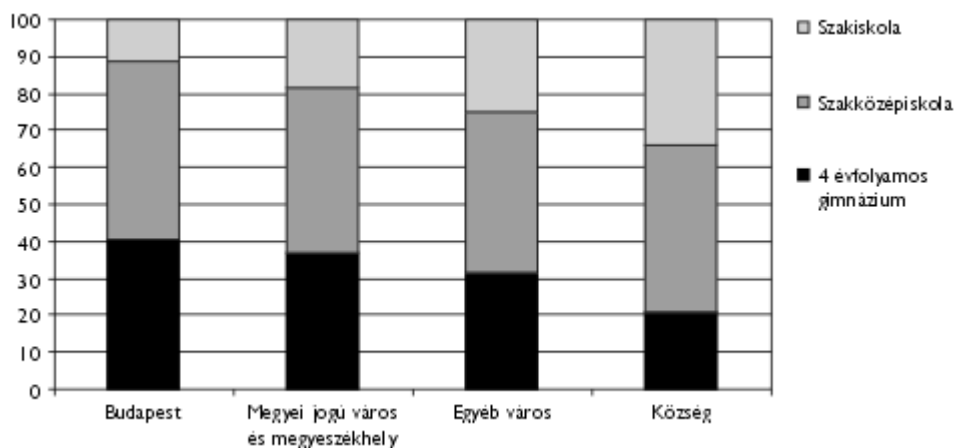
Az egyéb, iskolarendszeren kívüli képzéseken részt vevők aránya 6,5% volt.

Szerettünk volna választ kapni arra, hogy a gyermekvédelmi gondoskodásban élő fiatalok középiskola-választása mennyiben tér el a magyarországi átlagtól. A 14 és 18 év közötti válaszadók esetében a jelenlegi tanulmányok iskolatípusa, a 18 évnél idősebb válaszadók esetében az elvégzett iskola típusa alapján határoztuk meg a középiskola-választás jellemzőit.

A válaszadók valamivel több mint fele (54,4%) szaktanulmányképzőben folytatja jelenlegi tanulmányait, vagy ilyen középfokú oktatási intézményben végzett. Ezek az eredmények erősen eltérnek a magyarországi átlagtól.

1. ábra

A különböző típusú középfokú képzésre jelentkezők aránya az általános iskola székhelyének településtípusa szerint, 2001 (%)

Forrás: KIFIR 2001. évi adatbázisa

A szakmunkásképzőbe jelentkezők aránya Magyarországon a községek esetében a legmagasabb, ami egyben a területi egyenlőtlenségek szomorú példája is, és jól jellemzi az iskolaválasztás szabadságának problémáját. A községeket tekintve, megközelítőleg 34% választja a szakmunkásképzőt, míg a városokban élők 25%-a, a megyei jogú városokban 18%, a fővárosban pedig csupán 11%. Ha ezt összevetjük a gyermekvédelmi gondoskodásban élők 54%-os szakmunkásképző tanulói létszámával, akkor kifejezetten kisebb munkaerő-piaci esélyekről, és komoly problémákról kell beszélnünk.

Így a fiatalok többségének, akiknek amúgy is nagyobb akadályt jelenthet a munkaerőpiacra történő belépés (például az előítéletek, a megerősítő, támogató családi háttér hiánya miatt), már a munkavállalás kezdetekor az alulképzettség problémájával kell szembesülniük.

A másik oldalról nézve, 2001-ben megközelítőleg minden harmadik munkanélküli szakmunkás végzettséggel rendelkezett. A szakközépiskolában végzettek esetében kisebb a veszélye a munkaerő-piacról való kiszorulásnak.

6. táblázat

A munkanélküliek iskolai végzettség szerinti aránya 2001-ben

Iskolai végzettség	A 15–74 éves magyarországi népesség iskolai végzettség	A 20 évnél idősebb munkanélküliek megoszlása
--------------------	--	--

	szerinti megoszlása		iskolai végzettség tekintetében	
	N	%	N	%
Kevesebb, mint 8 általános	581 909	7,4	11 36	0,3
8 általános	2 712 894	34,4	175 969	42,3
Szaktanulmányképző	1 581 167	20,1	137 760	33,1
Szakközépiskola, gimnázium	2 106 459	26,7	85 842	20,6
Egyetem, főiskola	902 344	11,4	15 503	3,7
Összesen	7 884 773	100,0	416 210	100,0

Annak ellenére, hogy Magyarországon megközelítőleg csak minden ötödik ember végzett szaktanulmányképzőben a 15–74 éves lakosság körében, a 20 évnél idősebb munkanélküliek esetében az ilyen iskolai végzettséggel rendelkezők aránya 33%. Értelmszerűen az érettségivel rendelkezők csoportjánál fordított arányú kapcsolat figyelhető meg: Magyarország – 15 és 74 év közötti – lakosságának 26,7%-a végzett szakközépiskolában vagy gimnáziumban, a munkanélküliek esetében 20,6% ez az arány. A felsőfokú végzettséggel rendelkezők közül pedig országosan már csak 3,7% munkanélküli található.

Ennek fényében tehát a gyermekvédelmi gondoskodásban élők legsúlyosabb problémájának a szaktanulmányképző iskolákba járók, vagy ilyen végzettséggel rendelkezők átlagot jóval meghaladó számarányát, és az ebből származó munkaerő-piaci hátrányokat tekinthetjük. Ez a lemaradás következmény, illetve okozat, amelynek a társadalmi háttere mindenképpen vizsgálatra szorul.

Felmerül a kérdés, mivel magyarázható, hogy a gyermekvédelmi gondoskodásban élők – akik más szempontból semmiben nem különböznek kortársaiktól – sokkal alacsonyabb, és munkaerő-piaci szempontból értéktelenebb végzettséggel bírnak, mint akár az átlagosnál szintén elmaradottabb (de a területi különbségekkel indokolható) községek lakói. A kérdőív válaszai erre sajnos nem szolgálnak magyarázattal.

A válaszadók jellemzői a végzettség jellege és a tanulmányi eredmények alapján

A munkaerő-piaci elhelyezkedés szempontjából az egyik legfontosabb jellemzője egy munkavállalónak, hogy milyen képzésben vett részt, milyen végzettséggel rendelkezik. Az

ilyen jellegű információk feltárása érdekében kérdést tettünk fel a válaszadók által végzett szakok/tagozatok jellegére vonatkozóan.

A tanulmányi eredményekre az utolsó két félév – illetve a már nem tanulók esetében a legmagasabb iskolai végzettséget igazoló okmány – osztályzatainak átlaga alapján próbáltunk következtetni. Ezeknek az objektív mutatóknak a feltüntetése mellett az iskolai teljesítménynek a – válaszadók által meghatározott – szubjektív értékelését is ismertetjük.

Megközelítőleg minden ötödik (20,0%), szakmunkásképzőben tanuló válaszadó a „szolgáltatás, kereskedelem” területén szerzi meg szakmunkás végzettségét. A szakmunkásképző iskolák diákjainak emellett elsősorban a hagyományos ipari ágakban történő elhelyezkedés jelenhet meg alternatívaként, hiszen legnagyobb arányuk (22,7%) egyéb szakmunkát tanul, vagy az építőipar (17,3%) területére felkészítő képzésben vesz részt.

A szakközépiskolák esetében heterogénebb képzési struktúra figyelhető meg. A szolgáltatás, kereskedelem kategóriánál megjelenő magasabb arányszámok (22,0%) mellett a közgazdasági képzésben részt vevők aránya volt a legmagasabb (10,2%). Az egészségügyi és/vagy szociális területen, valamint az ipar és mezőgazdaság területén hasznosítható tudást elsajátító diákok 8,8-8,5%-kal képviseltették magukat, a gimnáziumi érettségivel rendelkező válaszadókkal megegyező arányban.

Ha az előbbieken felsorolt szakirányokat összevetjük a Baranya Megyei Munkaügyi Központ által 2005 júniusában közzétett FEOR-listával, amelyben a helyi munkaadók által kínált munkalehetőségeket összesítik, akkor elég vegyes képet kapunk a gyermekvédelmi gondoskodásban élők munkaerő-piaci esélyeiről.

A vizsgált időpontban a legnagyobb kereslet elektroműszerészekre, biztonsági őrökre, hegesztőkre volt, de ezekben a szakmákban senki nem tanult, viszont például négy fő készült borásznak, miközben ilyen irányú igény a munkaügyi központnál nem jelentkezett. Azonban számos olyan szakma is akad, ahol összetalálkozik a viszonylag magas munkaerőigény és a leendő végzettség. Ezek közé tartozik a kőműves (6 fő készül erre a szakmára), vagy például a varró, szabó szakmánkban tanulók (szintén 6 fő).

Igen nehéz megmondani, hogy a jelenlegi igények fennállnak-e majd akkor, amikor a fiatalok végzenek, emiatt véleményünk szerint az alacsony presztízsű, egyetlen szakmát jelentő szakmunkásvégzettség a jelenlegi kereslet ellenére sem jelent nagy biztonságot.

A végzettség jellege mellett további fontos információval szolgál a válaszadók tanulmányi eredménye. (Mint említettük, a jelenleg is tanuló válaszadóktól az előző két félév, a már nem tanulók esetében a legmagasabb iskolai végzettség átlagos eredményét kérdeztünk meg.)

A jelenleg tanuló válaszadóknál a közepesnél valamivel magasabb átlagértékeket figyelhetünk meg: a 2005. év tavaszi félévben 3,2, őszi félévében 3,13 volt a gyermekvédelmi gondoskodásban élő diákok átlagos tanulmányi eredménye. A jelenleg nem tanuló megkérdezettek esetében – utolsó eredményeik alapján – az átlag ennél valamivel magasabb, 3,44.

A kettesnél rosszabb tanulmányi eredményt produkáló válaszadók aránya minimális volt (a legrosszabb esetben 5,2%). Az osztályzatok elsősorban a hármas érdemjegy körül szóródtak.

Kíváncsiak voltunk arra, hogy a különböző demográfiai háttérjellemzők és a vizsgált iskolai eredmények között megfigyelhető-e valamilyen összefüggés.

A női válaszadók tanulmányi eredményei – legalábbis a jelenleg tanulói jogviszonyban lévő megkérdezettek esetében – a férfiakénál jobbak voltak. A megközelítőleg 0,4-es eltérés már számottevő különbséget jelenít meg.

Az objektív tényezők felvételét (félévek átlagos tanulmányi eredménye) lehetővé tevő adatfelvételi módszert a saját iskolai teljesítményre vonatkozó, szubjektív értékítéletek rögzítésére alkalmas, úgynevezett skálás kérdéssel egészítettük ki. Ebben az esetben a kérdés kapcsán megfogalmazott véleményüket a válaszadók egy olyan skálán rögzíthették, amelynek két végpontja volt („nagyon lusta” – „nagyon szorgalmas”, illetve a másik skála esetében „nagyon eredménytelen” – „nagyon eredményes”), az árnyaltabb véleményeket a közbülső értékek megjelölésével jelölhették a megkérdezettek.

Az átlagok alapján a válaszadók véleménye szerint az iskolájuk közepesnél valamelyest jobbnak ítélte meg szorgalmukat (3,08). Az iskolai szorgalommal kapcsolatos önértékelések esetében hasonló átlagérték (3,16) figyelhető meg.

Az „eredményességet” mérő skála esetében is hasonló tendencia érvényesült. A gyermekvédelmi gondoskodásban élők saját magukat közepesen eredményes tanulónak tartják (átlag: 3,19). A „Véleménye szerint mennyire tartja/tartotta eredményesnek Önt az iskola?” kérdés kapcsán ehhez közeli átlagérték, 3,23 született.

Az egyes demográfiai háttérjellemzőkkel összevetve szintén a válaszadók neme szerint figyelhetünk meg számottevő különbséget a fenti eredményekben.

7. táblázat

A szubjektív értékelések és a válaszadók neme közötti kapcsolat

A válaszadó neme	Saját megítélés		Iskola megítélése	
	Szorgalom	Eredményesség	Szorgalom	Eredményesség
Férfi	2,93	3,06	2,99	3,12
Nő	3,23	3,30	3,33	3,33

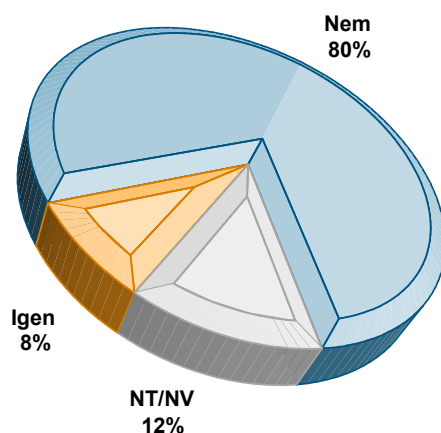
Elmondhatjuk, hogy a férfi válaszadók negatívabban nyilatkoztak saját teljesítményükről és szorgalmukról, mint a női megkérdezettek. Mind a saját értékelés, mint az iskola megítélésére vonatkozó becslésük esetében ugyanis alacsonyabb átlagértékeket figyelhetünk meg.

Továbbtanulás, elhelyezkedés

Az alábbiakban a válaszadók továbbtanulással, illetve munkaerő-piaci elhelyezkedésével kapcsolatos várakozásairól olvashatnak. Az eredmények bemutatása előtt kitérünk arra, hogy a megkérdezettek számítanak-e a munkaerő-piacon hátrányos megkülönböztetésre amiatt, hogy gyermekvédelmi gondoskodásban éltek/élnek. Ezt követően az igényelt munka jellegére vonatkozó kérdések eredményeit ismertetjük, végezetül pedig a továbbtanulni szándékozó megkérdezettek arányát mutatjuk be.

2. ábra

Hátrányt jelent-e a munkaerőpiacon, hogy gyermekvédelmi gondoskodásban él/élt?

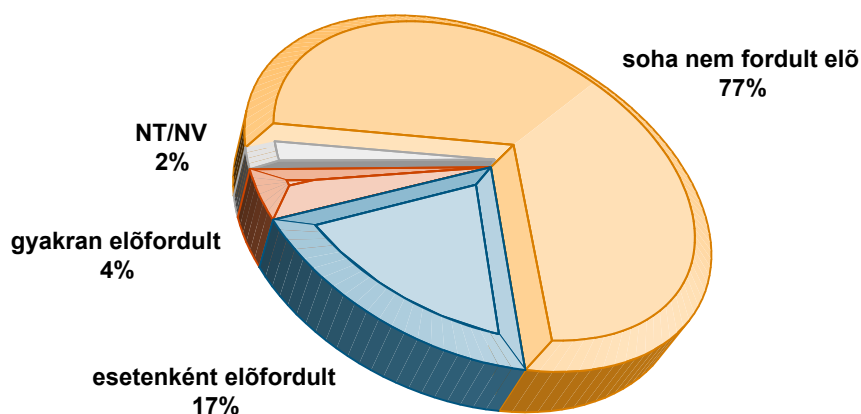

Segített, több válaszos kérdés. Bázis: összes válaszadó, N = 276

A gyermekvédelmi gondoskodásban eltöltött idő, az ebből fakadó életkörülmények a válaszadók többsége (80%) szerint nem jelenthet hátrányt a későbbi álláskeresés során. Erre engednek következtetni a 2., 3. és 4. ábrán közölt adatok is.

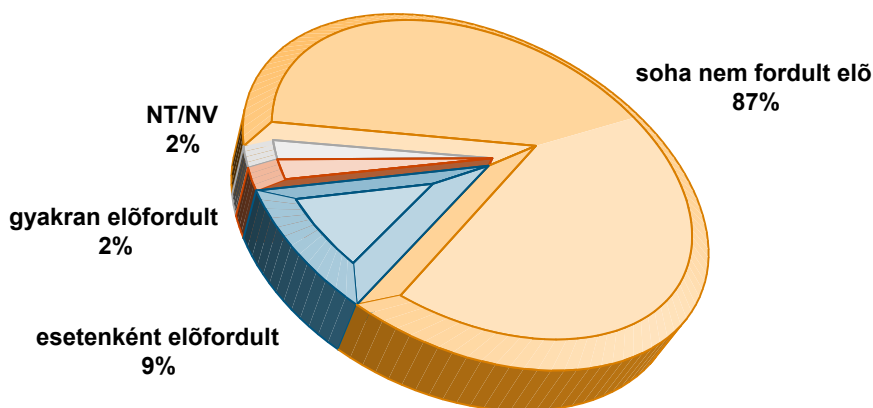
3. ábra

Érte-e Önt hátrányos megkülönböztetés az iskolatársak részéről azért, mert gyermekvédelmi gondoskodásban élt?

4. ábra

Érte-e Önt hátrányos megkülönböztetés a pedagógusok részéről azért, mert gyermekvédelmi gondoskodásban élt?

Segített válaszadás. Bázis: összes válaszadó, N = 276

A válaszadók többsége sem az iskolatársak (77,2%), sem a pedagógusok részéről (87,0%) nem tapasztalt hátrányos megkülönböztetést. Az „esetenként előfordult” kategóriát megjelölők az osztálytársak csúfolódásaira, az iskolatársak, vagy esetenként a pedagógusok részéről elhangzott „zacis” vagy „intézetis” jelzőkre utaltak válaszadásuk során.

Saját tapasztalataink alapján azonban a valóság komorabb, mint amilyen képet az érintettek saját értékelése szerint mutat. Az eltérés egyrészt abból fakadhat, hogy az előítéletek a gyermekvédelmi gondoskodásban élők számára (egyelőre) rejtve maradnak, csak burkoltan jelentkeznek, másrészt abból, hogy a gyermekvédelmi gondoskodásban élők kapcsolatai a hasonló sorsú fiatalokra korlátozódnak. Ha viszont ténylegesen nincsenek előítéletek a „zacis” fiatalokkal kapcsolatban, s mi látjuk torzító lencsén keresztül a világot, akkor szinte érthetetlen, hogy miért említik folyamatosan ezt a csoportot a társadalomból kirekesztett csoportok között.

A megkérdezettek által felsorolt, a hátrányos megkülönböztetésre vonatkozó konkrét példák, amelyek nagyobbik része a kiközösítésre, a lopással való gyanúsításra, az állandó csúfolódásra vonatkoztak, számunkra arra utalnak, hogy nem egyedi esetekkel állunk szemben, az előítéletek léteznek a társadalomban az „intézetisekkel” szemben. S véleményünk szerint ezek az előítéletek sajnos a munkaerőpiacon is jelentkezni fognak.

8. táblázat

Elegendőnek érzi-e megszerzett/folyamatban lévő végzettségét a munkaerőpiacon történő biztos elhelyezkedéshez?

Az elhelyezkedési lehetőségek megítélése	N	%
Könnyen talál munkahelyet	39	14,1
Nem könnyen, de talál munkahelyet	79	28,6
Nagy szerencse kell az elhelyezkedéshez	24	8,7
Nincs esélye elhelyezkedni	30	10,9
NT/NV	104	37,7
Összesen	276	100,0

A válaszadók 42,7%-a bizakodó volt a jövőbeli elhelyezkedésével kapcsolatban, ennyire tehető a „Könnyen talál munkahelyet”, illetve a „Nem könnyen, de talál munkahelyet” válaszokat megjelölők aránya. Borúlátóbb véleményüknek adtak hangot azok a megkérdezettek, akik szerint nagy szerencse kell az elhelyezkedéshez (8,7%), illetve akik egyértelműen az állásszerzés esélytelenségére utaltak válaszájuk során (10,9%).

Messzemenő következtetéseket a fenti adatokból nem lehet levonni, hiszen igen magas (37,7%) azoknak az aránya, akik nem tudtak/nem akartak válaszolni. Ebből az adatból – egyéb kutatások tapasztalatai alapján – a témával kapcsolatos véleményhiányra következtethetünk. A gyermekvédelmi gondoskodásban élők megközelítőleg egyharmada tehát feltehetőleg nem tudja, hogy jelenlegi/folyamatban lévő végzettségével hogyan fog munkát találni.

Akik úgy érzik, hogy könnyen találnak munkahelyet, főként jelenleg tanult szakmájukban bíznak, s magát a szakmát (ügymint pék, szakács) jelölték meg biztos munkahelyként, de konkrét céget (annak ellenére, hogy kérdésünk erre vonatkozott) senki nem tudott megnevezni, ami azért bizonytalanná teszi ezt az optimizmust. Hasonló válaszokat kaptunk a „nem könnyen, de találom munkahelyet” válaszkategóriánál, ahol többségében szintén a jelenleg tanult szakmák szerepeltek. A válaszok alapján az a félelmünk, hogy a várakozás és a

jövőbe vetett pozitív remények nem igazán megalapozottak, és a munkaerőpiacon csatlósok várnak a fiatalokra.

9. táblázat

Jelenlegi, vagy folyamatban lévő végzettségével, tudásával milyen munkakör betöltésére tartja magát leginkább alkalmasnak?

Munkakör	N	%
Felsőfokú, vezető	21	7,7
Középfokú, adminisztratív	41	15,0
Végzettséghez kötött, önálló	119	43,6
Betanított munka, segédmunka	42	15,4
Egyéb	17	6,2
NT/NV	33	12,1
Összesen	276	100,0

A válaszadók többsége (43,6%) a felsorolt lehetőségek közül elsősorban fizikai munkavégzésre, azon belül a végzettséghez kötött, önálló munkakörök betöltésére (például kőműves) tartja magát alkalmasnak. A betanított munka és segédmunka, illetve a középfokú, szellemi adminisztratív kategóriákat 15,4, illetve 15%-a jelölte meg a válaszadóknak, a felsőfokú, vezető beosztást pedig csupán 7,7% jelölte meg.

A tárgyalt kérdés kapcsán általános összefüggésként fogalmazhatjuk meg, hogy minél magasabb presztízsű munkakört neveztek meg a válaszadók, annál jobbak a tanulmányi eredményeik.

10. táblázat

A munkakör betöltésére magukat alkalmasnak tartó válaszadók és tanulmányi eredményeik kapcsolata

Munkakör	N	Tanulmányi átlag
Felsőfokú, vezető	18	3,62
Középfokú, adminisztratív	34	3,45
Végzettséghez kötött, önálló	97	2,94
Betanított munka, segédmunka	25	2,97

Egyéb	13	3,17
-------	----	------

A 10. táblázat adatai alapján látjuk, hogy itt is éles határvonal húzható az egyes munkakörök illetve a hozzájuk tartozó átlagértékek között. A felsőfokú, vezető, illetve a középfokú, adminisztratív válaszokat megjelölők szignifikánsan magasabb (hármasnál jobb), a végzettséghez kötött, önálló és a betanított munka, segédmunka munkaköröket preferálók szignifikánsan alacsonyabb (hármasnál rosszabb) tanulmányi eredménnyel jellemezhetőek.

A különböző jellegű munkakörökre utaló válaszlehetőségeket a különböző típusú középiskolákba járó, illetve a felsőfokú oktatásban részt vevő tanulók eltérő arányban jelölték meg.

A „felsőfokú, vezető” kategóriát a főiskolán vagy egyetemen tanuló hallgatók jelölték az átlagnál magasabb arányban. A középfokú, adminisztratív munkakörök betöltésére leginkább a szakközépiskolákban, a végzettséghez kötött, önálló tevékenységre a szakmunkásképzőben tanulók tartják magukat alkalmasnak.

Az alkalmasnak ítélt munkakör betöltése kapcsán hasonlóan számottevő eltérést még a válaszadók neme szerinti bontásban figyelhattunk meg. A férfiak az alapsokaság egészére jellemző átlagnál magasabb arányban jelölték meg a „végzettséghez kötött önálló” kategóriát, a nők ezzel szemben inkább középfokú, adminisztratív munkaköröket preferálnak a válaszadók egészéhez képest.

Nyitott kérdést tettünk fel arra vonatkozóan (nem adtunk meg válaszlehetőségeket), hogy milyen az ideális munkahely a gyermekvédelmi gondoskodásban élők számára. 61 fő nem tudott erre a kérdésre válaszolni. A válaszadók feleletei alapvetően két részre oszthatók, az egyik csoport az anyagi biztonságot, főként a kiemelkedő fizetéssel járó munkavégzést (például bankár, vagy egyszerűen „sok pénz”) írta ideális munkavégzésként, a másik csoport pedig a megbecsülést, barátságos környezetet, a nyugodt munkahelyi légkört nevezte ideálisnak. A válaszok megoszlása alapján többségben vannak azok, akiknek a munkahely biztonsága, a munka szeretete fontosabbnak tűnik, mint a minél magasabb fizetés. Sajnos itt is ellentmondás van a jelenleg tanult szakmák többsége, és a remélt magas fizetés, illetve a megbecsült munka iránti vágy között.

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy a megélhetés és a legalitás szempontjából a válaszadók milyen valós munkalehetőségeket látnak maguk előtt.

11. táblázat

Milyen valós munkalehetőségeket lát maga előtt?

Reális munkalehetőség	N	%
Legális, megbecsült	196	71,0
Legális, nem túl megbecsült	14	5,1
Illegális, jó megélhetést biztosító	7	2,5
Illegális, időszakos megélhetést biztosító	3	1,1
Munkanélküliség, segélyezés	2	0,7
NT/NV	54	19,6
Összesen	276	100,0

A válaszok arra utalnak, hogy többségük optimista a jövőbeli munkakör-betöltés körülményeivel kapcsolatban: 71% számít arra, hogy legális, megbecsült munkát fog végezni. Ez a várakozás bizonyult a leginkább dominánsnak, ugyanis az egyéb kategóriákat megjelölő válaszadók aránya sehol nem érte el a 6%-ot.

Hipotézisünk szerint a kirekesztettnek tekinthető csoportok (több szempontból is ide soroljuk a gyermekvédelmi gondoskodásban élőket) nagyobb arányban vesznek részt a fekete- és szürkegazdaságban (az adózó jövedelmet jelentő munkaerőpiacra történő bejutás kisebb esélye miatt). Az ilyen irányú válaszlehetőségek ezért szerepeltek a kérdőívben, de utólag azt kell gondolnunk, hogy erre nem az érintettek tudnak válaszolni, egyrészt életkoruk és tapasztalatlanságuk, másrészt a – legalábbis a kérdőívekből annak tűnő – optimizmusuk miatt.

A kérdőívben arra vonatkozóan is tettünk föl kérdést, hogy a megkérdezettek milyen képzettség, szaktudás birtokában vélik esélyesebbnek munkaerő-piaci elhelyezkedésüket. A válaszadók többsége valamilyen szakmunkát jelölt meg (131 fő, 48%), jelentős részük a saját maga által tanult szakmát. Kiemelkedett azonban néhány igen preferált szakma, mint a kőműves (első helyen 16 fő jelölte meg), a szakács (szintén 16 fő jelölte), az asztalos (10 fő tette az első helyre), a pincér és a pincérnő (13 fő preferálta). A már hivatkozott, a munkaügyi

központ által közrebocsátott FEOR-listával összehasonlítva, jelenleg 48 fő kőművest, 25 fő szakácsot, 28 fő felszolgálót, és 3 fő asztalost keresnek, ami valóban optimizmusra adhat okot. Kérdéses persze, hogy éppen ezeket a pályázókat fogják-e alkalmazni az adott munkahelyeken. Másrészt a FEOR-lista kapcsán meg kell említenünk, hogy a már betöltött álláshelyeket nem mindig jelzik vissza a munkaadók, ami miatt gyakori, hogy az álláslehetőségek tárháza a valóságosnál sokkal gazdagabbnak tűnik.

12. táblázat

Szeretne-e még továbbtanulni?

Szeretne továbbtanulni?	N	%
Igen, de egyelőre nem tudja, hol	126	45,7
Igen, a következő helyen	91	33,0
Nem, megszerzett végzettsége elegendő	18	6,5
Nem, mert nincs esélye, hogy felvegyék magasabb iskolába	5	1,8
Nem, nem engedheti meg magának	3	1,1
NT/NV	33	12,0
Összesen	276	100,0

A munkaerő-piaci elhelyezkedéssel kapcsolatos várakozások mellett az esetleg továbbtanuló válaszadók arányára is kíváncsiak voltunk.

A válaszadók 78,7%-a tovább szeretne tanulni, bár ezen belül magasabb volt azoknak az aránya, akik határozott, kialakult tervekkel még nem rendelkeznek. Részletesebb bontás alapján elmondhatjuk, hogy ezt a válaszkategóriát elsősorban az általános iskolai tanulmányukat folytató válaszadók jelölték meg, 92,7%-uk jelentkezni kíván középiskolába.

A továbbtanulási szándék valamelyest reménykeltő a gyermekvédelmi gondoskodásban élők jövőjével kapcsolatban, de a szakmunkástanulók jelenlegi felülreprezentáltságát és a szakmunkás végzettséggel rendelkezők arányát tekintve ez a remény csekély mértékű.

A vizsgált kérdés kapcsán fogalmazhatjuk meg azt az állítást, amely szerint minél jobb valakinek a tanulmányi eredménye, annál inkább szándékozik továbbtanulni. Sajnos ezek a

jónak mondható eredmények inkább a közepes felé tendálnak, ezért a későbbi felsőfokú képzésben (különösen az elismertebb szakokon) való részvétel esélye alacsony. Az alábbiakban ezt az összefüggést mutatjuk be. A jelenleg tanuló válaszadók esetében egy olyan változót hoztunk létre, amely a tavalyi őszi és tavaszi félévek eredményeit összevonva tartalmazza.

13. táblázat

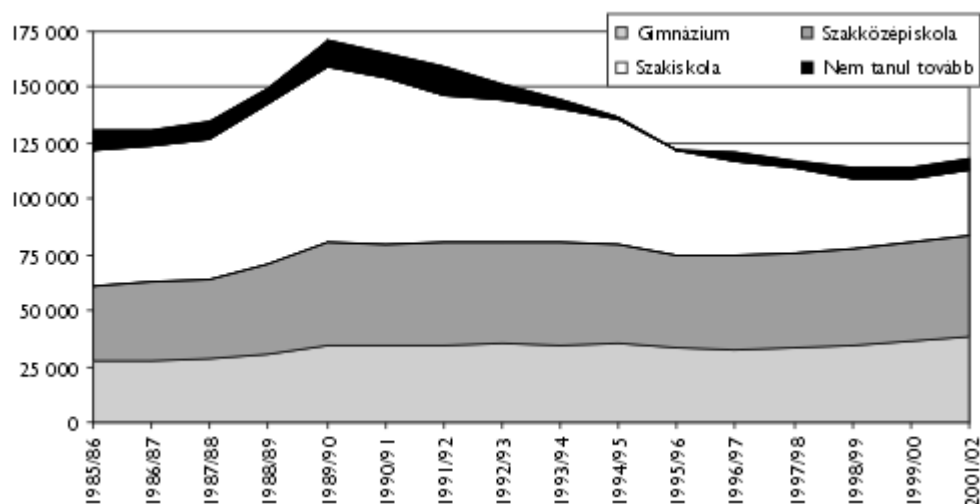
A továbbtanulási tervek és a tanulmányi eredmények kapcsolata

Szeretne továbbtanulni?	N	Átlag
Igen, de egyelőre nem tudja hol	100	3,20
Igen, a következő helyen	78	3,24
Nem, megszerzett végzettsége elegendő	11	2,93
Nem, mert nincs esélye hogy felvegyék magasabb iskolába	3	2,23
Nem, nem engedheti meg magának	-	-

A továbbtanulási tervekről beszámoló válaszadók körében hármasnál magasabb, az ilyen tervekkel nem rendelkező megkérdezettek esetében hármasnál alacsonyabb átlagértékek figyelhetők meg. A táblázatban feltüntetett összefüggés szignifikáns – tehát a véletlenszerűséget kizáró, nagynak mondható – eltérést jelenít meg. Hasonló figyelhető meg a továbbtanulási tervek és a között, hogy a gyermekvédelmi gondoskodásban élők mennyire tartják magukat szorgalmas és eredményes tanulónak. (Minél inkább tovább akar tanulni valaki, annál inkább ítéli saját magát szorgalmasnak és eredményesnek.) Emiatt nagyon fontosnak tartjuk a gyermekvédelmi gondoskodásban élők tanulmányi eredményeinek javítását, az átlagos 3-as szint növelését, mert esetükben ennek következményei meghatározóak a munkaerő-piaci esélyek tekintetében.

A fenti adatok alapján elmondhatjuk, hogy a gyermekvédelmi gondoskodásban élők a magyarországi tendenciával megközelítőleg egyező arányban kívánnak a középfokú oktatásban továbbtanulni (ld. 5. ábra).

5. ábra

Az általános iskola után középfokon tovább-, illetve tovább nem tanulók aránya, 1985/86–1999/2000 és 2001/02, Forrás: OM oktatási statisztikái

A szakmunkásképzőben tanulók esetében a továbbtanulást tervezők aránya 72,0%, a szakközépiskolások esetében 84,8% volt.

Abból a 91 főből, aki meg tudta nevezni, hogy hol kíván továbbtanulni, 31 fő szakmunkásképző iskolákat nevezett meg (500-as, 508-as szakmunkásképző, MIOK Szakképző Iskola), ami a válaszadók 34%-át jelenti. A 34 főből, akik érettségit adó középfokú oktatási intézményben kívánnak továbbtanulni, csupán 4 fő menne gimnáziumba, a többiek szakközépiskolában akarnak továbbtanulni. Ezek a tendenciák sajnos azt mutatják, hogy a gyermekvédelmi gondoskodásban élők nemcsak jelenleg maradnak el végzettség tekintetében a magyarországi, sőt a községi átlagtól, de a továbbtanulási szándékot elemezve a jövőben is ilyen arányok várhatóak.

A válaszadók közül 20 fő jelölt meg valamilyen felsőfokú oktatási intézményt továbbtanulási célból, de a többség konkrét helyet nem említett. Az említett húsz főből ketten közgazdaságtudományi egyetemet, hárman jogi egyetemet, négyen természettudományi kart, ketten rendőrtiszti főiskolát neveztek meg. Emellett egy-egy fő a gyógytornász és a politológia szakot, a többiek pedig általánosságban egy-egy főiskolát vagy egyetemet (főként a Pécsi Tudományegyetemet) választottak.

Kulturális tájékozottság

A munkaerő-piaci esélyekre, lehetőségekre, elképzelésekre vonatkozó kérdések mellett a gyermekvédelmi gondoskodásban élők érdeklődését, más típusú esélyeit kívántuk felmérni azokkal a nyitott kérdésekkel, amelyek az utoljára olvasott, és a kedvenc könyvre, illetve az utoljára látott, és a kedvenc filmre vonatkoztak. A válaszokat statisztikailag nem igazán érdemes elemezni, de mindenképpen fontosnak tartjuk, hogy összehasonlásainkat rögzítsük a feleleteket illetően.

A legutolsó olvasott könyv címét a 275 válaszadóból 197 fő tudta, ugyanezen könyvek szerzőjét már csak 140 főnek sikerült megneveznie. Az olvasott könyvek döntő része kötelező olvasmány, emellett a Gyűrűk ura és a Harry Potter kötetek a legnépszerűbbek olvasmányok. Egy-két kivételtől eltekintve senki nem tudta igazán összefoglalni az utoljára olvasott könyv tartalmát, s születtek különösen elgondolkodtató feleletek is. Az alábbiakban néhány példát említünk a könyvek tartalmi összefoglalóiból.

A Pál utcai fiúk: *„Voltak fiúk meg a kis Nemecek.”*

Toldi: *„Egy erős emberről szólt.”*

Légy jó mindhalálig: *„Nyilas Misiről szól, akit nem igazán szeretnek addig, amíg csomagot nem kap otthonról, azután mindenki máshogy viszonyul hozzá.”*

Rómeó és Júlia: *„Rómeó megismerkedik Júliával a bálban, majd mindketten meghalnak.”*

Isteni színjáték: *„A szerző több részben írja le, hogy milyen lesz az élet a halál után, és ezt váratlan eseményekkel és szereplőkkel fűzi körül.”*

A jellemző példák sokat elárulnak egyrészt az iskolai színvonalról, másrészt a vizsgált fiatalok olvasási és fogalmazási problémáiról, ami szintén hátrányként fog jelentkezni a munkaerő-piaci versenyben.

A megkérdezettek kedvenc könyveinek többsége szintén a kötelező olvasmányok közül került ki, ami azt is jelenthetné, hogy jó könyvek alkotják a kötelező olvasmányok listáját, de inkább azt gondoljuk – főleg a tartalmi összefoglalókra alapozva –, hogy a fiatalok többsége a kötelező olvasmányokon kívül nem olvas mást. Ezt egyébként többségük jelezte is. A kedvenc könyvek összefoglalásánál (hiszen a kedvenc!) valamivel pozitívabb eredményt vártunk, de a válaszok nem ezt igazolták.

Tüskevár: *„Szegény csónakos, és egy gyerek aki megtanulja az életet.”*

Nagy indián könyv: *„Van egy olyan rész benne, amikor vadásznak és szarvast üldöznek”*

A Pál utcai fiúk: *„Hát úgy volt, hogy voltak a fiúk és háborúztak.”*

Pacsirta: *„A könyv Pacsirtáról szól, aki szüleitől vidékre utazik a nagynénjéhez, és bemutatja az ottani vidéki életet.”*

Egri csillagok: *„A törökök támadják az egri várat. Itt dőlt el, hogy be tudják venni Magyarországot.”*

A legutolsó mozifilm, illetve a kedvenc mozifilmek tekintetében hasonló problémával találkoztunk, a megkérdezett fiatalok többsége nem képes tömören, vagy akár hosszan összefoglalni egy film lényegét; a legjobb „megoldások” is csupán a film eseményeit, de sohasem a mondanivalóját ragadták meg. Ezt itt is, akárcsak az olvasmányok esetében, azért tartjuk problémának, mert a megkérdezettek által vágyott munkahelyek, álláslehetőségek jelentős részénél szükség van az értelmező megértésre, az írott szövegek, események lényegének feldolgozására. A megnevezett filmek 99%-a az amerikai szórakoztatóipar (véleményünk szerint) nem túl magas színvonalú terméke, így különösen ijesztő, hogy a többség ezeknek a filmeknek a tartalmát sem képes összefoglalni.

Elképzelések a távoli jövőről

Utolsóként arra voltunk kíváncsiak, hogy miként képzelik el magukat a válaszadók 30, 50 illetve 70 évesen. Úgy véltük, hogy az erre adott válaszok is sokat elárulhatnak a gyermekvédelmi gondoskodásban élők gondolkodásáról, terveikről és reményeikről.

Harmincéves korára a megkérdezett fiatalok jelentős része családdal, gyerekekkel képzei el magát. A megjelölt lényeges változás – értelemszerűen – a munka, amit központi szereppel

szinte mindenki belefoglalt válaszába. Csupán egyetlen fő volt, aki 30 éves korára munkanélküliséget jósolt saját maga számára. A megnevezett munkahelyek többsége a jelenleg tanult szakmákhoz kapcsolódik, úgy mint pék, hidegburkoló, fodrász, szobafestő, asztalos, kőműves, szakács, varrómunkás.

A válaszadók nagyobb része anyagai helyzetét tekintve átlagos színvonalról számol be, kivéve, hogy igen sokan önálló, saját lakásban képzelik el magukat ebben az életkorban, ami a hazai lakásárakat, s az előbb felsorolt foglalkozásokat tekintve kissé megalapozatlannak tűnik.

Az 50 éves korra vonatkozó elképzelések között feltűnő, hogy sokan már nyugdíjasként írják le magukat (magas nyugdíjjal!), ami – tekintettel a válaszadók életkorára is – leginkább a hazai ellátórendszert illető teljes mértékű tájékoztatlanságáról árulkodik. Emellett a 30 éves korra vonatkozó optimista elképzelések kibővülését láthatjuk, biztos anyagi körülményekkel, saját lakással és autóval. A foglalkozás és a fogyasztási javak mellett másra nem igazán utaltak a válaszadók, az életet alkotó egyéb tényezők teljesen kimaradtak a fontosnak tartott elképzelések közül. Ami majdani 70 éves korukat illeti, szinte kivétel nélkül valamennyien a nyugdíjas létet említették, más nem szerepelt az elképzelések között.

A válaszok alapján egyébként kijelenthető, hogy a megkérdezettek többsége derűlátóan tekint a jövőbe, biztos egzisztenciát, stabil családot gondolva magának. Véleményünk szerint a kérdőív által feltárt problémák nem teszik egyértelművé ennek az optimizmusnak a jogosságát. illetve nagyon sok teendő vár a fiatalokra, és a velük foglalkozó szakemberekre ezeknek a vágyaknak a megvalósítását illetően.

Összegzésképpen csak megismételhető, hogy a gyermekvédelmi gondoskodásban élők átlagos tanulmányai eredményei, de főként a többség jelenlegi, illetve megszerzés alatt lévő szakmai végzettsége aggodalomra ad okot a munkaerő-piaci esélyeket illetően, főként ha ezt összevetjük a nyitott kérdésekre adott feleletekből kivilágó íráskészség szintjével, az értelmező megértésre való képesség jelenlegi állapotával. Félő, hogy a megkérdezett fiataloknak komoly problémáik lesznek az elképzelt vagy vágyott álláshelyek megszerzésével, s egyáltalán a munkaerő-piacra történő belépéssel.

Miután ez a csoport a családi háttér hiánya miatt különösen veszélyeztetett helyzetben van, a gyermekvédelmi gondoskodásból való kikerülés után különösen fontos számukra a legális, biztos munkahely minél gyorsabb megtalálása. Az otthonteremtési támogatás nem képes

pótolni a bekövetkező anyagi bizonytalanságot, amely miatt az önálló életet kezdő fiatalokra komoly veszélyek leselkednek, egészen a hajléktalan létig. Emiatt nagyon fontosnak gondoljuk, hogy a gyermekvédelmi gondoskodás ideje alatt kiemelt figyelem fordítódjon a pályaválasztásra és a tanulmányi eredményekre, mert az ezen a területen bekövetkező lemaradás a későbbiekben már pótolhatatlan hátrányokat fog jelenteni.

10 éves a Fióka

Így kezdődött...

Ültünk a faházban 1997. szeptemberében, ahová a „Láncszem”-esek ideiglenesen befogadtak minket, és arról beszélgettünk, mi legyen a nevünk. Az egyértelmű volt, hogy nem hívhatnak bennünket „XV. kerületi Önkormányzat Újpalotai Családsegítő Szolgálat Gyermekjóléti Szolgálat”-ának. Mármost hogy így fognak minket *hívni*, de nem *nevezhetnek* bennünket így. Miért is nem? Mert egy ilyen hosszú, hivatalos nevű intézménybe a gyerekek nem fognak bejönni, vagy legalábbis nem fognak akarni bejönni. Hát akkor hogyan is hívjuk magunkat? A felmerült névjavaslatokat két nagy csoportra lehetett osztani. Az egyik a kerületi kötődésen alapult: Rákospalota, Pestújhely, Újpalota, melyik szó használható ezekből? Hát a Palota. Legreménykeltőbb javaslatunk ebből a csokorból a Kölyök-Palota lett volna (ez a faházban ülve persze önmagában is nevetségesnek hatott). Elvetésére azért került sor, mert úgy döntöttünk, nem a kerületi kötődést kell hangsúlyoznunk, hanem azt, hogy „a gyerekekért vagyunk”. Róluk kell elnevezni a szolgálatot. Összes mese-tudásunkat összeszedve elővettük sorra a mesehősöket: Aladintól Zorróig számba vettük a lehetőségeket, szóba került Bambitól Vukig minden és mindenki. A mesehősök végül azért kerültek lapátra, mert a nevünkben is hangsúlyozni akartuk, hogy a nagyobb gyerekeket is várjuk. Nem akartunk „dedós” helynek tűnni a kamaszok számára. Előtérbe kerültek a kisállatnevek. Csikó, boci, csibe, stb. Hát, így lettünk végül: Fióka.

Utólag ezt a sok nevetéssel, hülyéskedéssel tarkított beszélgetést tartjuk a Fióka-történelem első komoly teammegbeszélésének. Hisz leraktuk szolgálatunk alapjait.

A faházban

Két hónapig laktunk a faházban. Építgettük terveinket, végiglátogattuk az iskolákat. Ez utólag nagyon hasznosnak bizonyult, hiszen úgy tudtunk megismerkedni a kerületi iskolákkal, hogy még nem voltak közös ügyeink, ebből következően konfliktusaink sem. Elmondtuk, mire vagyunk, kitaláltuk, hogyan fogunk dolgozni.

Folyamatosan szupervizáltuk egymást, hiszen akkora volt az áthallás a faházban, hogy minden kimondott s ki nem mondott szót (át)hallani lehetett.

A Félfióka

A teamjegyzőkönyvből derült ki, hogy 1998. november 12-én költöztünk át az új intézménybe, a Kolozsvár utcaiba. A volt óvoda felét használhattuk, ennyit tudott a kerület felújítani. Bár ez a kifejezés túlzás, inkább csupán tisztasági festésről beszélhetünk.

Boldog idők voltak.

Legnagyobb örömünk az volt, hogy a hozzánk küldött kamaszokkal a hátsó, használatlan, festetlen helyiségben tudtunk csoportozni. Nem kellett vigyázni semmire, mert nem is volt semmi. Néha fociztak is a szobában. Amikor aztán megkaptuk az egész volt óvodát, a felújítás előtt ebben a hátsó szobában grafitibajnokságot rendeztünk a gyerekek számára.

„Hétköznapiak”

1998. őszén végre birtokba vettük az akkor még nagyon nagy tűnő intézményt. Egy óvodai szobát kettéválasztottunk, kettőt nagynak hagytunk. Egyikből a dolgozó lett, a másikkól a klub. S elkezdődtek a hétköznapiak a gyakran nyomasztó tapasztalatokkal, sokszor a tehetetlenség érzésével terheltten.

Az elmúlt évek alatt a velünk együttműködő összes szakembercsoporttal volt összetűzésünk, s nagy egymásra találásunk is. S ezen egyáltalán nem lehet csodálkozni.

A védőnőkkel legtöbbször az volt az ütközés oka, hogy későn szóltak. Akkor fordultak hozzánk kliensük gondjával (vagy küldték a klienst hozzánk), amikor már szinte lehetetlen volt elfogadható megoldást találni. „Két hete keresek az anyukának új albérletet, holnap ki kell költöznie, most már tényleg csináljatok valamit.”

Az oktatásügyiekkel sok összetűzésünk volt (van). Ők a közösséget (a tanárokat s a gyerekeket) védik a rendbontótól, mi a rendbontót védjük a maga és környezete érdekében. Védjük azért, hogy ne kerüljön még betegítőbb helyzetbe, hogy türelmet és segítséget kapjon gondjaira. Meggyőződésünk, hogy egy gyerek se szeret kigúnyolt, kiközösített tagja lenni a csoportnak, hogy minden gyerek jó, vagy van benne valami jóság, amibe bele lehet kapaszkodni, hogy ő maga megkapaszkodhasson. Fontos, hogy minden gyerek mellett álljon valaki, aki segíti akkor is, ha éppen „nem érdemli meg”. Ráadásul nem ő tehet arról, hogy „rossz”. Tünete ez egy folyamatnak, amelynek a gyerek inkább elszenvedője, mint okozója. Megértjük az iskola szempontjait, de nem fogadjuk el a gyakran tapasztalt elhatározást: a gondot jelentő gyerektől meg kell szabadulni.

A hatósági munkatársakkal sem felhőtlen a kapcsolatunk. Mi javasolunk, ők döntenek. A kezünk meg van kötve, s az övék is: mi nem dönthetünk, ők pedig nemigen dönthetnek a mi javaslatunkkal teljesen ellentétesen. Konszenzusra kell jutnunk, s ez így van jól! Az esetek jelentős részében ez sikerül is, de néha nem. Volt olyan gyerek, akinek a kiemelését javasoltuk, de a hatóságok a védelembe vételt tartották volna indokoltnak. Véleményünket megerősítve azt mondtuk, ha a gyerek visszakerül alapellátásba, a védelembe vétel helyett újra a gyerek kiemelésére fogunk javaslatot tenni. Nincs értelme a gyereket húzni-vonni, meg kell egyeznünk. Szerencsére erre van fogadókészség.

Persze ezekkel a szakembercsoportokkal szívmelengető együttműködési élményeink is vannak.

Bár egy védőnő igazán az utolsó pillanatban fordult hozzánk, közbelépésünk rendeződést hozott egy családban, így az nagy sikerélményt jelentett. A védőnő karácsony előtti napon fordult hozzánk egy 6 hetes kisfiú ügyében, akit az apukája gondoz egy borzalmas viskóban, miközben az anya pszichiátriai kezelésre ment el. Apa nagyon akar teljesíteni, de fogalma sincs arról, mit kell tenni egy ilyen csöppséggel. Az adott helyzetben az egyetlen logikus megoldás a gyerek családból való kiemelése lett volna. Ki vállalná a felelősséget karácsonykor (5 napos ünnep következett!) öt napra egyedül hagyni egy apát gondozási tudás, enni-innivaló, pelenka, gyógyszerek nélkül – és mégse kiemelés következett. Azóta sem történt ilyen: közös családlátogatás a gyerekorvossal és a védőnővel, a tenni- és vennivalók közös összeírása, a segítségnyújtási lehetőségek számbavétele. Fel kellett mérni, az apa elég érett-e arra, hogy felismerje, ha nagyobb baj van, s jelentkezzen krízistelefonunkon. Közös válasz született: mi, szakemberek érettnak tartjuk az apát erre, közösen el tudjuk őt látni a szükséges tanácsokkal és tárgyakkal (tápszer, pelenka, popsikrém, szemcsepp). Mi, szakemberek felváltva meglátogatjuk őt az ünnepek alatt is. Ez több mint négy éve történt, s a kisfiú azóta is családjában cseperedik.

Az oktatásügyben dolgozókkal is van persze példánk a pozitív együttműködésre. Az egyik gyermekvédelmi felelős telefonált a Fiókába, s elmondta: egy kamaszlány mesélt osztályfőnökének arról, hogy nevelőapja rettegésben tartja, szeretetlenül, durván bánik vele. A gyermekvédelmi felelős tudja, hogy jeleznie kellene, de mivel a gyerek a tanárát szigorú hallgatásra kötelezte, most nem tudják, mit tegyenek. Tanácsunkra beszéltek a gyerekkel, s eljuttatták odáig, hogy ő maga oldja fel a titkot, s hatalmazza fel a pedagógusokat a jelzés megírására. Fontos volt ez a gyereknek, mert ebből azt tanulta meg, hogy érdemes a felnőttekhez fordulni segítségért. Fontos volt a pedagógusoknak is, akik a jelzés megírása után a gyerekkel közösen beszéltek az anyával,

megmutatták a nekünk írt levelet is. Tehát mire az ügy nálunk „hivatalossá” vált, a családban már folyt a feldolgozó munka.

A hatósági szakemberekkel is remek együttműködés alakult ki egy-egy ügyben. Pénteken késő délelőtt derült ki, hogy egy testvérpárt komolyan bántalmaz az édesanya. Mivel a bántalmazás tényéről az egyik gyerek számolt be, egyértelmű volt, hogy a gyerekeket azonnal ki kell emelni a családból, nehogy újra megverjék őket, mert beszéltek sérelmeikről. Péntek lévén tartani lehetett volna attól, hogy a jegyzői gyámhatóság már nem vállalkozik az ideiglenes hatályú kiemelésről szóló határozatot megírására. A hatóság munkatársai azonban minden várható és váratlan akadályt legyőztek. Mivel a polgármesteri hivatalban éppen nem volt áram, a határozat megírása is nagy nehézségekbe ütközött. A határozatot hozók arról is gondoskodtak, hogy az aláírásra jogosult osztályvezető is a hivatalban maradjon, s végül személyesen hozták el intézményünkbe a határozatot, beszéltek a közben a Fiókában megjelent szülőkkel, és a gyerekek befogadó otthonba szállításában is részt vettek.

Családgondozás

Honnan indultunk és hová jutottunk? Másként foglalkozunk-e a velünk kapcsolatba kerülő gyerekekkel, mint 10 évvel ezelőtt? Másként olvassuk-e a jelzéseket egy-egy gyerek gondjairól? Másként folyik az első interjú? Bővült-e az eszköztárunk, amit a segítségnyújtás során felhasználunk? Megtanultuk-e pótolni a hiányzó ellátásokat? Ma jobban tudjuk-e a rendszerbe elhelyezni a velünk kapcsolatba kerülő családokat? Szakszerűbben tudjuk-e a gyerekek ügyét átadni, illetve lezárni és elengedni (ha erre van szükség)?

Talán.

Azon is gondolkodhatunk, hogy van-e a Fiókának valamiféle kollektív fejlődése. A válasz egyértelműen: igen, ha úgy tesszük fel a kérdést, mit mondunk el a Fiókába belépő új munkatársnak, hogyan vezetjük be őt a munkába, mit mutatunk, „tanítunk” meg neki, mielőtt önállóan foglalkozhat a kliensekkel.

Nagy változáson mentünk keresztül a tekintetben is, hogy mit várunk a velünk együttműködő belső szakemberektől: a fejlesztőpedagógustól, a pszichológustól, a jogásztól, azaz milyen tapasztalatokat szereztünk a gyerekvédelemben működő szakembercsoportokkal való munkamegosztást illetően.

Fejlesztőpedagógusok esetében például mi a különbség a korrepetálás és a fejlesztés között? Használható-e korrepetálásra a fejlesztőpedagógus? Jó-e, ha korrepetálásra „használjuk”? Hogyan illeszkedik be a Fióka munkájába ez az oktatási típusú feladat? Mikor az óvoda-iskola, mikor a nevelési tanácsadó, mikor a Fióka nyújtja az adott gyereknek ezt a szolgáltatást?

Dolgunk-e „legalább” nyáron, a tanítási szünetben korrepetálni, illetve fejleszteni azokat a gyerekeket, akiknek erre szükségük van? Van-e indokoltsága a nyári korrepetálásnak azon túl, hogy az oktatási intézmények zárva vannak? Ha nem tud nyáron segítséget nyújtani sem az iskola, sem a nevelési tanácsadó, nekünk kell-e pótolni az ő dolgukat? Úgy tűnik, igen, mert gyakran folyik fejlesztés a korrepetálás „leple alatt”, ez az egyik eleme a Fiókába való „besimogatásnak”.

Megtanultuk, hogy a fejlesztőpedagógus tapasztalatai, munkája hogyan illeszkedik a szociális munkás által nyújtott segítő folyamatba. Fontos a fejlesztőpedagógus gyerekismerete a szülőkkel való beszélgetésekben (amikor az a segítő feladata, hogy elfogadtassa a szülővel a gyerek adottságait), fontos lehet az iskolával való megbeszélések során. Sokszor a bizonyítványban közvetlenül tetten érhető pozitív változás hajtóereje lehet a család együttműködési szándékának. Ez olyan pont, ahol belátható, nem csak beszélünk, hanem valami kézzelfogható segítséget is tudunk nyújtani.

A pszichológusok a gyermekjóléti szolgáltatást nyújtó team egyik tagjaként szerepelnek a jogszabályban. De vajon mi a feladata a pszichológusnak? Ezt senki sem tudhatta a kezdetek kezdetén. A kérdés megválaszolása könnyebb feladat lehet olyan kisebb településen, ahol nincs más pszichológus, nincs választási lehetőség. Azonban nagy kérdés, hogy ahol több fajta pszichológus által nyújtott szolgáltatást lehet igénybe venni, mikor indokolt a gyermekjóléti szolgáltatás részeként működő pszichológus „használata”?

Mennyire működjön együtt a pszichológus a gyerek ügyével foglalkozó szociális munkással? Hogyan tud megvalósulni a titoktartás? Hol van annak határa? Mennyiben és miben más a pszichológus és paciense által kötött szerződés abban az esetben, ha a pszichológus a gyermekjóléti szolgáltatásban nyújtja az ellátást?

A jogász esetében: kinek nyújtja ő a jogi segítséget? A klienseknek? Ha nekik, ott legyen-e a családdal foglalkozó szociális munkás a jogásszal folytatott beszélgetésen? Vagy elsősorban a szociális munkásnak segít megválaszolni a családdal kapcsolatos jogi kérdéseket, hogy a szociális munkás szakszerűbben tudjon segíteni? Vállaljon-e indokolt esetekben jogi képviselést a jogász, és mi az indokolt eset?

Ezek a szakmai kérdések előre láthatóak voltak. Amikor a speciális végzettségű szakember felvétele megtörtént, tudni lehetett, hogy ezekkel a dilemmákkal foglalkozni kell. Azt is lehetett tudni, hogy az együttműködés első időszakában folyamatosan újra kell fogalmazni a kereteket. Ahogy bővül a közös tapasztalat, úgy lehet előbbé tenni az együttműködés rendszerét. A lényeg: a speciális végzettségű szakemberekkel kiegészülve az egyes esetekre komplexebb a rálátásunk. Hatékonyabban, magabiztosabban tudunk segíteni.

Csoportmunka

Nehezebb dolgunk volt (és van) a szabadidős, fejlesztő csoportok, klubok vonatkozásában. Mi a funkciója a csoportoknak, kluboknak, szünidőkben szervezett programoknak? Kiknek tartjuk ezeket? A kliensgyerekeknek? Vagy hirdessük meg minden kerületi gyerek számára? Töltsük ki a szabadidejüket, vagy igyekezzünk teret adni a jól-rosszul működő családnak? Klubjainkon legyen ajándékozos karácsony, nyáron szervezzünk hosszú tábor, vagy inkább hassunk oda, hogy a családok teljesítsék be funkciójukat gyerekeikkel kapcsolatban?

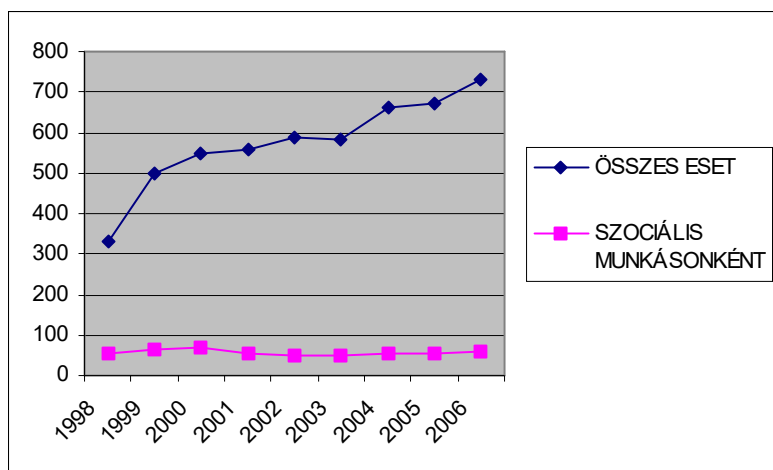
Engedjük-e a kerületben működő egyéb szervezetek nyomásának, s nyáron folytassunk-e nagyüzemi korrepetálást (pótvizsga-felkészülést), települjünk-e ki a kerületi napközis táborba, vagy saját kliensgyerekeink „kiszolgálói” maradjunk-e, s terveinket, programjainkat kizárólag az ő igényeik alapján alakítsuk?

A gyerekekkel és családjaikkal való segítő kapcsolat rengeteg elméleti és gyakorlati kérdést vetett (és vet) fel. Olyan dilemmákkal találkozunk, amelyek nem oldhatók fel, az adott egyedi ügyben újra és újra végig kell gondolni a lehetséges lépéseket, s kiválasztani a legjobbakat, azok kombinációit (vagy a legkevésbé rosszat).

A sok tanulságot hordozó ügy egyfelől arra indít bennünket, hogy a gyakran előkerülő kérdésekre általános válaszokat próbáljunk adni. Másfelől nagy bennünk az elszántság arra, hogy ne szokjunk le arról, hogy egy-egy gyerek ügyében arra az egy gyerekre találjuk ki az egyedileg legjobb (vagy legkevésbé rossz) megoldást, kerüljük az esetek sematikus intézését.

Fontos, hogy segítségünk ne váljon automatikussá, hogy ne gondolkodjunk panelekben. Ezt bizonyos időszakokban (amikor előttenek bennünket a jelzések) nehéz betartani. Ha egy szociális munkás 50-60 családdal foglalkozik párhuzamosan, lehetetlen minőségi munkát végezni.

Lássuk most, hogy is alakult a gondozott családok száma évről évre.

A diagramról rögtön látható, hogy az adott évben segített gyerekek családjainak száma a 2002 és 2004 közötti megtorpanást leszámítva évről évre nő, azonban az egy szociális munkásra jutó esetszám sokkal kiegyenlítettebb. Ez azt jelenti, hogy önkormányzatunk a dolgozói létszám bővítésével időről időre enyhítette a ránk nehezedő nyomást.

A tíz év alatt 53 szakdolgozó, 43 gyakornok fordult meg a Fiókában. Fennállásunk alatt 8 „saját” babánk született.

Statisztikai adatokon nehéz bemutatni azt az évek óta tapasztalt tendenciát, hogy a Fiókához érkező gyerekek gondjai egyre nehezebben oldhatók.

Két emelkedő tendenciát mutató jellegzetességről érdemes beszélni.

Az egyik azokhoz a gyerekekhez, kötődik, akiknek a szülők válófélben vannak, vagy régóta külön élnek, és a gyerekekkel való kapcsolattartás szempontjából gondokkal küszködnek. Ezeknél a családoknál túlnyomórészt tehetetlenek vagyunk. Nem tudunk a gyerekeknek segíteni. Az érzelmileg általában igen zűlt állapotban levő szülők nem képesek felülemelkedni saját sérelmükön, bánatukon. Nem bírnak a gyerekek érdekében összefogni, félretenni keserűségeiket, csalódottságukat. A szülőkön kívül általában „fantomszemélyek” is vannak a történetben: nagyszülők, rokonok, barátok és az ügyvédek (a maguk sajátos látásmódjával, s érdekeivel).

Néhány üdítő kivételtől eltekintve ezekben az esetekben tehetetlen szemlélői vagyunk az eseményeknek. Amit mégis tenni tudunk, az a gyerek számára valamiféle stabil háttér biztosítása abban az esetben, ha erre van módunk. Ám sokszor a szülők csatározásai során újra és újra felmerül bennünk a kérdés: nem kellene a gyereket ebből a háborús közegből kiemelni? S gondolkodunk erről olyan családoknál, melyek mind mentálisan, mind szociálisan gyakran jó adottságúak, s a gyerekeket is szeretik (a maguk módján).

A másik jellegzetes, nehezen oldható helyzet az, amikor a családon belül valamilyen bántalmazás, vagy elhanyagolás feltételezhető, de nem pattan fel a titok lakatja. Ilyenkor az a jellemző, hogy a gyereket hozzánk küldő szakember (óvodai, iskolai, védőnő stb.) kicsit mást ír le a jelzésében, mint amit telefonon vagy személyesen beszélgetve elmond. Gyakran foglalkozunk úgy ilyen családokkal, hogy tudjuk, a családtagok nem beszéltek az igazi gondokról, s nem találjuk a módját, hogyan indíthatnánk el az őszinteség felé bármelyiküket. Gyakori, hogy az egyik szülő (általában az anya) a másik elfoglaltságára hivatkozik, s nem teszi lehetővé, hogy megismerkedjünk vele. Hónapokig „bújtatják” előlünk a gyerekekkel nem foglalkozó, és/vagy szenvedélybeteg, a családot gyakran rettegésben tartó családtagot.

Vannak a Fióka történetében olyan idézőjeles, vagy idézőjel nélkül értendő tragédiák, amelyek feldolgozása nagyon nehéz folyamat.

Ilyen volt az első gyerek-kiemelési javaslat megírása. Milyen alapon dönthetjük el, hogy egy gyereknek jobb lesz, ha a (mindegy, hogy milyen) családjától elszakítva él?

Ilyen volt az első, általunk gondozott családban bekövetkezett haláleset.

Ilyen volt, amikor egy kliensgyerek egyik szülője ellen feljelentést tettünk.

Minden ilyen tragikus esetet igyekeztünk feldolgozni. Megbeszéléseket tartunk, s heteken át tart a folyosói megbeszélések sora is.

Átéltük és folyamatosan átéljük, hogy nem lehetünk biztosak abban, nem döntöttünk-e rosszul. Nincs nálunk a mindent tudás gyűrűje. Azon kell igyekeznünk, hogy mindent megtegyünk, amit a lehető legjobbnak tartunk függetlenül minden másról (félelem, sértődés), illetve, hogy semmit ne tegyünk meg, amiben nem vagyunk biztosak. A gond az, hogy a tétlenség gyakran nem kevésbé kockázatos. Egy gyerek kiemelését nem javasolni azért, mert nem vagyunk biztosak a kiemelés helyességében, legalább olyan kockázatos, mint nem eléggé indokoltan kiemelését javasolni.

Megszoktuk ezeket a tragédiákat? A válasz egyértelmű: nem. S jó, hogy így van! Ha megszoktuk volna, talán abba kellene hagynunk ezt a munkát.

10 év 10 eset

Az elmúlt tíz év alatt több mint 2500 családdal kerültünk kapcsolatba. Volt, akinek csak tanácsot adtunk, legtöbbjüket alapellátásban gondoztuk, sokakat védelembe vettünk, számos gyereket kiemeltünk, néhányukat hazasegítettünk vagy örökbe adottunk. Megéltünk számtalan krízist. Nagyon sokat beszéltünk azokról a családokról, amelyek így vagy úgy jobban megérintettek bennünket. Tudjuk, hogy minden szociális munkás a lelkével (is) dolgozik, és bármelyik ügy erőteljesebben hathat ránk, kiválthat szakmai, nem szakmai indulatokat.

Úgy gondoltuk, hogy ebből a tízéves visszatekintésből nem hiányozhatnak az olyan esetek sem, amelyek az évek során valamiért mély nyomokat hagytak bennünk. És – így utólag végignézve – leginkább azok az ügyek maradtak meg, amelyeket kudarcként éltünk meg. Az itt következő tíz eset kiválasztásánál inkább az érzelmi tényezők játszottak szerepet. Különböző szociális munkások dugták össze a fejüket, hogy végiggondolják egy-egy család ügyét. Ezekről a beszélgetésekről kizárólag belső használatra feljegyzések készültek. Az itt következő 10 történet ezeknek a beszélgetéseknek az alapján kapta meg a jelenlegi formáját. Nem oktatni kívánunk velük. Reméljük, hogy általuk sikerül kicsit jobban megismertetni magunkat.

A végére tettünk ráadásként egy „kis színest”, amúgy hangulatjavítónak.

Erika

Vannak hosszú lejáratú ügyek. Vannak családok, amelyek generációkon át, évekre, évtizedekre adnak munkát a szociális és gyermekvédelmi intézményeknek és dolgozóiknak. Tudunk róluk minden fontosat, életük részévé válunk. Döntéseinket hosszas analízis és együttgondolkodás előzi meg. Végül már annyira a szívünkhöz nőnek, hogy el sem bírjuk engedni őket.

Aztán vannak olyanok is, amelyek ugyan rövid ideig tartanak, de nagyon intenzív családgondozást igényelnek. Keveset tudunk, de az intézkedés nem halogatható. Cselekedni kell. Szinte azonnal. Elemezni, értékelni csak azt követően lehet, hogy (jól vagy rosszul) megtettük a dolgunkat. Úgy haladnak át rajtunk, mint egy versenyautó. Csak miután elment, érünk rá gondolkodni, vajon elég és megfelelő üzemanyagot tankoltattunk-e bele. (A többség persze valahol a két véglet között helyezkedik el.)

Az itt következő eset az utóbbiak közé tartozik. A családgondozás rövid volt, és feszített iramot diktált.

A család, ez esetben a gyerekek nagykorú nővére, önként keresett fel bennünket. Panaszkodott a nevelőapára, aki terrorizálja a kerületünkben élő anyát és két – velük nevelkedő – gyermekét. Megtudtuk, hogy a családban már csak egy kiskorú gyermek él, a 12 éves Erika. Bátyja ugyan már nagykorú, de mozgásában korlátozott, ezért szintén kiszolgáltatott helyzetben van. A nővér elmondása szerint a nevelőapa nagyon agresszív, édesanyjukat – a gyerekek jelenlétében is – rendszeresen bántalmazza. Emiatt már többször járt náluk a rendőrség, és korábbi lakóhelyükön a gyermekjóléti szolgálat is gondozta őket.

Hamarosan sikerült megszerezni az előzményeket, majd azt követően megismerkedni a családdal. Az anya részéről passzív ellenállással találkoztunk. Nem szívesen engedett be egy idegent a családba, de ahhoz sem volt ereje, hogy valódi akadályt állítson elénk. A nevelőapa annál karakteresebben adott hangot felháborodásának, amiért beleavatkoztunk a magánéletükbe. Szerencsére a gyerekek felszabadultan éltek a közlés lehetőségével, amint négy szemközt maradtunk velük, őszintén elmondták a gondolataikat. Elbeszélésükből a nevelőapa rendkívül félelmetes, erőszakos személyisége rajzolódott ki, amit a pillanatnyi hangulata (és gyakran az alkohol) ural. Mindnyájan rettegtek tőle, bár mindeddig csak az édesanyjukkal szemben engedett meg magának tettelegességet. A gyerekek több konkrét esetet is felemlítettek, amikor a saját és édesanyjuk életéért kellett aggódniuk, teljesen kiszolgáltatva a nevelőapa kénye-kedvének. A férfi szigorú kontroll alatt tartotta az anyát, azt is elérte, hogy ugyanazon a munkahelyen, egy műszakban dolgozzanak. Gyakorlatilag minden percet együtt töltöttek.

Az előzményeket firtatva megtudtuk, hogy évekkel azelőtt az édesapjuk a nagyfiút rendszeresen, durván bántalmazta. Tőle előbb az anyával átmeneti otthonba költöztek, később a két gyerek gyermekek átmeneti otthonában is élt. A hullámvölgyek után jött a nevelőapa, aki mellett az anya új életet próbált kezdeni. A gyerekek ezt pokolként élik meg. A kislány számára az volt a legszomorúbb, hogy csalódott az édesanyjában. Úgy érezte, hogy nem szereti őt annyira, hogy a kedvéért elhagyja élettársát.

Jellemző, hogy a fentieket mindaddig egyetlen intézmény, személy sem jelezte nekünk, bár a gyermekvédelmi szolgáltatókon és az átmeneti otthonon kívül tudott mindezekről Erika iskolája is.

És innen pörögtek fel az események. Kézenfekvő megoldásnak tűnt, hogy a nagykorú nővérnél helyezték el a gyerekeket. A gyámhatóság nagyon együttműködő volt ez ügyben. Kimentek, és tájékoztatták az érintetteket a lehetőségekről. Az édesanya először megrémült, de végül nem állított

akadályt. Az idilli képet csak kissé kuszált össze a nővér élettársa, akinek átható cefreszaga volt az – egyébként előre egyeztetett időpontban megejtett – környezettanulmány során. Ez persze ebben a krízishelyzetben kisebb rossznak számított, mint a nevelőapa brutalitása. Erika elköltözött a nővéréhez, bátyja maradt otthon az anyával és annak élettársával.

Két hónap elteltével az édesanya komoly erőfeszítést tett kislánya visszaszerzésének érdekében. Élettársát kirúgta a lakásból. Ezen túl viszont nem sok energiát pazarolt a kérdésre. Úgy nyilatkozott, hogy szeretné, ha Erika hazaköltözne, de ennek érzelmi indíttatása nem igazán látszott meg rajta. Amikor erről beszélt, szinte teljesen közömbösnek látszott. Élettársa ugyan valóban elköltözött tőle, viszont még mindig ugyanazon a munkahelyen dolgoztak, így mindennap találkoztak.

Megtettük a javaslatunkat: Erika egyelőre maradjon a nővérénél.

Az illetékes (nem XV. kerületi) gyámhivatal ennek homlokegyenest ellentmondó határozattal megszüntette az ideiglenes elhelyezést, és javasolta a védelembe vételt.

Nem volt más lehetőség, Erika – fokozott figyelem és védelembe vétel mellett – hazakerült. Amint az várható volt, az élettárs visszarimánkodta – egyelőre csak – „az egyik hátsó lábát”. Az anya továbbra is mindennap találkozott vele, és hetente mosott rá. Azzal védekezett, hogy fél a férfitől.

A felnőtt nővér ekkor hazaköltözött. Egyrészt megromlott párkapcsolatára, másrészt az aggodalmára hivatkozott. Ez a fejlemény nagyon jó hatással volt a már kialakulóban lévő helyzetre. Megerősítette az anyát döntésében, és annak megtartásában. Oltalmazta Erikát és a bátyját, akik nagyon örültek a nővérüknek.

A családgondozás itt ért véget, na nem azért, mintha nem lett volna több teendő. A család új albérletbe költözött, egy másik kerületbe. Ügyüket átadtuk az illetékes gyerekjóléti szolgálatnak.

Hogy miért fontos ez az ügy? Bár rövid volt az idő, nem volt lehetőség elmélyült személyes kapcsolat kialakítására, mégis sikerült elhárítani a fenyegető tragédiát. Sikerült mindent megtenni, ami az adott helyzetben megtehető volt. Sikerült egy kislányt megerősíteni abban, hogy kezébe veheti a saját sorsát. Megtapasztalhatta, hogy érdemes elfogadni az arra hivatott, „hivatalos” kívülállók által felajánlott segítséget. Talán legközelebb is így fog tenni.

Balázs

Mit tehetünk, mit kell tennünk, amikor azt látjuk, hogy egy kisgyerek lelki nyugalma, személyiségének kiegyensúlyozott fejlődése nincs biztosítva, bár szülei – formálisan – mindent megtesznek érte? Szép, tiszta ruhába öltöztetik, finom, egészséges étellel táplálják, játszanak vele, este időben leteszik aludni.

Mit kell tennie a szülőknek, hogy az illetékes hatóságok számára nyilvánvalóvá váljon: rosszul bánnak gyermekükkel? Mi számít a lelki bántalmazásban nyolc napon túl gyógyuló, súlyos lelki sérelemnek?

Mit tehetünk, mit kell tennünk akkor, amikor a szemünk láttára, passzív együttműködésünkkel tesznek tönkre egy gyermeket a szülei, miközben mindnyájan azt hangoztatják, hogy kizárólag az ő érdekében tevékenykednek? Tudunk-e, lehet-e pártatlannak maradni egy csatában, amikor a családot gondozó szociális munkásnak empátiával, együttérzőn kell mindkét szülő felé fordulnia, miközben a gyermeküket védelmezi (akár tőlük is)?

Vajon a kapcsolattartásos ügyek megoldhatók-e a szülők együttműködése nélkül, és ha nem, akkor szóba jöhet-e a gyermekvédelmi gondoskodás más formája? Vagyis kiemelhető-e a gyermek a saját családjából pusztán azért, mert a szülei képtelenek egymással békés úton megegyezni a gyermek körül felmerülő kérdésekben?

Meg lehet-e menteni egy gyermeket a saját szüleitől?

Először Balázs édesanyja keresett meg bennünket. Elvált, a szüleivel él itt a kerületben, egy kisgyermeket nevel. Gondjai vannak volt férjével, aki agresszív, erőszakos férfi. Az anya szerint kétéves kisfiúk nincs vele biztonságban, ezért szeretné módosítani a bírósági végzésben meghatározott láthatást. Azt akarja elérni, hogy az apa a fiával csak hivatalos helyen találkozhasson.

Az anya bejött a jogászunkhoz, majd mielőtt a bíróság újra tárgyalta volna az ügyüket, megegyezést kötött a volt férjével. Köszönte, nem kért tovább a segítségünkből. Ügyüket lezártuk.

Egy év múlva az apa jött be a Fiókába. Vidéken él az élettársával. Volt feleségétől már nem akar semmit, de a kisfiához nagyon ragaszkodik. Szeretné, ha a láthatások a bírósági végzésnek

megfelelően működne, de volt felesége ebbe nem egyezik bele. Ott és akkor akadályozza az apa kapcsolattartási jogát, ahol és amikor tudja. Ebben hatékonyan segítenek az anyai nagyszülők.

Az apa kifejezte, hogy bármilyen együttműködésre hajlandó annak érdekében, hogy láthassa a kisfiát. Ezért már eljárást is kezdeményezett a gyámhivatalban.

A gyámhivatal elindította az eljárást, de az apa nagyon türelmetlen volt. Folyamatosan sürgette a Fiókat és a gyámhivatalt.

A családgondozónak sikerült felvennie a kapcsolatot az édesanyával, aki részletesen megindokolta, hogy miért akadályozza meg az apát abban, hogy hosszabb időre (két napra) magával vigye a kisfiát. Arról tájékoztattott bennünket, hogy Balázska több alapvető élelmiszerre allergiás, ami szigorú diétát igényelne, de azt apa nem tartja be. Így hát mi sem akarhatjuk, hogy az apa veszélyeztesse a gyermek egészségét. Az anya minden felelősséget vállalt, hogy megóvhassa kisfiát. Akkoriban szerezte be az ügyvédje által szükségesnek ítélt szakvéleményeket.

Az anya már ekkor sem értette, hogy milyen segítséget akar ebben nyújtani a Fióka, ennek megfelelően egyre kevésbé volt hajlandó kapcsolatot tartani velünk. Eközben az apa folyamatosan követelte, hogy tegyünk valamit az érdekében. Félreértés ne essék, az ő érdekéről volt szó, a gyermekébe „csomagolva”.

Telt-múlt az idő, a gyámhivatal folyamatosan bírságolta az édesanyát, az apa továbbra sem tudott találkozni kisfiával.

A gyámhivatal javaslatára végül úgy egyeztek meg a szülők, hogy az apa nálunk találkozhat a gyermekével. Ez persze nem volt összeegyeztethető a bírósági végzésben foglaltakkal, de az apa hajlandó volt ahhoz képest engedményt tenni. Minden áron látni akarta a fiát. Hosszas időpont-egyeztetések után sikerült aláírni a megállapodást.

Az első alkalommal meggyőződhattünk arról, hogy a kisfiú nagyon rossz lelkiállapotban van. A tisztázatlan viszonyok, a feszültséggel terhes kapcsolatok és az érzelmi viharok zűrzavarában a hároméves gyerek – természetesen – képtelen eligazodni. Szeretne mindenkinek megfelelni, és ez nem sikerülhet neki anélkül, hogy a saját személyisége darabokra ne hulljon. Anyja és nagymamája jelenlétében agresszív, barátságtalan volt az édesapjához, majd amint kettesben maradtak, bensőséges hangulatban legózott vele.

Eközben persze az anya által felkért szakemberek hosszasan fejtegették, hogy milyen rossz hatással van az apa a fiára. Az apuka, hogy ezt megerősítse, az óvodai csoportba üldögélt be alkalmanként, hogy így találkozhasson a kisfiával, és nem melleleg borzolhassa az óvónők idegeit.

A nálunk folyó kapcsolattartás – ami ugyan sértette az apa jogait, mert korlátozottabb időt biztosított, mint a korábbi bírósági végzés – tovább működött, és emlékezetes percekert szerzett a jelenlévő munkatársaknak. Rendszeresek voltak a hangos szóváltások, veszekedések a jogosan és jogtalanul jelenlévő személyek között. Ha nekünk fölállt a szőr a hátunkon, elképzelhető, mit élt át a kisfiú.

Az apa előbb hétről hétre módosította a megállapodásban szereplő időpontokat, majd a fenti joghátrányra hivatkozva véglegesen felmondta a nálunk kötött megállapodást. Az anya nem hordta Balázst óvodába, így ott sem láthatta őt az édesapja.

A családgondozónak hosszas egyeztetések után végre sikerült otthonában meglátogatni a kisfiút, aki édesanyjával és annak szüleivel egy hatalmas családi házban lakik. A nagyszülők voltak otthon, és borzasztó kedvesek, együttműködők voltak. Szerintük azt a családgondozónak is meg kell értenie, hogy az apa nem alkalmas gyereke nevelésére, mivel folyamatosan fenyegeti őket, és nagyon erőszakos velük.

Közben érkezett a nyári hosszú kapcsolattartás ideje, amire – természetesen – nem kapta meg az apa a fiát. Ezért ő minden nap odament a családi házhoz, és a kerítésen keresztül folytatott diskurzust az ott játszó gyermekkel, illetve a körülötte lévő nagyszülőkkel. Erről utóbb minden érintett fél másképp számolt be, különböző színes részletekkel gazdagítva az amúgy sem eseménytelen esettörténetet. Az biztos, hogy Balázs – egy négyéves gyermek szájába egyáltalán nem illő szófordulatokkal – dühösen szidta az apját.

A családgondozó ekkor jutott el arra a pontra, hogy kezdeményezi a kisfiú védelembe vételét. Ezzel a gyámhivatal és a gyámhatóság is egyetértett, a tárgyalás pedig mindenkit megerősített ennek szükségességében. Ekkorra már nemcsak az apa, de az anya is naponta telefonált be a Fiókába. Mindketten folyamatosan pótolták, amit a tárgyaláson elfelejtettek elmondani. Majd a gondozási terv és a felülvizsgálati javaslat tartalma miatt az anya megpróbálta leváltatni a kirendelt családgondozót.

Miután a bíróság újra elkezdte tárgyalni az ügyüket, az apa ismét láthatta, sőt el is vihetette magával a kisfiát vidékre. Ezután mediációt biztosítottunk a szülők számára. A kezdeti sikereket követően

egyre kevesebb eredménnyel. Még két hónap sem telt el, az anya az egyik hétvége után feljelentést tett a rendőrségen, hogy az apa bántalmazta a kisfiút, amíg nála volt. Ez a fordulat teljesen összezavarta az érintett hatóságokat is. Mindenki a személyes érzelmei és pillanatnyi szimpátiája alapján kezdett döntéseket hozni, csak úgy, mint a szülők. És ahogy ez ilyenkor lenni szokott, a szakemberek – a kliensek által keltett tornádóban – kezdtek egymásnak ütközni. A tisztázó beszélgetéseket és az általunk összehívott megbeszélést követően a család és benne a kisfiú helyzete cseppet sem javult. Sőt. Ahogy cseperedett, egyre inkább bevonódott a szülők (nagyszülők) közötti háborúba. Immár nemcsak szemtanúja, hanem aktív szereplője lett a mindennapos konfliktusoknak.

Folytathatnánk a további események felsorolását, de semmi szükség rá. Ami ezek után történt, elképzelhető. A megállapodásokat hol az egyik, hol a másik fél mondta fel. Számtalan kölcsönös feljelentés kapcsán polgári és büntető perek tömkelegét indították a szülők egymás ellen. Ezek nagy része még folyamatban van, de ha az egyik véget is érne, indul helyette másik kettő. A „szimpla” bántalmazás szexuális minősítést kapott, a felkért szakértők még csatáznak.

Született az ügyben vagy egy köbméter hivatalos irat, szakértői vélemény és feljegyzés. Akárhogy dönt végül a bíróság a szülői felügyelet dolgában, Balázs azt a négy évet, amit derűs, felszabadult kisgyerekként önfeledt játékkal és huncut csínytevésekkel kellett volna töltenie, már soha nem kapja vissza. És ami talán még súlyosabb, abban mindenki (a szakértőket is ideértve) egyetért, hogy a most már hatéves kisfiú lelke, személyisége súlyosan sérült az elmúlt négy év során.

Edina

Munkánk nagy részében egyedül küzdünk a családokkal/családokért. Nehéz külső szakembert bevonni a gondozásba. A családok egy része nem kér a pszichológus segítségéből. Ennek okai mélyen gyökereznek. A hozzánk fordulóknak inkább egyedül akarják megoldani lelki gondjaikat. Ritka az a pillanat, amikor a szülők és gyermekeik beengednek egy „fejgyógyászt” az intim szférájukba. Hiszen nem bolondok! Nehéz őket meggyőzni. Álljon most itt egy példa egy jól alakuló családterápiára. A siker egyik titka abban rejlett, hogy a család nálunk kapta meg ezt a plusz segítséget, és ezért nem kellett másik intézményhez, idegen szakemberhez fordulniuk.

A TEGYESZ egyik befogadó otthona jelezte intézményünknek, hogy a serdülőkorú Edina ideiglenes hatállyal intézményünkben tartózkodik, ahová az édesanyjától került be. A kerületünkben élő édesapa úgy nyilatkozott náluk, hogy vállalná lánya nevelését. Edina az édesapjához költözött, ezért kérték, segítsük őket abban, hogy minél előbb be tudjon illeszkedni új családjába.

A korábban elvált apa már új kapcsolatban élt ekkor, élettársával két gyermeket neveltek. Személyes találkozásunk alkalmával megerősítette, hogy vállalná lánya további nevelését. Azzal ugyan tisztában volt, hogy nehéz anyagi és érzelmi helyzetbe kerülnek, de ez nem tántorította el döntésétől.

Családlátogatásunk alkalmával találkoztunk az apa élettársával is, aki elmondta, hogy vannak ugyan problémák, de úgy érzi, érdemes erőfeszítéseket tenni annak érdekében, hogy együtt maradhassanak.

Edinát visszahúzódó, tüskés fiatal lánynak ismertük meg. Jól érezte magát az apja családjában, és megígérte, hogy eleget tesz azoknak a feltételeknek, amelyeket közösen megbeszéltünk.

A lakótelepi, másfél szobás panellakásban Edinának külön szobája volt. Iskolájában magatartási problémái, valamint korábbi csavargásai miatt csak magántanulóként maradhatott. Később a tanulást abbahagyta, dolgozni szeretett volna.

A családba való beilleszkedés megkönnyítése céljából családterápiát ajánlottunk a családnak, melyet elfogadtak. Az volt a célunk, hogy Edina be tudjon illeszkedni a család életébe anélkül, hogy felboruljon az eddigi egyensúly. A foglalkozások májusban kezdődtek.

A családterápiás foglalkozások és a család kemény munkájának köszönhetően Edina bent tudott maradni a családban. Kisebb testvéreivel nem igazán kommunikált, édesapjával volt a legbensőségesebb a kapcsolata. Az apa élettársa is egyre inkább elfogadta a kamaszlányt.

Akkoriban Edina és az apa élettársa, Ilona, egy munkahelyen dolgoztak. Akkor úgy gondoltuk, hogy a közös munka is jobban összehozza majd őket. Ilona szigorúbban szerette volna fogni Edinát, az apa engedékenyebb volt, de ez egy darabig még nem okozott családi viszályt.

Sajnos a családterápiás foglalkozásokat a család hét ülés után megszakította. Úgy érezték, nem tudunk újat nyújtani nekik. Ezt nagyon sajnáltuk, mert a pszichológussal együtt úgy véltük, még nem alakult ki biztonsággal a családi kohézió.

Edina édesanyját már ismertük ekkor, de csak annyit tudtunk, hogy a lánya jelenleg nagyon elutasító vele szemben, nem akar vele találkozni sem, s ő maga sem volt még nyitott a kapcsolatfelvételre.

A családdal folyamatosan tartottuk a kapcsolatot, s az élettárs részéről egyre több kifogás érkezett hozzánk Edinával kapcsolatban.

A korábban szótlan, visszahúzódó lány egy alkalommal felkeresett bennünket, és elmondta, hogy nehezen viseli a jelenlegi helyzetet, mert bár édesapjával elég jól kijön, nevelőanyja mereven elutasítja őt.

Hiába tart rendet a szobájában, hiába rak el mindent maga után, Ilona folyamatosan megalázza. Nem teszi lehetővé a mosást, nem ad neki mosószert, eldugdossa előle az enniválót, mindezt arra hivatkozva, hogy a kisebb gyerekek elől ne használja el a szükséges dolgokat, és ne egye el előlük az ételt.

Az apát és élettársát is meghallgattuk. Az apa nem látott problémát, az élettársa viszont sérelmezte, hogy Edina már nem dolgozik, nem ad haza pénzt, és bizony nagyon szűkösen élnek. Kifogásolta továbbá, hogy a lány nem segít otthon semmit, sokat csavarog, nem ér haza a megbeszélt időpontokra. Úgy érzi, hogy az apja nem elég szigorú vele. Az apa azzal védekezett, hogy most fiatal a lánya, szüksége van szórakozásra, s keres munkát, de nem talál.

Ekkor Edina arra kért minket, hogy vegyük fel a kapcsolatot az édesanyjával, mert szeretne hozzá visszakerülni. Megkerestük tehát az édesanyját, aki nem zárkózott el a velünk való találkozástól.

Újabb családterápiás beszélgetéssorozat kezdődött, amelynek most az volt a célja, hogy az anya és a lánya közti feszültséget feloldjuk, s esetleg újra együtt élhessenek.

Négy alkalommal találkoztunk. Egyszer az anyával egyedül, majd a további alkalmakkor mindkettőjükkel.

Anya és lánya nagyon lassan, de elkezdtek közeledni egymáshoz, és bár még tartanak a foglalkozások, már nemcsak nálunk találkoznak, hanem külön is. Edina többször meglátogatta édesanyját és testvéreit régi otthonukban.

Jelenleg a fiatal lány még az édesapjánál lakik, de egyre sűrűbben tartózkodik újra édesanyja lakásában.

Anya és lánya kapcsolata alakulóban van, álláspontjaik közelednek egymáshoz, s remélhetőleg pár hónapon belül olyan kompromisszumot tudnak kötni, amely újra lehetővé teszi a közös életet.

Edinát testvérei és nevelőapja is hazavárják.

A tévhitekkel ellentétben a családterápia sem képes csodákra. Akkor tud segíteni, amikor a belső indíttatások megvannak.

Karcsi

Nem igaz, hogy csak a tragédiák mozdítanak meg bennünket. Nem igaz, hogy nincsenek sikerélményeink. Nem igaz, hogy a sikeres történetek nem tanulságosak. Csak a kudarcokról, a nehézségekről, a szomorú, megindító esetekről többet kell és lehet beszélni, hogy enyhüljön a bánat, oldódjon a szorongás. Meg aztán, mi szociális munkások nem szeretünk dicsekedni. Már a jobbak.

Éppen ezért válogattunk be egy jól végződött történetet is a sorba, amolyan ellensúlyozásképpen a sok megindító és elkeserítő históriával szemben.

Károly ügyét egy olyan iskola jelezte, amellyel régóta tartó jó munkakapcsolatunk volt. A fiú szülei alkoholisták, őt többnyire Kristóf, a bátyja nevelte, de amióta Kristófot behívták katonának (akkor még volt olyan), azóta jelentősen romlott Károly iskolai eredménye.

A családdal való megismerkedés során kiderült, hogy az életük több területen is zátonyra futott. A szülők a kocsmában töltötték összes idejüket, egyikük sem dolgozott. Kristóf rengeteg munkát vállalt, de így sem tudta törleszteni a lakáson felhalmozódott tartozásokat. A legrosszabbkor hívták be katonának. Karcsit a nagyszülők is támogatták, de a báty így is nagyon el volt keseredve. Alig tudta kontrollálni szüleivel szembeni indulatait. A családgondozó felajánlotta a segítségét, amit Kristóf igen komoly bizalmatlansággal fogadott. Nem sok jót kapott eddig a „felnőttektől”.

Miközben a családgondozó elkezdett puhatolózni Kristóf leszerelése ügyében, kezdeményezésére összeült a nagyszülőkből álló családi kupaktanács, hogy mit lehetne tenni a fiúk érdekében. Mint a

kerekasztal lovagjai, kardjukat letették a szociális munkás elé, hogy szervezze meg ő a teendőket, ők mindenben támogatják. Több súlyos gondot kellett enyhíteni. A lakást felújítani, a felhalmozódott tartozást kifizetni, a szülők egészségi állapotát rendbe hozni, Karcsi iskolai eredményein javítani, Kristófot leszereltetni. Ja, és a csillagot is lehozni az égről.

A védelembe vétel elkerülhetetlen volt, bár a gondok megoldásában vajmi keveset segíthetett. Ehhez minimum egy lottó ötös, vagy egy aranyhal kellett volna.

A nehézségeket egyrészt önkormányzati, másrészt komoly családi segítséggel sikerült lépésről-lépésre enyhíteni. A családgondozó klasszikus szervező, irányító, katalizáló és ellenőrző/értékelő szerepet töltött be, aszerint, hogy mikor melyikre volt szükség. Kristóf leszereltetése volt a legegyszerűbb, így a tartozások apránként kifizetődhettek. Karcsi, miután kivizsgálták, milyen részképesség-zavarokkal küzd, rendszeresen járt korrepetálásra a Fiókába, az anya bekerült a pszichiátriára, az apa elvonókúrára. A jogi háttérrel is sikerült ráncba szedni. Kristóf lett öccse gyámja, rendszeresen dolgozott, igyekezett megfelelni a családfői szerepnek. Folyamatosan igényelte a családgondozó támogatását, amíg nem stabilizálódott a helyzetük. Később már a gyámhivatal egyik munkatársához kötődtek jobban, és inkább az ő segítségét vették igénybe. Karcsi rendszeresen járt az általa vezetett klubba. A szülők a gyógykezelések után sem kerültek sokkal jobb állapotba, így az tűnt a legjobb megoldásnak, ha elköltöznék a gyermekeiktől. Az egyik nagyszülő fogadta be őket.

A két fiú nagyon szépen élt kettesben. Amíg Karcsi döcögött a tanulásban, bátyja esti gimnáziumba járt. Összecsiszolódtak.

Két év elteltével a testvérek már segítség nélkül is talpon bírtak maradni. Bár jó lett volna még figyelemmel kísérni őket, így élvezni a munka megérdemelt gyümölcsét, el kellett engedni a kezüket.

Dénes

Eseteink jelentős többségében anyagi, lakhatási gondokat is enyhítenünk kellene. Nincs könnyű dolgunk. A szociális nehézségek mélyen gyökereznek. „Megoldásuk” sokszor komplex munkával, és komoly energiák mozgósításával sem érhető el. Lehetőségeink igencsak korlátozottak.

Vannak családok, amelyek jó, biztonságot jelentő anyagi háttérrel rendelkeznek ugyan, de a szülőknek ennek megteremtése érdekében éjjel-nappal dolgozniuk kell, és gyerekeikre közben alig marad idejük. Gondok náluk is akadnak. Legtöbbjük a gyerek magatartási problémái, vagy a család széthullása miatt kerül a látóterünkbe.

Dénes és családja a családsegítőből jött hozzánk, apa és fia önként keresett fel bennünket. Hamarosan megérkezett az iskola jelzése is: Dénes agresszív, iskolatársait terrorizálja, a tanárokkal szemtelen. Rémtörténetek tucatjait mesélték az akkor 12 éves fiúról. A szülők válófélben voltak, akkor már harmadik éve. Dénest az édesapja nevelte, aki nem tartotta az iskolával a kapcsolatot. A családtól megtudtuk, hogy nemrég költöztek a kerületbe. Az anya nem, vagy alig tartja a kapcsolatot fiával, a ritkás találkozások mindig felzaklatják a gyereket. Az apa szerint nincs nagy gond a gyerekekkel, sőt, mintha egy kicsit büszke is lett volna fia vagányságára.

Aztán Dénes egyre durvább dolgokat produkált. Sokkolóval bántalmazta a kisebbeket, bútorokat dobált ki az iskola ablakán. Az iskolai sportversenyre – minden eshetőségre készen – egy zongoralábbal érkezett szurkolni. Ezek után nem volt meglepő, hogy hazafelé megtámadta az ellenfél szurkolóját. A sorozatos iskolai atrocitások miatt Dénest ön- és közveszélyesnek minősítették, és az iskolában elkülönítették a többi gyerektől. Az igazgatói folyosón ült egész nap. Ott tanult.

Nem volt más lehetőség, új iskolát kellett keresni neki. Több alapítványi iskola is szóba került. Dénes mindenhol „kiverte a biztosítékot” egy-két nap után. Sehová nem vették fel. Maradt a régi iskolában, magántanulóként.

Dénessel nagyon nehéz volt kapcsolatot teremteni. A családgondozó számtalanszor próbálkozott közel férkőzni hozzá, sikertelenül. Sajnos az édesapja számára a fentiek nem szolgáltak elég bizonyítékkal a felől, hogy fia segítségre szorul. Nem is vették igénybe mindazt a támogatást, amit felajánlottunk számukra. Kerületünkben elköltöztek. Később hallottuk, hogy Dénest már rablás miatt körözték.

Tamás

Ez az eset a veszteségről, és az elveszettségről szól. Az apát csecsemőkorában elhagyták a vér szerinti szülei. Örökbefogadó szülők nevelték fel. Házasságát nem kísérte gyermekáldás, feleségével örökbe fogadtak egy kisfiút. Sajátjukként nevelték, nem avatták be őt a titokba. Már

kiskamasz volt a fiú, amikor elváltak. Az apa elhagyta feleségét. Fia vele akart menni. Az anya ekkor elárulta a gyereknek, hogy örökbe fogadták őt. A fiú összeomlott. Ekkor jelzett nekünk az iskola, hogy a gyerek lop, csal, hazudik.

Az első levelünkre az apa jött be hozzánk. Alacsony, pocakos, joviális figura. Először kicsit zavarban volt, de szívesen beszélt. Elmesélte, hogy tavalyi válásuk óta Tomi rendszeresen elszökik hozzá az anyától. Sajnos nem tudja vállalni a fiát, mert rokkantnyugdíjas, és kevés jövedelméből albérletet is fizet. Volt feleségére nagyon haragszik, amiért elárulta a fiúnak, hogy nem az ő gyerekük. Mindezt bosszúból azért, mert Tomi a szétköltözéskor vele akart menni. Ezen túl nem mond semmi rosszat volt feleségéről. A válás okaiba sem avat be bennünket. Elhidegültek, ő beleszeretett egy másik nőbe. Ennyi.

Az anyát jóval később sikerült becsábítani. Magas, erős testalkatú, de sportos, fiatalos, bár már nem fiatal asszony. Osztályvezető egy multicégnél. Magabiztos, határozott a fellépése, mindenben szöges ellentéte az apának. Fiáról nem sok jót mondott, azt is érzelmek nélkül. Legfőbb vádja az volt, hogy Tomi hazudik. Az elkövetkező hét év alatt nem sikerült felismertetni vele, hogy Tomi hazudozása miből eredhet.

Megismertük Tomit is. 11 éves, vékony testalkatú, szép arcú, szemüveges fiú. Laza volt és közvetlen, sokat mosolygott. Huncut gyerek benyomását keltette. Sikerült bevonni az akkoriban induló gyerekcsoportba. Hamar nagy népszerűséget szerzett. A családot gondozó szociális munkához rendszeresen bejárt, közvetlen, nyitott gyerek benyomását keltette. A kialakult bizalom alapján pszichoterápiára is sor került. Tomi először anyukájával, később egyedül járt a szolgálat pszichológusához.

Folyamatosan próbáltuk a szülőket egy asztalhoz ültetni. Nem voltak hajlandók egymással szóba állni. Időközben az apa összeköltözött a barátnőjével, és az anya is talált magának valakit. A fiatalember ugyan régóta része volt már az életüknek, de eddig az anya úgy mutatta be, hogy az unokaöccse. (*Hm.*) Tomi keresztapunak szólította. És szívből utálta.

Tomi mindeközben – látszólag – jól volt. A magatartására legalábbis nem volt panasz. Találkozásaink ritkultak, a pszichoterápia is befejeződött. Tomiért nem tudtunk többet tenni, a szülőkkel pedig továbbra sem jutottunk előbbre. Nem akartak, nem tudtak szembenézni múltjukkal, egymással, és a közös „történelmükben” gyökerező nehézségeikkel. Homokba dugták a fejüket, így azt sem vették észre, hogy „útközben” Tomi mennyire kisodródott. Serdülőkorba került, és amúgy

is látszólagos stabilitása teljesen elveszett. A Fiókába már csak hébe-hóba járt be. Mi is elhittük, hogy jól van, és mire észbe kaptunk, már elvesztettük őt. A bizalmát is.

Az anya ekkor először kért segítséget tőlünk. Tomi került az iskolát. Úgy 500 méteres körzetben. Bandázott. És lassan világos lett, hogy Tomi kijátssza egymás ellen a szüleit. Remekül lavírozik közöttük. Kértük a szülőket, álljanak szóba egymással. Nagy nehezen sikerült megértetni velük, hogy ez az utolsó esélyük. Hosszas egyeztetések után megtörtént a beszélgetés. Nagy katarziszokat hozott. És egyévi nyugalom lett az eredménye.

Tomit legközelebb akkor láttuk, amikor az anya élettársa – az állítólagos unokaöcs – egy konfliktus során felpofozta. Az anya akkor (is) párja mellé állt a fiával szemben. Tomi tanulmányi eredménye jelentősen romlott, az anya pedig nem engedte őt pótvizsgázni. Leckéztette a fiát. Bejött hozzánk, látszólag együttműködött velünk, de semmit nem fogadott el a javaslatainkból. A jó anya, aki aggódik a fiáért, szigorú, de igazságos, stb. Az apa eközben elérhetetlen volt. Építette az új élettársával közös életét. Született egy gyermeke attól az asszonytól. Tomi egyre magányosabb lett, egyre jobban kisodródott a családjából. Velünk már alig volt őszinte, a pszichoterápia folytatását teljesen elutasította. Mintha tudta volna, hogy tulajdonképpen ő az egyetlen ebben a családban, aki „egészséges” és „őszinte”. Véletlenül derült ki, hogy az anya és élettársa Tomi szobájában alszanak, a fiúnak éjszakára mindig át kell költöznie a nagymamához. Magyarázat a szülők részéről: a nappaliban mégsem alhatnak. *(Hm.)*

Az anya folyamatosan dolgozott azon, hogy fia kikerüljön a neveléséből, és amikor ehhez nem kapott tőlünk elegendő segítséget, maga ment be a gyámhatóságra, és kérte fia intézeti elhelyezését. A helyezési tárgyalásig sikerült elérni, hogy az apa magához vegye Tomit.

Tomi ezután az apjához költözött, de az sem lett olyan, mint amire számított. Az apa élettársa már a második gyermekét várta, egy szoba-konyhás lakásban éldegéltek, igen szűkös körülmények között. A körzeti iskola – a fiú rossz híre és a rengeteg igazolatlan hiányzás miatt – csak magántanulóként volt hajlandó Tomit felvenni, pedig a magatartásával addig semmi komoly gond nem volt. Az anya továbbra is képben volt, „a pálya széléről” folyamatosan kritizálta volt férje és (volt) fia életét. Mintha feltett szándéka lett volna, hogy eltörölje őket a föld színéről. Hiába próbáltunk vele nyíltan, őszintén beszélni a történetekről. A pszichológussal esze ágában sem volt beszélgetni. Higgyük el, kérte, nem vele van a gond, hanem a fiával, aki lop, csal, hazudik. Nem kellett sokáig várnia. Tomi újra lógott a suliból, majd pénzt lopott otthonról, így az apja is azt a megoldást választotta, hogy

beviszi a gyámhatóságra. Ő is visszaadta az államnak. Tominak nem volt több dobása. Mindenkit elveszített.

Szakellátásba került. Onnan hébe-hóba hazalátogatott. A fennmaradó időt szökésben töltötte. Lépcsőházakban, tereken töltötte az éjszakákat. Egy alkalommal még hazavitte őt magához az apja, de az első összetűzést követően Tomi maga ment be a gyermekotthonba. Ahonnan aztán az első adandó alkalommal megszökött. A gyermekotthonban sem kötődött senkihez. Se a nevelőkhöz, se társaihoz. Lopásokba, verekedésekbe keveredett, már, amikor bent tartózkodott. Tömértelen rendőrségi eljárás folyt/folyik ellene.

Hét évig tartott a család gondozása a Fiókában. Akkor lett Tomi nagykorú. A gyermekotthonból gyakorlatilag folyamatosan szökésben volt, utógondozói ellátást sem kapott. Valószínűleg nem is kért belőle. Amikor utoljára találkoztunk vele, már hosszú ideje az utcán élt.

Tomi ma már nagykorú. Hajléktalan. Elveszítette biológiai és örökbefogadó szüleit is. Mindezzel pontosan tisztában van. Már nincs veszítenivalója.

A Pákozdi testvérek

Vannak végtelenül szomorú ügyek. Van, amikor együttműködési készség mellett sem sikerül a családnak kilábalnia a gödörből. Van, amikor felderíthető, hogy milyen egzisztenciális vagy mentális okok állnak a háttérben. Van, amikor csak találgatunk. Egy biztos, hiába az együttérzés és a segíteni akarás a szülők felé, néha mégis ellenükben kell dolgoznunk. Mert a gyerekek érdeke ezt kívánja.

Központunk egy másik kerületből kapott jelzést a Pákozdi családról. Az apa egy hajléktalanszállóról, a gyerekek (Flóra és Valéria) az egyik gyermekek átmeneti otthonából költöztek a XV. kerületbe. Ibolyával az édesapa korábban a hajléktalanszállón ismerkedett meg. Párkapcsolatot alakítottak ki egymással. A XV. kerületben egy albérletbe költöztek. Ibolya és Béla kezdetben szépen nevelték a férfi két kislányát. Ibolya két gyermeke (Teri és Zsolt) mindeközben vidéken nevelkedett a nagyszülőknél, később a XV. kerületbe költöztek ők is. Ettől fogva a pár négy gyermeket nevelt együtt.

A család életébe nemsokára változás állt be. Megszületett közös gyermekük, Éva. Kezdetben Bélának és Ibolyának volt anyagi tartaléka, közös gyermekük születésekor azonban ez már

elfogyott. Innen kezdve a családnak folyamatosan anyagi problémái voltak. A pénzhiány egyenesen vezetett a szülők közötti konfliktusokhoz. A férfi és az asszony egymást okolta. Sokszor veszekedésig fajult a helyzet. Bélát folyamatosan nyomasztotta a megfelelni akarás, és az aggodalom, hogy ha a munkahelyéről kirúgják, az beláthatatlan következményekkel járna. Ibolyában felmerült a kérdés, miért pénzelje Béla gyermekeit, hiszen még gyermektartást sem fizet vér szerinti édesanyjuk. Kezdték felhalmozódni a közüzemi számlatartozások. Ibolya elkeseredésében egyre többet ivott. Az első verekedés alkalmával Béla elköltözött otthonról két lányával. Ibolya a rendőrségen feljelentést tett gyermekrablás miatt. A helyzet szerencsére még az előtt tisztázódott, hogy a rendőrök elkezdtek volna intézkedni. Az édesapa néhány napra egy volt szomszédjához költözött gyerekeivel. Később Ibolyával ismét kibékültek, és újra együtt lakott a család. Ibolya elkezdett dolgozni, és Béla is talált új munkahelyet magának. A család új albérletbe költözött a kerületben. A családgondozó ekkor az ügyintézésben segédkezett a családnak.

A helyzet azonban csak átmenetileg rendeződött, pár hónap után – sorozatos lakbértartozások miatt – a tulajdonos felszólította őket, hogy hagyják el a lakást. A családos szállók éppen nem tudtak fogadni ekkora lélekszámú családot. A szülők pedig nem akartak két különböző helyre költözni. Ekkor a Polgármesteri Hivataltól Ibolya kiharcolt maguknak egy szükséglakást. Ezt azonban csak korlátozott időre, mindössze egy évre kapták meg.

Újabb nyugalmas időszak következett a család életében, ami nemsokára megszakadt. A kerületben működő családsegítő szolgálat jelzett, hogy Ibolya mostohán bánik Flórával (az apa egyik kislányával), igazságtalanul bünteti őt, stb. Felmerült a gyermekbántalmazás gyanúja is. A családgondozó is észlelte, hogy Ibolya megkülönbözteti a gyerekeket. Saját gyermekeit jobban szereti, velük kedvesebben bánik. Mindeközben tudható volt, hogy Béla egyedül nem képes ellátni gyermekeit. Később az óvoda is jelzett, hogy Ibolya rosszul bánik Flórával. Valószínűleg veri is őt. Nemsokára a társintézmények által jelzett dolgokat az édesapa is megfogalmazta. Az óvodában a gyermekén külsérelmi nyomokat találtak, az óvoda orvosa azonban ezt nem volt hajlandó írásban is vállalni. Ibolya bevallotta, hogy néha rácsap Flórára. Elmondása szerint ezt azért teszi, hogy „kizökkentse” Flórát, mert a kislány időnként hisztizik, és olyankor annyira bepörgeti magát, hogy elájul. A látható külsérelmi nyomokkal kapcsolatban azt mondta, hogy a gyerekek időnként verekednek, és a foltok ennek köszönhetőek. Ibolya szokimondó ember lévén, a családgondozó elől sem titkolta zord nevelési módszereit, de tagadta a bántalmazást. Erre lehetett hagyatkozni a közös munka során, a szociális munkás belelátott a család működésébe. Az volt a benyomása, hogy Ibolya Béla gyermekeitől hálát vár a szeretetéért cserébe. Béla elmondta, hogy rendszeresen este ér haza a munkából, ilyenkor besegít a gyermeknevelésbe. Ő fürdeti a gyerekeket. Elmondta továbbá, hogy a gyerekeket szereti, és nem engedné, hogy Ibolya bántsa őket. A család életében újra erősödött a

bizonytalanság, az egyéves lakásszerződés a végéhez közeledett. Az óvodából időközben újabb jelzés érkezett, az óvoda pszichológusa leírta a gyermekbántalmazást. A családgondozó védelembé vételt javasolt, ami megerősítette az édesapát abban, hogy nincs egyedül, és számíthat a gyermekjóléti központ támogatására. Béla folyamatosan erősítette magában a gondolatot, hogy jobb lesz, ha egyedül neveli a gyermekeket.

Béla és Ibolya között a veszekedések és békülések folyamatosan váltották egymást. Halmozódtak a számlatartozások. A lakásszerződés lejárt, kezdetben még sikerült meghosszabbítani, azonban később ez a haladék is lejárt. A családot kirakni nem tudták, ugyanis időközben moratórium lépett életbe. Bélát ezek után felvették a családok átmeneti otthonába két gyermekével. Ezzel a lehetőséggel az édesapa azonban nem élt, ugyanis állami gondozott múltja miatt ellenállást váltott ki belőle minden olyan intézmény, amely korábbi életére emlékeztette. Elmondása szerint gyermekeinek jobb életkörülményeket szeretne kialakítani. Úgy gondolta, nem lenne semmi probléma, ha Ibolya elköltözne, hiszen ő a problémák forrása. Az asszony ekkor a saját és közös gyerekekkel vidékre költözött az édesanyjához. Béla élete rendeződni látszott. A gyerekekkel kapcsolatos problémák megszűntek, és Béla a lányok vér szerinti édesanyjával is felvette a kapcsolatot.

A felelősség nyomása megterhelő volt az apa számára. Nem tudta, hogyan oldja meg a felügyeletüket akkor, ha véletlenül lebetegednének (ez meg is történt, bárányhimlő, megfázások), ami jelentős munkából való kiesést eredményezett a számára. Ezt követően a gyermekek pár hónapot töltöttek a gyermekek átmeneti otthonában, hogy az apa dolgozni tudjon, és gyűjtse a pénzt a leendő albérletükre.

A család egyensúlya akkor ingott meg újra, amikor Ibolya visszaköltözött a nagymamától a közös lakásba. Béla kérte a Fiókat, hogy ezt a helyzetet szüntesse meg. Kérése nem volt támogatható, hiszen Ibolya is „egyenjogú” jogcím nélküli lakó volt a lakásban. Béla tudta, hogy Ibolya visszaköltözése a gyermekek kiemelésének veszélyét hordozza magában. Néhány nap után, amikor az Ibolyával való konfliktusok újra éleződni látszottak, a kislányokat elvitte a nagynénjéhez. El akarta kerülni, hogy a gyerekek szemtanúi legyenek az újabb veszekedéseknek. Ez azonban a gyámhatóság számára nem volt elég megnyugtató, és a bizonytalan helyzet miatt a gyermekek ideiglenes hatályú elhelyezése mellett döntött. Béla ezek után szó szerint „kiverte” élettársát a lakásból. (Ibolya a gyerekeivel együtt ismét visszaköltözött a vidéken élő nagymamához.) A sok bizonytalan tényező miatt a gyermekek átmeneti nevelésbe kerültek, nevelőszülőkhöz helyezték őket vidékre.

A Pákozdi család esetében az anyagi helyzet, a megélhetés bizonytalansága egyenesen vezetett a szülők párkapcsolatának romlásához. A konfliktusok mindig akkor erősödtek fel, amikor anyagi helyzetük romlott, és kiszámíthatatlanok lettek az életkörülmények. Béla hiába működött együtt a gyermekjóléti központtal, nem tudott olyan körülményeket kialakítani családjá számára, amely megszüntette volna a bizonytalanságot. Múltjából adódóan szeretett volna más életet gyermekeinek, mint amilyen az övé volt. Ez a cél azonban olyan tehertétel is volt számára, amellyel nem tudott megbirkózni. Az ellehetetlenülésének egyik fő forrása a saját életében elsajátított megküzdési és életvezetési stratégiák alacsony szintje. Anyagi segítség hiányában nem tudott egyről kettőre jutni, bár az intézmények segítségét igénybe vette, és az utasításokat betartotta. Természetes közegében soha nem volt olyan személy körülötte, akitől segítséget várhatott volna. A munkára fordított időt a magasabb kereset érdekében növelnie kellett volna, abban az esetben azonban nem tudta volna megfelelően ellátni gyerekeit.

Kislányai jelenleg nevelőszülőknél élnek, Béla pedig az utcára kerülhet, hiszen jogcím nélküli lakos, emiatt az önkormányzattól nem sok segítségre számíthat.

Palkó

Az itt következő történet máig gyakran kerül szóba közöttünk. Nem azért, mert az első esetek közül való, nem azért, mert nagyon intenzív munkát jelentett, és még csak azért sem, mert később rádióriport készült belőle. Palkó esete nagyon tanulságos. Kitűnően lehet bemutatni rajta a családgondozás, közelebbről a gyermekjóléti szolgálatnál végzett szociális munka alapvető elemeit, módszereit és technikáit. És ami a legfontosabb, ráébreszt arra, hogy ezt a munkát alázattal kell végezni. A klienssel, szuverén személyiséggel, problémáival, nehézségeivel, hibáival és kudarcaival szembeni alázattal. Mert mégiscsak az ő élete.

A Fióka még alig két hónapja működött, amikor egy kerületi védőnőtől komoly aggodalomra okot adó jelzést kaptunk. A megfogalmazás tömör volt, és nagyon rosszul hangzott. A védőnő szerint az anya drogfüggő, a nagymama alkoholist, s ők ketten gondozzák a 8 hónapos csecsemőt. Egy másfél szobás önkormányzati lakásban laknak, jövedelmük alig van. Az anya alkalmi kedvese fedezi a költségek egy részét. A nagypa és a másik felnőtt lány – a folyamatos balhék miatt – már korábban elhagyta a közös otthont.

Mivel a jelzést a gyámhatóság velünk egy időben megkapta, a védelembe vételi eljárás azonnal elindult. Mi eközben megismerkedtünk a családdal és az előzményekkel. Időt kértünk (egy hónapot), amíg el tudjuk dönteni, hogy az alapellátás keretén belül tudjuk-e enyhíteni a családi krízist.

Mit tudtunk meg a családtól és a családról? Regina, az édesanya, akkor volt 24 éves. Az érettségizett, intelligens és érzékeny – valamikor csinos, szép arcú – fiatal nőt nagyon leromlott általános állapotban találtuk. Elmesélte, hogy az előző évben sokadszorra próbálkozott meg az elvonókúrával. Mivel heroint használ, ez közel sem olyan egyszerű. Bevonult az OPNI-ba, ahol az első kivizsgáláskor megállapították, hogy gyermeket vár. A magzat egészsége érdekében attól kezdve az elvonási tünetek enyhítésére szolgáló legenyhébb gyógyszereket sem szedte. A terhesség alatt még vele volt a születendő gyermek édesapja, aztán közvetlenül a szülés előtt eltűnt, feltehetően börtönbe került. (Mivel az adatai igen hiányosak voltak, később sem sikerült felkutatni.) Megszületett Palika. Egészséges, jól fejlett kisfiú volt, és Reginát orvosai megerősítették abban, hogy érdemes volt áldozatot hoznia. A kisbabán nem hagyott észlelhető nyomot az anya korábbi droghasználata. Az édesanya egy ideig még fenntartotta az absztinenciát, és megfelelően gondoskodott a csecsemőről. Megjelentek azonban a régi barátok, és az anya hamar visszaesett. Újra kábítószer (máketeát) fogyasztott. A lakás a mindennapos bulizások helyszínévé vált. A nagypapa és a testvér elköltözött. A nagymama egyedül maradt lányával és unokájával. Egyre rosszabbul tűrte az otthoni hadiállapotot, lánya zűrös barátait, ő is újra inni kezdett. (Korábban már átesett egy sikeres elvonókúrán.) Próbálta fenntartani a látszatot, de magánya és félelmei egyre inkább elhatalmasodtak rajta. Gondozta unokáját, amennyire tudta, de kezdte belátni, hogy ez a látszatállapot már lassan tarthatatlan.

Az anya az általunk haladékként kért egy hónap alatt hetente bejött hozzánk, mi pedig szintén hetente meglátogattuk őket az otthonukban. Gyakrabban járt ki hozzájuk a védőnő is, és igyekezett a tőle telhető legnagyobb toleranciával kezelni a helyzetet. A kisbaba – a zűrös családi viszonyok ellenére – jól fejlődött. Az édesanya ragaszkodott kisfiához. Szigorú kontroll mellett, a nagymama segítségével el tudta látni őt. Egyik szakember sem akarta a csecsemőt azonnali hatállyal kiemelni a családból, és a védelembe vételt sem tartottuk szükségesnek. A családot az alapellátás keretén belül gondoztuk tovább, ennek során az anyával együtt – elsősorban Palkó ellátására vonatkozó – gondozási tervet készítettünk. Anya megígérte, hogy újra terápiát kezd leszokása érdekében. Együtt hívtuk fel korábbi kezelőorvosát, aki vállalta Regina újabb kezelését.

Egy hónap múlva mégis javasoltuk a védelembe vételt, mert az anya hirtelen megszakította velünk a kapcsolatot, és a védőnő szerint ezzel párhuzamosan rohamosan romlottak a kisbaba körülményei.

A védelembe vételre már nem került sor, mert a védőnő egy családlátogatása után (mivel a fiókás családgondozót épp nem érte el) felhívta telefonon a gyámhatóságot. Jelezte, hogy az anya nincs beszámítható állapotban, és a nagymama kijelentette, nem vállalja unokája további ellátását. Amint azt később megtudtuk, a nagymama rettegett Regina akkori barátjától, aki bűncselekményekből tartotta fenn magát, igen erőszakos alak volt, és mindent elkövetett, hogy Palkó – aki addigra az egyetlen kapocs volt az anya és az egészséges világ között – elkerüljön a családból. (A férfit – és tevékenységi körét – nagyon zavarta a hatóság kiemelt figyelme.) A gyámhatóság munkatársai – a védőnő jelzését követően – azonnal kimentek a család otthonába, és meghozták az akkor egyetlen lehetséges döntést. Palkót azonnal gyermekotthonba vitték. Amikor másnap kimentünk a családhoz, az anyát és a nagymamát egymástól teljesen elfordulva, de egyformán összetört állapotban találtuk. Annyit tehettünk, hogy megpróbáltuk enyhíteni a sokkot, amit a történetek okoztak. Az a körülmény, hogy a Fióka nem volt jelen, így nem volt aktív részese a kisbaba elvitelének – annak ellenére, hogy egyetértettünk a gyámhatósággal és megvédtük a döntését –, segített nekünk a családdal való további együttműködésben.

A kezdeti sokkon túllépve újabb megállapodást kötöttünk az anyával, immár gyógykezelésére fókuszálva. Az anya megkezdte az újabb elvonókúrát, és kezelőorvosa nagyon bizakodó volt. Eközben kisfiát rendszeresen látogatta a gyermekotthonban.

Sajnos a kezdeti lelkesedés idővel alábbhagyott. Az anya visszaesett, ezért büntudata volt, amit egyetlen dolog tudott csak oldani. Az eredmény borítékolható volt. Az ezt követő fél év a teljes leépülés időszaka volt a család életében. Nem lehetett kapcsolatba lépni velük. A nagymama – akiről eddig nem sok szó esett – szintén lelkiismeret-furdalással küzdött, és egyre gyakrabban nézett a pohár fenekére. Egyszer sikerült vele összefutni a lakótelepen. Beszámíthatatlanul ittas volt.

A mélyrepülés idején nem zaklattuk őket túl gyakran. Úgy véltük, a család jelenleg nem alkalmas arra, hogy szembenézzon a problémákkal. Jelenlétünk csak tovább erősítette volna az anyában és a nagymamában a büntudatot. Tudtuk, hogy Palkót a nagymamája látogatja, az anya a kisfiával sem akart már találkozni. Vele végképp nem akart szembesülni. Haza csak néha járt, akkor is csak veszekedés lett belőle.

Palkó épp fél éve volt gyermekotthonban, amikor váratlanul felkeresett bennünket a nagymama. Elmondta, hogy Regina eltűnt. Férje, a nagypapa, hazaköltözött, együtt próbálják elcserélni a lakást, amin jelentős hátralék halmozódott fel. Kijelentette, hogy szeretné hazahozni az unokáját. Segítséget kért.

A családgondozó ellen tudott állni a kísértésnek, nem hozta szóba a nagymama alkoholproblémáit. Még nem volt itt az ideje, és talán elriasztotta volna a nagymamát, aki elsősorban praktikus (a lakást illető) gondjaival keresett meg bennünket. Később ez a tartózkodás nagyon hasznosnak bizonyult. A nagymama megerősítést kapott ahhoz, hogy később személyes gondjaival is „megkínáljon” bennünket. Utólag azt mesélte, hogy nagyon hálás volt nekünk azért, amiért nem olvastuk folyamatosan fejére a „bűneit”. Meg tudtuk várni, hogy bízson bennünk. Közben a gyakorlatias kérdésekben lassan, de biztosan haladt előre. Kéthetente bejött a Fiókába. Elmesélte, hogy hol tart. Szüksége volt kontrollra és megerősítésre. Az anyát ekkor láttuk utoljára. Teljesen leromlott állapotban volt. Meglepetésünkre eljött az éves felülvizsgálatra, és úgy nyilatkozott, elfogadná, hogy a későbbiekben a nagymama nevelje kisfiát. Palkó ekkor másfél éves volt.

A felülvizsgálaton egyértelműen a nagymama mellé álltunk. Tapasztalhatta, hogy a gyámhivatalban is támogatjuk őt a törekvéseiben.

Végre megtört a jég. Amikor legközelebb bejött hozzánk, beszélni kezdett alkoholgondjairól. Elmondta, hogy hónapok óta addiktológushoz jár kezelésre. És ekkor mondta el azt is, mennyire hálás, hogy korábban nem hoztuk szóba ezt a kérdést. Hogy megengedtük neki, ő döntse el, mikor avat be bennünket az egyébként teljesen nyilvánvaló, szemmel látható „titokba”.

Egy éve volt Palika csecsemőotthonban, amikor a lakáscsere is célegyenesbe ért. A nagymama felszámolta férjével való látszatházasságát, és nekünk is bemutatta az új kedvesét. A férfi önálló egzisztenciával rendelkezett, és később sem költözött hozzájuk. Távolról segítette a családot, és neki köszönhetően tovább stabilizálódott a nagymama állapota. A felmerült nehézségeket már egyre könnyebben tudta megoldani, bár még ekkor is folyamatos szüksége volt az általunk nyújtott kontrollra. Jó úton haladt.

Mire Palkó betöltötte a második életévét, megtörtént a lakáscsere. Már csak munkát kellett találnia a nagymamának. Jó két évtizede nem dolgozott. Valamikor fogorvos-asszisztens volt, most takarítónő lett egy kórházban.

Palika két és fél éves volt, mire minden körülmény megfelelő volt ahhoz, hogy a gyámhivatal megszüntethesse az átmeneti nevelését. Gyámjául a nagymamát nevezték ki. Épp karácsonykor vihették őt haza.

A nagymamával és unokájával, bár messzire költöztek, még hosszú ideig kapcsolatban maradtunk. Időről időre hallottunk felőlük. Még megtudtuk, hogy az édesanya még egy esélyt kapott az élettől. Különböző vagyon elleni bűncselekményekért 3 év letöltendő szabadságvesztésre ítélte a bíróság.

Epilógus

Nemrég telefonon hívott minket Regina, az édesanya, akivel 8 éve beszéltünk utoljára. Elmesélte, hogy Palkó nagymamája tavaly trombózt kapott és meghalt. A fiú (aki most tíz éves) nevelőszülőknél él vidéken. Ő időközben kijött a börtönből, ahol sikeres elvonókúrán vett részt. Azóta tiszta. Nemrég férjhez ment. Fiát rendszeresen látogatja. Csak azért hívott bennünket, mert szerette volna, hogy tudjunk róla.

Zoltán

Ennek a fiúnak az esetében rengeteg szakember, megannyi módszer és töméntelen energia „mozdult meg”, mindaddig kevés eredménnyel. A maga módján mindenkinek volt véleménye, minden szakember – saját meggyőződése szerint – tette a dolgát, s végül, úgy tűnik, Zoltán élete mégis a csőd felé halad.

Dilemmák:

- Lemondhat-e egy gyerekjóléti szolgálat szociális munkása egy olyan gyermekről, akinek dolgában az alapellátás kudarcot vallott, és tudható, hogy a valódi problémán a szakellátás sem segíthetne?
- Meddig kell és lehet átvállalni a család és a gyermeket körülvevő intézmények felelősségét?
- Mit tehetünk, ha már a segítségre (szerintünk nagyon is) rászoruló gyermek sem kér belőlünk?
- Mikor változik a segítő üldözővé?
- Ja, és végül, de nem utolsósorban, ki a kliens?

Zoltán esete 2001-ben egy iskolai jelzéssel kezdődött, mely szerint a viselkedése, teljesítménye elfogadhatatlan, és valószínűleg a szülei is elhanyagolják őt. A fiú akkor 9 éves volt, magatartási zavarai miatt a kerületi nevelési tanácsadó pszichológusa is kezelte, és gyógyszert is szedett a hiperaktivitás enyhítésére. A család először nehezen megközelíthető volt, és a szociális munkásnak

csak nagy sokára sikerült velük megismerkednie. Akkorra Zoli viselkedési zavarai miatt csak magántanulóként folytathatta tanulmányait. Helyes, szőke kiskölyök volt, és egy jól berendezett, szép és tiszta lakótelepi lakásban élt szülei egyetlen gyermekeként. Édesapja jó kiállítású, vékony testalkatú, barna hajú férfi, aki akkor 30 éves volt. Sofőrként dolgozott, nagyon kevés időt töltött otthon. Édesanyja rövid szőke hajú, nagyon elhízott, és elég igénytelen volt a külseje. Szintén 30 éves volt akkor. Adminisztrátori munkáját otthon végezte, így egész nap tudott a fiával foglalkozni. A magántanulóság sikeres megoldásnak tűnt. Zoli sokat javított tanulmányi eredményén, s a család jól működőnek tűnt. Mivel sem ők, sem az iskola nem igényelt további segítséget, ügyük lezárult.

Fél év múlva egy szomszéd írt névtelen levelet, melyben jelezte, hogy az anya rendszeresen veri a fiát. A családgondozó újra felvette a kapcsolatot a családdal. Kiderült, hogy Zoli az új tanévben már nem kapta meg az iskolában a szükséges egyéni korrepetását. Tanulmányi eredménye sokat romlott. Az anya elismerte, hogy türelmetlen a fiával, gyakran kiabál vele, de csak ritkán fajult tettelegesséig a vita közöttük. Elpanaszolta, hogy fiát egyedül kénytelen nevelni, mert a férje alig tartózkodik odahaza, és ha igen, akkor sem veszi ki a részét Zoli neveléséből. A családot gondozó szociális munkás számára kezdett világossá válni, hogy nem lesz egyszerű dolga. Ismét felvette a kapcsolatot az iskolával, a nevelési tanácsadó pszichológusával. Próbált tisztán látni az ügyben. Minden érintett jól ismerte a maga „szeletét”, de az egész „tortát” a családgondozónak kellett összeraknia a fellelhető darabokból. Akkor még nem volt egyértelmű, hogy az ügy kulcsfigurája, az édesanya milyen szempontok és motivációk szerint adagolja az információkat.

A közelebbi kapcsolat kiépülését segítette, hogy Zoli elkezdett bejárni a Fiókába. Előbb fejlesztőpedagógushoz, később már kézműves-foglalkozásokra is. A nevelési tanácsadó javaslatára pszichiáter szakember is foglalkozni kezdett vele. Ezt később szakértői vizsgálat, majd kórházi kivizsgálás követte, mindeközben hónapok teltek el. A családgondozó mindennapos programjává vált, hogy Zoli számára megszervezze a kivizsgálásokra és kezelésekre való eljutását. Úgy tűnt, hogy ez csak az ő számára fontos. Értve ezalatt a szülők (apuka híján elsősorban az anya) és a szakemberek passzív ellenállását. A vizsgálatok végén sem lehetett fellélegezni, mivel egyértelművé vált, hogy Zoli speciális szükségletű gyerek, és számára másik, toleránsabb iskolát kell keresni. Az anya egyre labilisabbá, kiszámíthatatlanná vált. Sokszor napokon, heteken át nem volt elérhető. A telefont sorozatosan nem vette fel, az üzenetekre, levelekre nem reagált. Utólagosan mindig megindokolta a történeteket.

Zoltán – jobb híján – továbbra is magántanuló volt eredeti (körzeti) iskolájában, és bejárt a Fiókába a fejlesztőpedagógushoz. Nem volt könnyű iskolát keresni számára. A családgondozó mellől szép

lassan kihátrált a többi szakember. Egyedül vívta szélmalomharcát. Ha sikerült is valamilyen alapítványi iskolába bepasszírozni Zolit, a próbaidő leteltével nem maradhatott. Magatartását mindenhol elfogadhatatlannak ítélték. Ezt legtöbbször korrekt, kíméletes stílusban közölték a családdal és az őket gondozókkal, de előfordult, hogy egy iskola nagytiszteletű igazgatója a gyerek füle hallatára ordította az anyjával. Zoli mindenütt azt élte meg, hogy rá sehol sincs szükség. Na, persze, mondhatnánk, kinek hiányzik még egy púp a hátára, bár a fent említett oktatási intézmények többsége „problémás”, nehezen kezelhető, egyéni bánásmódot igénylő gyerekek nevelését tűzte zászlajára.

Ekkoriban jelentkezett az anyai nagymama, hogy megkínálja a családgondozót az előzményekkel. Már azokkal a mozaikdarabokkal, amelyeket ő fontosnak tartott. Zoltán édesanyját kisgyermekként fogadták örökbe. Viselkedése épp olyan volt, mint most a fiáé. Örökbefogadó szülei nem becsülték őt semmire, alkalmatlannak tartották az önálló egzisztencia megteremtésére. Pénzzel támogatták, egyrészt így enyhítették a lelkiismeret-furdalásukat, másrészt így tarthatták lányukat kontroll alatt.

Úgy tűnik, hogy folyamatos függésben tartják ezzel az anyát, aki – munka híján – egzisztenciálisan teljesen kiszolgáltatott helyzetben van. Vettek neki saját üzletet, lakást és egy férjet, Zoli apját. Mindegyiket azóta is folyamatosan finanszírozzák. Fenntartják az üzletet, a lakást, a házasságot. Ez utóbbit már csak papíron. Az anya elmondása szerint férjének már régóta szeretője van. Az anya vele sem tud felnőtt módra viselkedni. Kerüli a nyílt összeütközést, férje pedig jobbnak tartotta lassan kikopni az életükből. Ez persze csak feltevés, az évek során összeszedett információmorzsákból ezt lehetett összerakni. Az anya soha nem fogalmazott egyértelműen a házasságáról.

Időközben az anya teljesen kihátrált Zoli mögül. Ő is támadni kezdte fiát, összes kudarcáért őt tette felelőssé. Végül már tönkrement házasságát is fia nyakába varrta. Zoli úgy oldotta meg a helyzetet, hogy minden szóba jöhető iskolából kirúgatta magát, és továbbra is 24 órán keresztül gyötörte az anyját. Főállású anyaszomorító lett. A külső szemlélő szerint talán meg is érdemelték egymást. De mindeközben Zoltán továbbra is magántanulóként bukdácsolt előre, és egyáltalán nem tűnt biztosnak, hogy valaha is elvégzi az általános iskolát.

2004-ben egy súlyos krízis még jobban megrengette a család addig is ingatag állapotát. Kiderült, hogy az anya gyermeket vár, és sejthető volt hogy nem a férjétől. Senkit nem avatott be a részletekbe. Az anya ekkorra teljesen elveszítette önkontrollját, és viselkedésével tovább roncsolta fiával való viszonyát. Hol azt mondta Zolinak, hogy terhes, hol azt, hogy daganata van, és műteni

fogják. Attól függően, hogy épp mivel akarta fiát gyötörni, egyrészt egy rivális kisbabával, másrészt halálával fenyegetve. Teljesen összezavarta Zolit, aki így egyre távolodott a realitástól, aktív részese lett az anya által irányított játszmának. Megszületett a kistestvér. A picit haza sem vitték a kórházból, őt a nagymama hathatós közreműködésével örökbe adták. Zoli tudatában a daganat „nyert”, számára az volt az elfogadhatóbb verzió. Ehhez tartotta magát. Mintha a kistestvér verzió nem is létezett volna. Zoli igazán rossz állapotba került, az otthoni légkör súlyosan veszélyeztette őt. A családgondozó ekkor kezdeményezte a védelembe vételt, bár tudta, hogy ezáltal elveszíti az anya – nehezen megszerzett – bizalmát.

Ezután újabb tanév kezdődött, és Zolit még mindig egy iskola sem vette fel. Ez a tény – bár ő igyekezett minden illetékest bevonni a történetbe – az immár kirendelt családgondozón kívül senkit sem izgatott. A fiú harmadik éve volt magántanuló egy nagyon sok problémával küzdő, igencsak ellenálló családban, ahol mindenki a saját problémájával volt elfoglalva.

Zoli ekkor már rendszeres vendége volt a Fiókának. Fejlesztőpedagógus foglalkozott vele, csoportba járt, és a családgondozó hetente találkozott vele. Ez alkalmakkor kettesben játszottak, közben beszélgettek. A család gondozásába beszállt a Fióka egyik pszichológusa is. Elkezdődött egy családterápia az anya és fia részvételével. Az időközben összehívott szakmai megbeszélés – az érintett szakemberek alulmotiváltsága miatt – végül elmaradt. Zoli ismét megbukott.

2005 szeptemberében újból – immár megkerülhetetlenül – felmerült a családból való kiemelés fenyegető képe. Na, nem azért, mintha az segítene egy 13 éves kamasz súlyos családi gondjain. Csakhogy a védelembe vétel eredménytelen volt, és az anya hol együttműködött, hol nem. Végző megoldásként sikerült elérni, hogy a következő tanévre az egyik „hetes iskola” felvegye Zolit. Sajnos azonban a fiú ott is különböző anomáliákat tapasztalhatott meg. Újra azt élte át, hogy a valóság sokféle, attól függően, hogy mit szeretnénk elérni. Objektivitás, következetesség nélküli világba csöppent. Megerősítették benne, hogy mindenki manipulálható. Ez persze nem menti őt fel a felelősség alól, hiszen a kriminalitást súroló viselkedésével ő is vastagon benne volt a történetekben, de ez a közeg sem segítette őt abban, hogy a zűrzavarból kikerüljön, és magára találjon. Kortársai hamar kiközösítették, ismét magányos lett. Édesanyja eközben ráért az egyedüllét előnyeire, és mindenáron a hetes iskolában akarta tartani a fiát. Nem riadt vissza attól sem, hogy fedezze Zoli hazugságait, amikor lóg a suliból, „falazzon neki”. Ott is elkezdte a fantomjátékot. Legtöbbször nem volt elérhető. A telefont nem vette fel, a neki szóló levelek valahogy mindig elkeveredtek a postán. Zoli alámerült és lubickolt ebben a helyzetben. A követelményeknek többé sehol sem kellett megfelelnie, csak annyira kellett igyekeznie, hogy fenn tudják tartani ezt a helyzetet. Ebben a játszmában sajnos döntő szerepet töltött be a hetes iskola. Az igazgató falazott a

gyereknek, a nevelő viszont folyamatosan „árulkodott” a gyerekjólétinek, ill. a szülőnek. Mindeközben Zoli nem tudott olyan fegyelemsértést elkövetni, hogy azt írásban (hivatalosan is) jelezzék a gyerekjóléti szolgálatnak. Hiába volt elfogadhatatlan a magatartása, hiába vált elérhetetlenné az édesanyja, úgy gondolták, hogy ez nem tartozik a kirendelt családgondozóra. Iskolai belügy, mondták, és maradt a fülbesúgásos mó(d)szer. Zoli tovább lavírozhatott. A családgondozóval korábban kialakult szoros, már-már bizalmas kapcsolata megrendült. Életében egyetlen biztos kapaszkodót a saját pillanatnyi vágyai, impulzusai jelentették. 2007-ben a 15 éves, hetedikos Zolit kitétték a hetes iskolából.

Amikor ezeket a sorokat írom, már megszületett a határozat az átmeneti nevelésbe vételéről. Kicsit nehéz lesz kivitelezni, mert Zoli három hete szökésben van.

Befejezés-variációk:

1. A legelején felsorolt kérdésekből egyiket sem lehet egyértelműen megválaszolni. S most hozzáteszek még néhány „költőit”: Vajon ugyanitt tartana ez a fiatalember, ha a környezetében élő családtagok és a körülötte működő intézmények valamelyike is megteszi azt, ami a szerepe szerint a feladata lett volna? Vajon befejezte volna Zoli az általános iskolát, ha sikerül a személyiségének, állapotának, képességeinek megfelelő tanintézménybe beíratni? Megkapta-e azt a szakemberi segítséget, amire a feltételezett betegsége miatt szüksége lett volna? A család együttműködésének hiánya felmenti-e a szakembereket a szakmai felelősség alól? Mit tudott volna tenni a szakellátás, melyik a hiányzó részletet tudta volna pótolni a gépezetben? És végül, de nem utolsósorban, mi lehetne ebből a fiúból, ha a szülei alkalmasak lennének arra, hogy felelősséget vállaljanak a tetteikért, és ha valóban szeretni tudnák gyermeküket?
2. Ki a kliens? A család, amely nem kér a segítségből; a szakember, aki nem jelez időben; az iskola, amelyik nem tud mit kezdeni a speciális szükségletű, magatartási gondokkal küszködő gyerekekkel; a hetes iskola, amelyik aktív részt vállal a családi játszmában? Vagy a gyerekjóléti szolgálat családgondozója, aki lassan – mivel egyre kevesebben álltak a gyerek mellett – minden érintett felelősségét magára vállalja, hogy ne kelljen „más gyermekvédelmi intézkedést” javasolnia?

A Somogyi gyerekek

Vannak egészen rendhagyó ügyeink. Rapid családgondozásra már van egy példánk, álljon most itt egy olyan család története, amellyel hosszú évek óta kapcsolatban állunk. „Tipikusan gyermekjóléti

eszközöket használó családsegítő ügy. Vagyis *(a családgondozó)* a hagyományos szociális munka eszközeit használja.”

Nyolc év történetét kronológiájában szinte lehetetlen, és nem is érdemes röviden összefoglalni. A Somogyi család históriájának nem ez az erőssége. A titok a cselekmény szálai között rejlik, az események mozgatórugóiban, a szereplők motivációiban, az érzelmek sodró lendületében. És lenne több vezérfonal, amire érdemes lenne felfűzni az események láncolatát.

- Összegyűjthetnénk, hány intézmény, hányszor, hányféle problémát jelzett felénk.
- Megszámolhatnánk, a gyerekek hány alkalommal vettek részt a Fióka programjain.
- Kimutathatnánk, hány felsőoktatási intézmény hány hallgatója ismerkedett meg a családdal, és tanulta a szociális munka gyakorlatát rajtuk, általuk, velük.
- Felmérhetnénk, mennyire lehet alkalmazkodni egy sajátos szabályok szerint ugyan, de valamelyest kiegyensúlyozottan működő családhoz.

És végül megfeythetnénk, miért és hogyan ereszt be egy családfői szerepben élő anya egy idegen asszonyt a családjába mindennapjaiba. Hogyan és mennyit enged át ennek az idegen asszonynak a saját – családfői – teendőiből?

Ehhez először is be kell mutatnunk a főszereplőnket. Anyukánk egy középkorú, elhanyagolt külsejű, nagyon nem szerencsés hangnemmél és kommunikációs hajlammal megáldott asszony. Szerencsére Isten, ha egyik kezével elvesz, ad a másikkal. Anyukánk jó adag rafinériával, ehhez szükséges színészi vénával rendelkezik. Mindezek hol könnyítik, hol nehezítik a dolgát, amikor hivatalos ügyeit intézi. És hivatalos ügye van bőven. Férfjére nem számíthat. Egyedül ő az úr a háznál. Egy igazi matróna.

Az ügy a gyámhatóság megkeresésével indult. A lakásból ki akarták lakoltatni a családot, amely egy önkormányzati lakásban jogcímnélkülként lakott. Összesen kilencen. Az anya négy kiskorú gyermekével, plusz felnőtt fia a családjával.

Az első családgondozó férfi volt, másfél évig próbálkozott, alig sikerült eredményt elérnie. Az anya minden próbálkozásnak ellenállt. A lakáson felhalmozott tartozás nőtt, a gyerekek csak ímmel-ámmal jártak iskolába. Elkerülhetetlen volt a védelembe vétel. Mivel a korábbi családgondozó munkahelyet változtatott, kirendelve már egy másik szociális munkás lett. Egy nő. Egy másik nő.

Az anya folytatta a korábban jól bevált gyakorlatot. Mindent meg kell ígérni, aztán majd lesz valahogy. A családgondozó eleinte belement a játékba, újra és újra készpénznek vette, amit az anya ígért.

Aztán az anya egészsége megrendült, és senki nem állt olyan megbízhatóan mellette, mint a családgondozó, aki következetes és emiatt kiszámítható is volt. Az anya lassan elkezdte meghallani, amit a családgondozó már régóta mondogatott. A védelemben vétel felülvizsgálatakor több dologban értékelhető előrelépés történt. A gyerekek hiánytalan felszereléssel kezdték a tanévet, az anya elkezdte kezeltetni magát. A lakáson felhalmozódott hátralék elkezdett jelentősen csökkenni, a tartozás két hónap alatt „elfogyott”. De ez még csak a kezdet volt. A családgondozó vérszemet kapott. Harcolni kezdett a gyerekek szemüvegéért. Végül elérte, amit akart. Hamarosan ott virított mindegyik Somogyi csemete orrán egy-egy új okuláré. Aztán következett az anya továbbképzése háztartásvezetés témakörben. Nem volt könnyű. Rezgett a léc. Aztán mégsem esett le.

A gyerekek lassan az összes létező gyerekprogram oszlopos tagjaivá váltak. Belakták a Fiókat. Mindenütt ott voltak, nélkülözhetetlenné váltak.

Időközben kiderült, hogy az anya funkcionális analfabéta, így rákényszerült, hogy hivatalos ügyeiben elfogadja a szociális munkás segítségét. Ebben is. A falak szép sorban leomlottak. Közben az anya saját kezűleg (igazi, kézzel fogható) falakat húzott a jogcím nélkül használt hajlékban. Lakást csinált belőle.

A családgondozóval kialakult szoros kapcsolat idővel meglazult, mert már nem volt szükség rá. A bizalom megmaradt. Akkor is, amikor az anya felnőtt fia miatt újra be kellett avatkozni a család életébe.

Az anya már bátran kért segítséget. Ezek főként anyagi jellegűek voltak. Létbiztonságuk attól függött, hogy a háttérben éldegélő apának éppen van-e munkája. Mindig voltak mélyrepülések az életszínvonalukban. De az anya már tudott segítséget kérni. Idővel már akkor is bejött a Fiókába, ha nem volt komoly baj, csak egy kis beszélgetésre volt szüksége. Közben az anya személyisége, viselkedése is csiszolódott. Tudományosan is mondhatjuk, szocializálódott. Amennyire az tőle (helyzetétől, korától) tellett. És ebben a családgondozónak volt a legnagyobb szerepe. Megzabolázta a korábban korlátozhatatlan, szabad – és mondjuk ki – cigány hagyományok szerint élő – asszonyt, aki korábban senkire sem számíthatott, így még férje irányítását sem tűrte.

A titok talán abban rejlett, hogy a családgondozó olyan kíméletesen avatkozott bele a család életébe, úgy vállalta át az anya egyes feladatait, hogy közben meghagyta a kompetenciáját. Nem a feje felett buzgólkodott, hanem vele együtt. Ennél a képnél maradva, ha gond volt, összedugták a fejüket.

Nyolc év alatt a kliens és gondozója alaposan megismerték egymást. Mindketten megtanulták tisztelni a másikat. Megkockáztatom, megszerették egymást.

A család mostanra komolyabb fennakadás nélkül éldögél. A gyerekek rendszeresen járnak iskolába, a nagylány szakmát tanul, később érettségizni is szeretne.

„Kis színes”

1998 óta éjjel-nappal elérhetőek vagyunk. Este zárás előtt átirányítjuk a vezetékes telefonszámunkat egy mobiltelefonra. Reggelig (és a hétvégén is) egy szociális munkásnál van a mobil, ő fogadja a hívásokat. A hívások túlnyomó többségében elegendő szóban tanácsot adni, vagy telefonon intézkedni. Álljon itt egy jól sikerült helyszíni beavatkozás rövid története, csak úgy.

Este kilenc óra. Az ügyeletes családgondozónál csörög a mobil. Egy szomszéd hívja fel a Fiókat, hogy segítséget kérjen. A házban, ahol él, lakik egy sokproblémás és kétgyermekes család, évek óta gondozzuk őket. A szomszéd azzal hív fel bennünket, hogy az apa egy hete eltűnt, nem tudni, hol van, ezért az anya nagyon kiborult, és (újra) az alkoholtól vár vigaszt. Ma este sikerült annyit innia, hogy a ház előtti árokban fekszik, nem tud magáról. A két gyerek egyedül van.

Az ügyeletes felhívja a család gondozóját, aki épp otthon van, épp ráér. Megbeszélik, hogy együtt kimennek. Az ügyeletes taxiba ül, és útközben felveszi a családot jól ismerő kollégát. A kocsiban végiggondolják, hogy mi a teendő. Az anyának egy mentőautó kell, a srácoknak gyerekek átmeneti otthona, amíg a vidéki nagymama értük tud jönni. Oké. A stratégia kész, mégis nagyon izgatottak mindketten. Az ügyeletes szociális munkásnak melleleg ez az első telefonügyele. Emlékezetesnek ígérkezik.

Háromnegyed tízkor érnek a család címére. Amikor kiszállnak a taxiból, udvariasan köszönti őket az apa, aki épp locsolja a járda melletti virágágyást. Kedves, bár kicsit furcsállja a kései látogatást. Ha már itt vannak, beinvitálja a Fióka utazó nagyköveteit a lakásba, ahol az anya épp főzi a másnapi ebédet. Szilvásgombóc fő a fazékban. Ekkor toppan be a rendőrség egyik járőr-kocsija.

Őket is az aggódó szomszéd hívta ki, nekik már verekedésről beszélt. Ezek után logikus, hogy az intézkedő rendőrök először a szociális munkásokat igazoltatják. Tényleg, mit is keresnek itt?

A továbbiakat nem szükséges részletezni. Tizenegy körül elmentek a rendőrök is, más teendő már nem volt, mint megnyugtatni az igencsak felzaklatott családtagokat. Krízishelyzet elhárítva.

Utóirat:

1. A tréfás kedvű szomszéd utólag letagadta, hogy ő telefonált;
2. Az utcában (főként a szóban forgó ház előtt) nincs is árok.

Forrai Erzsébet – Ladányi Erika

Tanulmány a támogatott lakhatási programban részt vevő hajléktalan emberek programmal kapcsolatos elégedettségéről

A Hajléktalanokért Közalapítvány 2005 júniusában hirdetett pályázatot „Támogatott lakhatási program keretében hajléktalan emberek beilleszkedési támogatása” címmel. A program előkészítéséről, lebonyolításáról, a programban részt vevő szervezetekről és személyekről készült felmérésünk összefoglaló elemzését a Kapocs két egymást követő (32. és 33.) számában tettük közzé. Ezúttal a résztvevők elégedettségét megadott szempontok szerint vizsgáló adatlap feldolgozása során kapott eredményeket ismertetjük.

A támogatott lakhatási programba összesen 753 főt választottak be a közreműködő szervezetek. Körükben végeztünk – a programot működtető szervezetek munkatársainak segítségével – elégedettségi vizsgálatot, kérdőíves módszer alkalmazásával. A válaszadás természetesen önkéntes és névtelen volt. Az elégedettségi kérdőívek kitöltése 2006 novembere és 2007 januárja között történt.

A programban részt vevő 753 fő közül összesen 401 fő (53,3%) töltötte ki a kérdőívet. A régiónkénti válaszadási arányról az 1. számú táblázat ad eligazítást.

E szerint a dél-alföldi régióból 96 (23,9%), a közép-dunántúli régióból 92 (22,9%), az észak-alföldi régióból 80 (20,0%), a nyugat-dunántúli régióból 56 (14,0%), az észak-magyarországi régióból 44 (11,0%) és a dél-dunántúli régióból 33 fő (8,2%) válaszolt a kérdéseinkre.

1. sz. táblázat

**A programban részt vevők és az elégedettségi kérdőívre választ adók száma és aránya
régióként**

A programban részt vevők		Régió						Összesen
		Közép- Dunántúl	Nyugat- Dunántúl	Dél- Dunántúl	Észak- Magyaró.	Észak- Alföld	Dél- Alföld	
A résztvevők száma és aránya	fő	180	106	72	94	149	152	753
	%	23,9	14,1	9,6	12,5	19,8	20,2	100,0
A válaszadók száma és aránya	fő	92	56	33	44	80	96	401
	%	22,9	14,0	8,2	11,0	20,0	23,9	100,0
Válaszolási arány		51,1%	52,8%	45,8%	46,8%	53,7%	63,2%	53,5%

A legmagasabb válaszadási arány a dél-alföldi régióban (63,2%), a legalacsonyabb pedig a dél-dunántúli régióban (54,8%) mutatkozik.

Az elégedettségi kérdőíven kérdeztük meg, hogy a programban részt vevő hajléktalan emberek *honnan szereztek információt* a támogatott lakhatás lehetőségéről. A válaszok a következőképpen alakulnak: a résztvevők jelentős többsége (325 fő, 81,3%) szociális munkástól értesült a programról, 10,3%-a (41 fő) családgondozótól kapott információt. Más hajléktalan emberektől hallott a programról a megkérdezettek 4,3%-a (17 fő), szórólapból, plakátról, felhívásból értesült 1,8% (7 fő), és egyéb forrásból 2,3% (9 fő). (A kérdésre 1 fő nem válaszolt). Egyéb forrásként a következőket említették: intézményvezető, ismerős, pártfogótól és tv-riportból.

Az alábbi, 2. számú táblázat regionálisan és az egyes információforrások szerint csoportosítva mutatja a választ adó résztvevők számát és arányát.

2. sz. táblázat

A válaszadók száma és aránya az információforrás és régió szerint csoportosítva

Az információ- forrása		Régió						Összesen
		Közép- Dunántúl	Nyugat- Dunántúl	Dél- Dunántúl	Észak- Magyar.	Észak- Alföld	Dél- Alföld	
szociális munkás	fő	87	50	23	30	60	75	325
	%	94,6	89,3	69,7	68,2	75,9	78,1	81,3
családgondozó	fő	3	2	9	1	12	14	41
	%	3,3	3,6	27,3	2,3	15,2	14,6	10,3
szórólap, plakát, felhívás	fő		4			2	1	7
	%	-	7,1	-	-	2,5	1,0	1,8
más hajléktalan emberek	fő	2		1	5	4	5	17
	%	2,2	-	3,0	11,4	5,1	5,2	4,3
egyéb forrás	fő	-	-	-	8	1	-	9
	%	-	-	-	18,2	1,3	-	2,3
nincs válasz	fő	-	-	-	-	-	1	1
	%	-	-	-	-	-		0,3
Összesen	fő	92	56	33	44	79	96	400
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A részletes adatok tanúsága szerint vannak különbségek az egyes régiók között abban a tekintetben, hogy a programról szóló információk hogyan jutottak el a résztvevőkhöz. Látható, hogy a közép-dunántúli (94,6%) és a nyugat-dunántúli (89,3%) régiókban legjellemzőbb, hogy szociális munkásoktól értesültek a hajléktalan emberek a programról (bár minden régióban ez volt a legjellemzőbb tájékoztatási forma). Dél-Dunántúl régióban kiemelkedően magas (27,3%), Észak-Alföld régióban 15,2%, Dél-Alföld régióban pedig 14,6% azoknak az aránya, akik családgondozótól hallottak a programról. (Egyébként Dél-Dunántúlon és Észak-Alföldön is van egy-egy olyan szervezet, amelyik nem működtet hajléktalanellátást, csak családsegítő szolgáltatást.) A szórólappal, plakáttal és felhívással történő tájékoztatást jellemzően a nyugat-dunántúli régióban alkalmazták (7,1%). A más hajléktalan emberektől szerzett információ (11,4%), ahogyan az egyéb forrásból – jellemzően intézményvezetőtől – való tájékozódás is (18,2%), az észak-magyarországi régióban fordult elő legnagyobb arányban.

Az elégedettségi kérdőíven megkérdeztük azt is, hogy a válaszadó mikor lépett be a támogatott lakhatási programba, illetve, hogy mikor töltötte ki a kérdőívet. E két változó eredményeként tudjuk azt, hogy *a válaszadó programba való belépése és az elégedettségi*

kérdőív kitöltése között mennyi idő (hónap) telt el (ld. 3. sz. táblázat). A résztvevők által az elégedettségi kérdőív kitöltéséig átlagosan eltöltött idő 10,2 hónap. (A medián: 11,5 hónap, a módusz: 13,0 hónap.)

3. sz. táblázat

A válaszadók által a programban töltött idő a belépéstől az elégedettségi kérdőív kitöltéséig

A programban eltöltött idő a belépéstől a kérdőív kitöltéséig	A válaszadók	
	száma (fő)	aránya (%)
3 hónap vagy annál kevesebb	25	6,2
3,5–6 hónap	31	7,7
6,5–9 hónap	51	12,7
9,5–12 hónap	123	30,7
12,5–15 hónap	124	30,9
nincs adat	47	11,7
Összesen	401	100,0

Látható a 3. számú táblázat adataiból, hogy a válaszadók közel egyharmada (30,9%) 12,5–15 hónapot, és további közel egyharmaduk (30,7%) 9,5–12 hónapot töltött el a programban az elégedettségi kérdőív kitöltéséig. Lényegesen alacsonyabb (12,7%) azoknak az aránya, akik 6,5–9 hónapot, és még alacsonyabb (7,7%) azoké, akik 3,5–6 hónapot, illetve 3 hónapot vagy annál kevesebbet (6,2%) töltöttek a programban. Viszonylag magas (11,7%) azoknak az aránya, akikről nem rendelkezünk ezzel az adattal. (Ennek minden esetben az az oka, hogy a válaszadók vagy a kitöltés dátumát nem jelölték, vagy a programba való belépés időpontját nem töltötték ki a kérdőíven.) Látható továbbá, hogy az elégedettségi kérdőívet kitöltők több mint háromnegyede (86,0%) legalább fél évet, vagy több mint fél évet eltöltött a programban, így válaszaik relevánsnak tekinthetők.

Az alábbi, 4. számú táblázat arról ad eligazítást, hogy regionálisan hogyan alakul a válaszadók száma és aránya a programba belépéstől az elégedettségi kérdőív kitöltéséig eltelt idő nagysága szerint.

4. számú táblázat

A válaszadók megoszlása a programban a belépéstől az elégedettségi kérdőív kitöltéséig eltöltött idő és a régió szerint

A programban eltöltött idő a belépéstől a kérdőív kitöltéséig		Régió						Összesen
		Közép-Dunántúl	Nyugat-Dunántúl	Dél-Dunántúl	Észak-Magyar.	Észak-Alföld	Dél-Alföld	
3 hónap	fő	3	5		3	7	7	25
vagy annál kevesebb	%	3,3	8,9	-	6,8	8,8	7,3	6,2
3,5–6 hónap	fő	11	2	1	6	7	4	31
	%	12,0	3,6	3,0	13,6	8,8	4,2	7,7
6,5–9 hónap	fő	13	4	4	6	13	11	51
	%	14,1	7,1	12,1	13,6	16,3	11,5	12,7
9,5–12 hónap	fő	36	20	15	6	20	26	123
	%	39,1	35,7	45,5	13,6	25,0	27,1	30,7
12,5–15 hónap	fő	20	20	10	17	25	32	124
	%	21,7	35,7	30,3	38,6	31,3	33,3	30,9
nincs adat	fő	9	5	3	6	8	16	47
	%	9,8	8,9	9,1	13,6	10,0	16,7	11,7
Összesen	fő	92	56	33	44	80	96	401
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Látható, hogy a kitöltés időpontjában a programba három hónapja vagy annál kevesebb ideje belépők aránya a nyugat-dunántúli (8,9%) és az észak-alföldi (8,8%) régiókban a legmagasabb, a dél-dunántúli régióban pedig nem találkozunk ilyen válaszadóval. A közép-dunántúli (12,0%) és az észak-magyarországi (13,6%) régiókban a legnagyobb a programban 3,5–6 hónapot eltöltők, az észak-alföldi régióban (16,3%) pedig a 6,5–9 hónapot eltöltők aránya. A dunántúli régiókban lényegesen magasabb a programban 9,5–12 hónapot eltöltők aránya, mint az ország másik felében, a keleti régiókban. A legtöbb időt – 12,5–15 hónapot – eltöltők aránya a nyugat-dunántúli és az észak-magyarországi régiókban a legmagasabb.

A támogatott lakhatási programban (a belépéstől a kérdőív kitöltéséig számított) átlagos eltöltött idő – ahogy fentebb írtuk –, az összes válaszadóra vetítve 10,2 hónap. Ennél magasabb – és egyben a legmagasabb is –, 11,0 hónap volt a vizsgált idő átlaga Dél-Dunántúl régióban. A nyugat-dunántúli és a dél-alföldi régióban egyaránt 10,5 hónap, míg az Észak-magyarországi és az észak-alföldi régiókban egyaránt 9,9 hónap, végül a közép-dunántúli régióban a legalacsonyabb a programban eltöltött átlagos idő, 9,7 hónap.

Az elégedettségi kérdőívben felsoroltunk 22 állítást a programmal kapcsolatosan, és arra kértük a válaszadókat, jelöljék meg, mely válaszokat tartják önmagukra nézve igaznak (több állítást is megjelölhettek). Az 5. számú táblázat tartalmazza a kérdőívben felsorolt állításokat és az adott állítást önmagukra igaznak tartó válaszadók számát és arányát.

5. sz. táblázat

A megadott állításokat önmagukra nézve helytállónak tartó kitöltők száma és aránya

A kérdőívben szereplő állítások	Az állítást önmagukra nézve igaznak tartók	
	száma (fő)	aránya (%)
A programba való jelentkezéskor elegendő információt kaptam a programmal kapcsolatban.	382	95,3
A beköltözés előtt megismerkedtem a főbérllővel.	315	78,6
Az intézmény segítséget nyújtott a költözéshez.	216	53,9
A jövedelmem rendszeres, de a lakhatás költségeinek fedezésére nem elegendő.	234	58,4
Sok bizonytalanság volt bennem a programmal kapcsolatban, mert nem kaptam elegendő információt, amikor jelentkeztem.	16	4,0
Az albérletkeresésben és a lakás kiválasztásában a szociális munkás segítséget nyújtott.	248	61,8
Lakókörnyezetem, szomszédaim tudják, hogy korábban hajléktalan voltam.	182	45,4
Lakásbérleti szerződésből saját példányt nem kaptam.	42	10,5
A lakásbérleti szerződés elkészítésében részt vettem.	235	58,6
Szálláslehetőségem megtartásához feltételként szabták a programban való részvételt.	104	25,9
Jelenleg van elegendő jövedelmem, de bizonytalan, hogy meddig.	161	40,1
Az albérletet önállóan választottam ki.	165	41,1
Úgy érzem, elegendő rendszeres jövedelemmel rendelkezem ahhoz, hogy a programban részt vegyek.	197	49,1
Társaimmal kerestünk albérletet.	50	12,5
A szociális munkás javasolta a programban való részvételt.	306	76,3
A költözés előtt én nem találkoztam a főbérllővel.	51	12,7
A lakásbérleti szerződést aláírtatták velem, de a tartalmát pontosan nem ismerem.	10	2,5

Lakókörnyezetem semmit sem tud rólam.	97	24,2
Megválaszthattam, hogy kikkel költözök együtt.	174	43,4
Rendelkezem saját példánnyal a lakásbérleti szerződésből.	301	75,1
Magam oldottam meg a költözést.	162	40,4
Kijelölték, hogy kik költöznek egy lakásba.	31	7,7
A kérdőívet kitöltők száma és aránya összesen*	401	100,0

* Az „összesen” értékek az összes válaszadó számát és arányát tartalmazzák, tekintettel arra, hogy a kérdésre több válasz is adható volt.

Láthatjuk a táblázatból, hogy a következő állításokat jelölték meg a legnagyobb arányban, azaz tartották magukra nézve igaznak a válaszadók: „A programba való jelentkezéskor elegendő információt kaptam a programmal kapcsolatban” (95,3%); „A beköltözés előtt megismerkedtem a főbérlettel” (78,6%); „A szociális munkás javasolta a programban való részvételt” (76,3%); „Rendelkezem saját példánnyal a lakásbérleti szerződésből” (75,1%); „Az albérletkeresésben és a lakás kiválasztásában a szociális munkás segítséget nyújtott” (61,8%).

Az ezen állításokat megjelölők magas aránya egyrészt arra enged következtetni, hogy a támogatott lakhatási programról szóló tájékoztatás megfelelő és kielégítő volt a válaszadó hajléktalan emberek jelentős többsége számára, másrészt az említett értékekből az is feltételezhető, hogy a szociális munkások aktívan közreműködtek az információnyújtásban és a lakhatási programban részt vevő hajléktalanok támogatásában.

A fentiekben túl még egy – megítélésünk szerint kedvezőtlen – adatot emelünk ki: viszonylag magasnak tekinthető (25,9%) azok aránya, akik azt állítják, hogy szálláslehetőségük megtartásának feltételeként szabták a programban való részvételt.

Az alábbiakban azt tekintjük át egy összefoglaló táblázat segítségével, hogy az egyes állításokat milyen arányban jelölték meg, illetve tartják magukra nézve igaznak a különböző régiókban programban részt vevő válaszadók (ld. 6. számú táblázat).

6. sz. táblázat
A megadott állításokat önmagukra nézve helytállónak tartó kitöltők száma és aránya
regionális bontásban

A kérdőívben szereplő állítások		Régió						Össze- sen*
		Közép- Dunántúl	Nyugat- Dunántúl	Dél- Dunántúl	Észak- Mo.	Észak- Alföld	Dél- Alföld	
A programba való jelentkezéskor elegendő információt kaptam a programmal kapcsolatban.	fő	88	51	32	42	75	94	382
	%	95,7	91,1	97,0	95,5	93,8	97,9	95,3
A beköltözés előtt megismerkedtem a főbérrel.	fő	72	45	28	31	50	89	315
	%	78,3	80,4	84,8	70,5	62,5	92,7	78,6
Az intézmény segítséget nyújtott a költözéshez.	fő	63	43	6	32	37	35	216
	%	68,5	76,8	18,2	72,7	46,3	36,5	53,9
A jövedelmem rendszeres, de a lakhatás költségeinek fedezésére nem elegendő.	fő	37	37	21	23	49	67	234
	%	40,2	66,1	63,6	52,3	61,3	69,8	58,4
Sok bizonytalanság volt bennem a programmal kapcsolatban, mert nem kaptam elegendő információt, amikor jelentkeztem.	fő	4	1	1	1	1	8	16
	%	4,3	1,8	3,0	2,3	1,3	8,3	4,0
Az albérletkeresésben és a lakás kiválasztásában a szociális munkás segítséget nyújtott.	fő	67	41	18	30	47	45	248
	%	72,8	73,2	54,5	68,2	58,8	46,9	61,8
Lakókörnyezetem, szomszédaim tudják, hogy korábban hajléktalan voltam.	fő	36	33	20	27	28	38	182
	%	39,1	58,9	60,6	61,4	35,0	39,6	45,4
Lakásbérleti szerződésből saját példányt nem kaptam.	fő	13	7	6	5	8	3	42
	%	14,1	12,5	18,2	11,4	10,0	3,1	10,5
A lakásbérleti szerződés elkészítésében részt vettem.	fő	36	37	25	28	44	65	235
	%	39,1	66,1	75,8	63,6	55,0	67,7	58,6
Szálláslehetőségem megtartásához feltételként szabták a programban való részvételt.	fő	14	22	14	13	18	23	104
	%	15,2	39,3	42,4	29,5	22,5	24,0	25,9
Jelenleg van elegendő jövedelmem, de bizonytalan, hogy meddig.	fő	49	13	14	12	36	37	161
	%	53,3	23,2	42,4	27,3	45,0	38,5	40,1
Az albérletet önállóan választottam ki.	fő	24	17	20	13	34	57	165
	%	26,1	30,4	60,6	29,5	42,5	59,4	41,1
Úgy érzem, elegendő rendszeres jövedelemmel rendelkezem ahhoz, hogy a programban részt vegyek.	fő	49	33	19	22	29	45	197
	%	53,3	58,9	57,6	50,0	36,3	46,9	49,1
Társaimmal kerestünk albérletet.	fő	15	13	-	6	8	8	50
	%	16,3	23,2	-	13,6	10,0	8,3	12,5
A szociális munkás javasolta	fő	71	44	25	39	59	68	306

a programban való részvételt.	%	77,2	78,6	75,8	88,6	73,8	70,8	76,3
A költözés előtt én nem találkoztam a főbérlővel.	fő	10	5	2	6	7	21	51
	%	10,9	8,9	6,1	13,6	8,8	21,9	12,7
A lakásbérleti szerződést aláírták velem, de a tartalmát pontosan nem ismerem.	fő	7	2	1				10
	%	7,6	3,6	3,0	-	-	-	2,5
Lakókörnyezetem semmit sem tud rólam.	fő	31	6	5	9	28	18	97
	%	33,7	10,7	15,2	20,5	35,0	18,8	24,2
Megválaszthattam, hogy kikkel költözök együtt.	fő	46	30	16	25	23	34	174
	%	50,0	53,6	48,5	56,8	28,8	35,4	43,4
Rendelkezem saját példánnyal a lakásbérleti szerződésből.	fő	70	43	25	27	60	76	301
	%	76,1	76,8	75,8	61,4	75,0	79,2	75,1
Magam oldottam meg a költözést.	fő	32	12	24	12	30	52	162
	%	34,8	21,4	72,7	27,3	37,5	54,2	40,4
Kijelölték, hogy kik költöznek egy lakásba.	fő	13	7	1	6	2	2	31
	%	14,1	12,5	3,0	13,6	2,5	2,1	7,7
A kérdőívet kitöltők száma és aránya összesen*	fő	92	56	33	44	80	96	401
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* Az „összesen” értékek az összes válaszadó számát és arányát tartalmazzák, tekintettel arra, hogy a kérdésre több válasz is adható volt.

Láthatjuk a 6. számú táblázatból, hogy a programmal kapcsolatos bizonyos állítások esetében alig, míg más állítások esetében jelentős különbségek vannak az egyes régiók között. Az alábbiakban a felsorolt állítások mentén tekintjük át a program jellemzőit az egyes régiókban.

„A programba való jelentkezéskor elegendő információt kaptam a programmal kapcsolatban.”

Láthatjuk, hogy ennek az állításnak a mentén a legkiegyenlítettebb a helyzet (és a legkisebb a szórás) a régiók között. A különböző régiókban a résztvevők túlnyomó többsége – minden régió esetében több mint 90,0%-a – elégedett a programba való jelentkezéskor kapott információkkal.

„A beköltözés előtt megismerkedtem a főbérlővel.”

Az összes válaszadó több mint háromnegyede (78,6%) jelölte meg az állítást, mint önmagára igaz kijelentést. A dél-alföldi régióban ez az érték kiemelkedően magas (92,7%), ott csaknem minden válaszadó megismerkedett a főbérlővel, míg legalacsonyabb az észak-alföldi régióban, ahol csupán a résztvevők 62,5%-a mondta ugyanezt.

„Az intézmény segítséget nyújtott a költözéshez.”

Az összes válaszadó valamivel több mint fele (53,9%) kapott intézményi segítséget. A nyugat-dunántúli és az észak-magyarországi régiókban a válaszadók több mint 70,0%-a számolt be erről, míg a dél-alföldi régióban a válaszadók egyharmada (36,5%). Legkevésbé a dél-dunántúli régióban volt jellemző az intézmény részéről a költözéshez nyújtott segítség, itt ezt a válaszadóknak csupán 18,2%-a jelezte.

„A jövedelmem rendszeres, de a lakhatás költségeinek fedezésére nem elegendő.”

Ezt az állítást legnagyobb arányban – ami a válaszadók kétharmada – a dél-alföldi és nyugat-dunántúli régióban fogadták el önmagukra igaznak a program hajléktalan résztvevői, míg legkisebb arányban a Közép-dunántúli régióban (40,2%).

„Sok bizonytalanság volt bennem a programmal kapcsolatban, mert nem kaptam elegendő információt, amikor jelentkeztem.”

Az összes válaszadó 4,0%-a számolt be kezdeti bizonytalanságról, ez az arány a dél-alföldi régióban több mint kétszeres (8,3%), ami azért is érdekes, mert ebben a régióban nyilatkozták a legtöbben és a legnagyobb arányban (97,9%), hogy elegendő információt kaptak jelentkezéskor a programmal kapcsolatban. A legkisebb arányban (1,3%) az észak-alföldi régió válaszadói számoltak be bizonytalanságról.

„Az albérletkeresésben és a lakás kiválasztásában a szociális munkás segítséget nyújtott.”

Ez a segítségnyújtás leginkább a nyugat-dunántúli és a közép-dunántúli régiókban volt jellemző (a válaszadók közel háromnegyede jelölte meg igazként ezt az állítást), legkisebb arányban pedig a dél-alföldi régióban (46,9%) kaptak a résztvevők ilyen irányú segítséget.

„Lakókörnyezetem, szomszédaim tudják, hogy korábban hajléktalan voltam.”

Leginkább az észak-magyarországi (61,4%) és a dél-dunántúli (60,6%) régióban van tudomása a lakókörnyezetnek a válaszadók hajléktalan múltjáról, míg legkisebb arányban az észak-alföldi régióban (35,0%).

„Lakásbérleti szerződésből saját példányt nem kaptam.”

Összességében a válaszadók 10,5%-a mondta azt, hogy nem kapott saját példányt a lakásbérleti szerződésből. Ez az arány a legmagasabb a dél-dunántúli régióban (18,2%), és legalacsonyabb a dél-alföldi régióban (3,1%).

„A lakásbérleti szerződés elkészítésében részt vettem.”

A dél-dunántúli régióban a válaszadók háromnegyede (75,8%), a dél-alföldi régióból válaszolók több mint kétharmada (67,7%), viszont a közép-dunántúli régióban csupán 39,1%-a jelezte részvételét a szerződés elkészítésében.

„Szálláslehetőségem megtartásához feltételként szabták a programban való részvételt.”

Összességében a kérdőívet kitöltők egynegyede (25,9%) esetében jelenik meg a fenti feltétel. Legnagyobb arányban a dél-dunántúli (42,4%) és a nyugat-dunántúli (39,3%) válaszadóink számoltak be arról, hogy szálláslehetőségük megtartásának feltételül szabták a programban való részvételt, legalacsonyabb arányban pedig a közép-dunántúli válaszadók (15,2%).

„Jelenleg van elegendő jövedelemem, de bizonytalan, hogy meddig.”

A közép-dunántúli régióban találjuk legnagyobb arányban (53,3%) azokat, akik önmagukra nézve igaznak gondolják ezt az állítást, legkisebb arányban pedig a nyugat-dunántúli régióban (23,2%).

„Az albérletet önállóan választottam ki.”

A dél-dunántúli régióból érkezett válaszok közt jelennek meg legnagyobb arányban azok, amelyek az önálló választásról adnak számot (60,6%); ez az a régió, ahol az intézményi segítségről a legkisebb arányban számoltak be (ld. 6. számú táblázat). A közép-dunántúli régióban a legalacsonyabb azoknak az aránya, akik önállóan választottak albérletet (26,1%).

„Úgy érzem, elegendő rendszeres jövedelemmel rendelkezem ahhoz, hogy a programban részt vegyek.”

Összességében a válaszadók közel fele (49,1%) nyilatkozott így. A észak-alföldi régióban a legkisebb az arányuk (36,3%), a legnagyobb pedig a nyugat-dunántúli régióban.

„Társaimmal kerestünk albérletet.”

Az összes válaszadónak alig több mint 10,0%-át (12,5%) teszik ki a társaikkal közösen albérletet keresők. A nyugat-dunántúli régióban volt ez leginkább jellemző (23,2%), legkevésbé pedig a dél-dunántúli régióban, itt nem volt olyan válaszadó, aki társaival keresett volna albérletet.

„A szociális munkás javasolta a programban való részvételt.”

Ezen állítás mentén is eléggé kiegyenlített a helyzet a régiók között, mindenhol meghaladja a 70,0%-ot az igennel válaszolók aránya; legmagasabb Észak-Magyarországon (88,6%), legalacsonyabb a Dél-Alföldön (70,85).

„A költözés előtt én nem találkoztam a főbérlővel.”

Összességében a válaszadók 12,7%-a nem találkozott a főbérlővel a költözés előtt. Ez az arány a dél-alföldi régióban a legmagasabb (21,9%), és a dél-dunántúliban a legalacsonyabb (6,1%). A dél-dunántúli régióban volt a legmagasabb azoknak az aránya, akik önállóan kerestek albérletet.

„A lakásbérleti szerződést aláírtatták velem, de a tartalmát pontosan nem ismerem.”

Igen kedvező, hogy az összes válaszadóból csupán 2,5% mondta azt, hogy a lakásbérleti szerződést aláírta, de annak tartalmát pontosan nem ismeri. Legnagyobb arányban (7,6%) a közép-dunántúli régióban nyilatkoztak így, ugyanakkor az észak-magyarországi és az alföldi régiókból nem volt ilyen válaszadó.

„Lakókörnyezetem semmit sem tud rólam.”

Az összes válaszadó közel egynegyede (24,2%) állította, hogy semmit sem tud róla a lakókörnyezete, arányaiban legtöbbször Észak-Alföldön (35,0%) és Közép-Dunántúlon (33,7%), legkevesebben pedig Nyugat-Dunántúlon (10,7%).

„Megválaszthattam, hogy kikkel költözök együtt.”

Észak-Magyarországon és Nyugat-Dunántúlon a válaszadók valamivel több mint fele megválaszthatta lakótársait, az Észak-Alföldön viszont 28,8%-uk.

„Rendelkezem saját példánnyal a lakásbérleti szerződésből.”

A régiók többségében a válaszadók kicsivel több mint háromnegyedének van a birtokában lakásbérleti szerződés. Egy régió, az észak-magyarországi képez kivételt, ahol alacsonyabb (61,4%-os) ez az arány,.

„Magam oldottam meg a költözést.”

Legnagyobb arányban (72,7%) a dél-dunántúli régióban oldották meg a válaszadók saját maguk a költözést. Itt ismét utalunk arra, hogy ebben a régióban volt a legmagasabb azoknak az aránya, akik önállóan kerestek albérletet, és akik a költözéshez nyújtott intézményi

segítségéről a legalacsonyabb arányban számoltak be, valamint arra, hogy a dél-dunántúli régióból nem volt olyan válaszadó, aki társaival keresett volna albérletet. Az önállóan költözők aránya a nyugat-dunántúli régióban a legalacsonyabb (21,4%), mint emlékezhetünk rá, itt kaptak legnagyobb arányban intézményi segítséget a költözéshez a válaszadók.

„Kijelölték, hogy kik költöznek egy lakásba.”

Összességében a válaszadók 7,7%-a jelezte, hogy kijelölték a közösen költöző személyeket, s ez mind a hat régióban előfordult; legnagyobb arányban Közép-Dunántúlon (14,1%) és Észak-Magyarországon (13,6%), legkisebb arányban pedig az alföldi régiókban (2,5% és 2,1%).

A kérdőívben kérdéseket tettünk fel arra vonatkozóan, hogy a program milyen hatással, befolyással van a válaszadó életére, lakhatási lehetőségeire. Öt állítást fogalmaztunk meg, kérve a kitöltőket, hogy egy 1-től 6-ig terjedő skálán jelöljék, mennyire tartják magukra nézve igaznak az adott állítást. A skála 1-es értéke azt jelentette, hogy adott állítás a válaszadó esetében egyáltalán nem igaz, a 6-os érték pedig, hogy nagyon igaz.

Első állításunk így szólt: *„A program csak arra jó, hogy a téli időszakban kikerülhessek az átmeneti szállásról.”*

E kijelentés kapcsán összesen 372 főtől kaptunk választ (92,8%), 29 főtől (7,2%) nem. A kapott leggyakoribb érték az 1-es volt, azaz a válaszadók 66,9%-a (249 fő) nem a szállóról kikerülést tekintette a program kizárólagos céljának. A másik végpontot tekintve: 25 fő jelezte (6,7%), hogy számára csak ez volt a programban való részvétel célja. Ennek az állításnak a kapcsán egyébként a kapott átlagos érték 1,87 pont.

Regionális különbséget a leggyakoribb érték kapcsán nem találunk, de az átlagos értékek némi eltérést mutatnak. A legalacsonyabb átlagos értéket Észak-Alföldön kaptuk (1,65 pont) az elemzett állítás kapcsán, a legmagasabbat pedig (2,11 pont) Dél-Alföldön.

A programban eltöltött idő már valamelyest nagyobb mértékben befolyásolta a fenti állítás kapcsán megjelölt értéket, hiszen azok körében, akik legfeljebb három hónapot töltöttek el a programban a lekérdezésig, a kapott átlagos érték 2,36 pont, míg az ennél hosszabb ideje a

programban lévő csoportok esetében 1,67 és 1,86 pont között alakul az átlag. (A leggyakoribb érték ez esetben is az 1-es volt minden csoportnál.)

„A program átmenetileg jobb lakhatási körülményeket biztosít, de hosszú távon nem tudom lakhatásomat fenntartani.”

Ennek a kijelentésnek a kapcsán 378 válaszunk van (94,3%), és 23 válaszhiányunk (5,7%). A kapott értékek jóval variábilisabbak, mint az első állítás esetében. Először is, bár a leggyakoribb érték itt is az 1-es volt, ezt már csak a válaszadók 25,7%-a (97 fő) jelölte meg. A második leggyakoribb érték a 6-os, ezt 72 fő, a válaszadók 19,0%-a jelölte. Tehát mindössze 7% körüli az eltérés azok között, akikre nézve teljes mértékben igaz, hogy csak átmeneti segítséget kapnak a programtól, és azok között, akik meglátásuk szerint a programnak köszönhetően hosszabb távon is fenn tudják tartani a jobb lakhatási körülményeket.

A kapott átlagos érték az elemzett kijelentés kapcsán 3,29 pont, mely azonban régióként nagyobb eltéréseket mutat. A legalacsonyabb átlagos értéket (2,88 pont) a nyugat-dunántúli régióban kaptuk, itt tehát kevésbé jellemző, hogy a válaszadók pusztán átmeneti segítségnek tekintik a programot (itt egyébként a leggyakoribb megjelölt érték az 1-es). Ezzel szemben Dél-Alföldön (3,74 pont, leggyakoribb érték az 5-ös) és Észak-Magyarországon (3,72 pont, leggyakoribb érték a 6-os) inkább átmeneti segítségnek tekintik a programot, a hosszú távú fenntarthatóságot kevésbé látják esélyesnek a válaszadók.

A lekérdezésig a programban eltöltött idő alapján az rajzolódik ki, hogy a támogatás végének közeledte némiképp pesszimistává teszi a válaszadókat – legalábbis az elemzett kijelentés kapcsán. Azt látjuk ugyanis, hogy azokban a csoportokban, amelyekben a válaszadók legfeljebb egy éve vannak a programban, az átlagos érték 3,07 és 3,13 pont között alakul (tehát az összes válaszadó esetében kapott átlagos érték alatt), a leggyakoribb érték pedig vagy 1 (a programban 0–3, 3,5–6, valamint a 9,5–12 hónap közötti időszakot töltők esetében) vagy 2 (ha az eltöltött idő 6,5–9 hónap közötti). Azok csoportjában azonban, akik a válaszadáskor 12,5–15 hónap közötti időt töltöttek a programban, tehát feltehetőleg támogatásuk a végéhez közeledik, az átlagos érték 3,49, a leggyakoribb érték pedig a 6-os.

A következő állítás így szólt: „*Még nem látom egyértelműen, a program hozzájárul-e ahhoz, hogy önálló lakhatásomat megtartsam.*”

A 367 fő (91,5%) által jelölt értékek közt (34 fő, 8,5% nem értékelte a kijelentést) a leggyakoribb ezúttal is az 1-es, melyet a válaszadók 28,1%-a jelölt meg (103 fő), tehát a válaszadók közel egyharmada számára egyértelműnek tűnik, hogy a program eredményeképp tovább is képes lesz megtartani önálló lakhatását. Ez esetben a második leggyakoribb érték a 3-as volt (19,3%, 71 fő), az átlagos érték 3,19 pont.

A regionális különbségeket ismét a szélső értékek mentén vizsgálva azt találjuk, hogy az átlagos érték a nyugat-dunántúli régióban a legalacsonyabb (2,81 pont). Legkevésbé tehát ebben a régióban jellemző, hogy a válaszadók nem látják egyértelműen, a program segítséget adott-e számukra az önálló lakhatás megtartásához. A legmagasabb átlagos értéket (3,53 pont) ez esetben is a dél-alföldi régióban tapasztaljuk, vagyis itt a legjellemzőbb – a többi régióhoz viszonyítva –, hogy a válaszadók számára nem egyértelmű az önálló lakhatás megtartásának lehetősége.

A lekérdezéskor a programban eltöltött idő újfent befolyásolta a kapott értékeket. Azt tapasztaljuk ugyanis, hogy azon válaszadók számára kevésbé egyértelmű a helyzet, akik legfeljebb 3 hónapot, illetve, akik több mint 9 hónapot töltöttek már el a programban. Az e csoportokban kapott átlagos értékek 3,61 és 3,25 között mozognak. Azt mondhatjuk tehát, hogy ők kétkedőbbek a programnak az önálló lakhatás megtartását célzó funkcióját illetően. Azon válaszadók között azonban, akik több mint 3, de legfeljebb 9 hónapot töltöttek el a programban a lekérdezésig, az átlagos érték 2,45 és 2,84.

A következő vizsgált kijelentés így hangzott: „*A program valószínűleg hozzájárul majd ahhoz, hogy önálló lakhatásomat megtartsam.*”

Ez esetben 375 fő (93,5%) jelölt meg valamilyen választ, 26 fő (6,5%) nem. Az eddigiekhez képest jelentős eltérést tapasztalunk, hiszen a leggyakoribb értékünk most a 6-os, amit 135 fő, azaz a válaszadók 36,0%-a jelölt meg. Az 5-ös értéktől visszafelé haladva egyre csökken a jelölések aránya, s ez egyben azt is jelenti, hogy legkevésbé az 1-es értéket jelölték: a válaszadók 7,2%-a (27 fő). A válaszadók tehát e kijelentés kapcsán igen optimistának tűnnek, egyharmaduk (sőt, ha az 5-ös értéket választókat is figyelembe vesszük, több mint felük) úgy

véli, hogy a program valószínűleg hozzá fogja segíteni önálló lakhatásának megtartásához. Ugyanerről árulkodik az átlagos érték, mely ez esetben 4,43 pont.

A régiókat tekintve a legnagyobb eltérést Dél-Alföld és Észak-Magyarország között láthatjuk. Míg Dél-Alföldön az átlagos értékünk e kijelentés kapcsán a legalacsonyabb (4,04 pont), addig Észak-Magyarországon a legmagasabb (4,93 pont). Tehát Észak-Magyarországon a kitöltők meglehetősen derűlátók.

A lekérdezésig a programban eltöltött idő kapcsán valamivel kisebb eltérést találunk a szélső értékek tekintetében. Ugyanakkor érdekes, hogy a szélső értékek két egymást követő csoport esetében jelennek meg. Legkevésbé optimisták azok a válaszadók, akik a lekérdezésig 3,5–6 hónap közötti időt töltöttek el a programban, esetükben az átlagos érték ugyanis 4,38 pont. Jövőbeli kilátásaikat illetően azok a legbizakodóbbak, akik 6,5–9 hónapja részesei a programnak: esetükben az átlagos érték 5,02 pont.

Az e kérdéscsoportba tartozó utolsó állítás így szólt: *„A program maximális segítséget nyújt ahhoz, hogy hosszú távon megtarthassam önálló lakhatásomat.”*

373-an (93,0%) értékelték a megadott skálán ezt a kijelentést, 28 fő (7,0%) esetében nincs válaszuk. A leggyakoribb értékünk újfent a 6-os, melyet a válaszadók 37,8%-a jelölt meg. Tehát a kitöltők több mint egyharmada úgy véli, hogy a program által nyújtott támogatások minden segítséget megadnak ahhoz, hogy az önálló lakhatást megtartsák. A többi érték esetében azonban e kijelentésnél nem mutatkozik olyan tendencia, mint az előzőeknél. Bár a második leggyakoribb érték az 5-ös (18,8%), a harmadik pedig a 4-es (13,7%), a negyedik leggyakoribb érték már az 1-es (12,1%-kal), majd a 3-as következik (11,0%-kal), végül a legkisebb arányban megjelölt érték a 2-es (6,7%-kal). Tehát bár legnagyobb arányban úgy értékelték a kitöltők, hogy minden segítséget megkaptak a programtól, meglehetősen nagynak mondható azon kitöltők aránya is, akik ezt az állítást egyáltalán nem tartják igaznak magukra nézve. Átlagos értékünk egyébként ennek a kijelentésnek a kapcsán 4,34 pont.

A szélső értékek tekintetében a régiók között minden korábbi kijelentéshez képest nagyobb különbségek tapasztalhatók. A legalacsonyabb értéket (3,78 pont) ismét a dél-alföldi régióban kaptuk, tehát a programban részt vevők ebben a régióban érezték a legkevésbé, hogy minden szükséges segítséget biztosított számukra a program ahhoz, hogy hosszú távon fenntarthassák önálló lakhatásukat. Ez az adat egybevág az előző kijelentés kapcsán tapasztaltakkal,

miszerint ebben a régióban ítélték legkevésbé úgy a kitöltők, hogy a program hozzájárul az önálló lakhatás megtartásához. A többi régió esetében a kapott átlagos érték 4,17 (Közép-Dunántúl) és 4,87 pont (Dél-Dunántúl) között mozog, tehát Dél-Dunántúlon érezték leginkább úgy a kitöltők, hogy a program minden segítséget megad az önálló lakhatás megtartásához.

A kitöltésig a programban eltöltött idő az adatok szerint sokkal kevésbé tette variábilissá a kapott értékeket, mint a régió. Sőt, a kapott értékek meglehetősen hullámzóak, ebből pedig arra következtethetünk, hogy nincs szoros összefüggés a programban eltöltött idő, valamint az idézett kijelentés kapcsán megjelölt érték között. A legalacsonyabb átlagos értéket (4,35 pont) a programban a kitöltésig legkevesebb időt eltöltött személyek csoportjában tapasztaljuk, ám ettől az értéktől alig tér el azé a csoporté, akik 3,5–6 hónapja (4,37), illetve azoké, akik 9,5–12 hónapja (4,38 pont) részesei a programnak. A legmagasabb átlagos értéket (4,79 pont) pedig azok csoportjában tapasztaljuk, akik 6,5–9 hónapot töltöttek el a programban a kérdőív kitöltéséig.

A következő kérdésünk arra kereste a választ, hogy a kitöltő *a lakhatási támogatást mennyire tartja elégségesnek ahhoz, hogy a lakhatási költségeit fedezni tudja*. A kapott válaszokat az alábbi, 7. számú táblázat mutatja. (Az e kérdésre adható, előre megfogalmazott válaszok közül a kitöltőnek egyet kellett kiválasztania, melyet magára nézve a leginkább igaznak tartott.)

7. számú táblázat

A lakhatási támogatás mértékének megítélése a lakhatási költségek fedezésének szempontjából

A lakhatási támogatást mennyire tartja elégségesnek ahhoz, hogy lakhatási költségeit fedezni tudja?	Adott választ megjelölők	
	száma (fő)	aránya (%)
A lakhatási támogatást teljes mértékben elegendőnek tartom ahhoz, hogy a lakhatási költségeimet fedezni tudjam.	158	39,4
A lakhatási támogatást részben tartom elegendőnek ahhoz, hogy a lakhatási költségeimet fedezni tudjam.	207	51,6
A lakhatási támogatással együtt sem biztos, hogy fedezni tudom a lakhatási költségeimet.	31	7,7

Nincs válasz	5	1,2
Összesen	401	100,0

A táblázat adataiból láthatjuk, hogy a válaszadók több mint fele (51,6%-a) részben tartja elegendőnek a lakhatási támogatást ahhoz, hogy lakhatási költségeit fedezni tudja. Őket követik gyakoriságban azok, akik a támogatást teljes mértékben elegendőnek tartják (39,4%), majd azok, akik úgy látják, hogy azzal együtt is bizonytalan lakhatási költségeik fedezete (7,7%).

Ha ezeket az adatokat regionális bontásban vizsgáljuk, az alábbiakat tapasztaljuk (lásd 8. számú táblázat).

8. számú táblázat
A lakhatási támogatás mértékének megítélése a lakhatási költségek fedezésének szempontjából – regionális bontásban

A lakhatási támogatást mennyire tartja elégségesnek ahhoz, hogy lakhatási költségeit fedezni tudja?		Régió						Összesen
		Közép-Dunántúl	Nyugat-Dunántúl	Dél-Dunántúl	Észak-Magyar.	Észak-Alföld	Dél-Alföld	
Teljes mértékben elegendőnek tartja	fő	50	21	16	19	27	25	158
	%	54,3	37,5	48,5	43,2	33,8	26,0	39,4
Részben elegendőnek tartja	fő	35	33	13	21	48	57	207
	%	38,0	58,9	39,4	47,7	60,0	59,4	51,6
A támogatással együtt sem biztos, hogy a lakhatás költségeit fedezni tudja	fő	5	2	3	4	4	13	31
	%	5,4	3,6	9,1	9,1	5,0	13,5	7,7
Nincs válasz	fő	2	-	1	-	1	1	5
	%	2,2	-	3,0	-	1,3	1,0	1,2
Összesen	fő	92	56	33	44	80	96	401
	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

A táblázat alapján elmondhatjuk, hogy legnagyobb arányban (54,3%-ban) a közép-dunántúli válaszadók tartják teljes mértékben elegendőnek a lakhatási támogatást, legkisebb arányban (26,0%-ban) pedig a Dél-alföldi válaszadók. A „részben elegendő” válasz Közép-Dunántúlon jellemző a legkevésbé (38,0%), Észak-Alföldön pedig a leginkább (60,0%). Végül a „támogatással együtt sem biztos, hogy a lakhatás költségeit fedezni tudja” választ legkisebb arányban Nyugat-Dunántúlon (3,6%), legnagyobb arányban pedig Dél-Alföldön (13,5%)

jelölték meg. Ha a válaszokat összességében tekintjük, megállapíthatjuk, hogy a válaszadók leginkább a közép-dunántúli régióban voltak elégedettek a támogatás mértékével, a legkevésbé pedig a dél-alföldi régióban. (Ez az információ egyébként egybecseng a legutolsó elemzett kijelentés kapcsán kapott adattal, miszerint e régióban látták legkevésbé úgy a kitöltők, hogy minden szükséges támogatást megkaptak a programtól az önálló lakhatás fenntartásához.)

Ha a kitöltés és a programba való belépés között eltelt időszakhoz viszonyítjuk a fenti adatokat, azt tapasztaljuk, hogy a legkevésbé elégedettek azok voltak, akik 3,5–6 hónap közötti időszakot töltöttek el a programban. Az általuk adott válaszok a következők: teljes mértékben elegendőnek tartja a támogatást 25,8%-uk (8 fő), részben elegendőnek tartja 51,6%-uk (16 fő), és a támogatással sem tudja biztosan fedezni a lakhatás költségeit 19,4% (6 fő esetében). A leginkább elégedettek azok a válaszadók voltak, akik 6,5–9 hónapja részesek a programnak: 52,9%-uk (27 fő) teljes mértékben elegendőnek tartja a lakhatási támogatást, 37,3%-uk (19 fő) részben elegendőnek tartja, végül 7,8%-uk (4 fő) úgy látja, a támogatással együtt sem tudja fedezni lakhatási költségeit. Egyébként érdemes megjegyezni, hogy a kapott értékek alapján nem látszik összefüggés a programba való belépéstől a lekérdezésig eltelt időszak, valamint a között, hogy mennyire találták a válaszadók elegendőnek a támogatást a lakhatási költségek fedezésére.

Egy kicsit más jellegű információ megszerzésére irányult a következő kérdés, amely így hangzott: „*Önálló lakhatása megtartásához mennyire tartja szükségesnek szociális munkás segítségét?*” A kérdőív kitöltői által jelölt válaszlehetőségek megoszlásáról tájékoztat a következő, 9. számú táblázat.

9. számú táblázat

Önálló lakhatása megtartásához mennyire tartja szükségesnek szociális munkás segítségét?

Önálló lakhatása megtartásához mennyire tartja szükségesnek szociális munkás segítségét?	Adott választ megjelölők	
	száma (fő)	aránya (%)
Nagyon fontosnak tartom a szociális munkással való együttműködést.	219	54,6
Fontosnak tartom a szociális munkással való együttműködést.	136	33,9
Nem tartom fontosnak a szociális munkással való	40	10,0

együttműködést, de lehetnek olyan esetek, amikor szükségem lesz a segítségére.		
Egyáltalán nem tartom fontosnak a szociális munkással való együttműködést.	3	0,7
Nincs válasz	3	0,7
Összesen	401	100,0

Az 9. számú táblázat adatai azt mutatják, hogy a válaszadók igen nagy része, 88,5%-a fontosnak tartja önálló lakhatásának megtartásához szociális munkás segítségét, és közöttük is azok vannak nagyobb arányban, akik számára nagyon fontos ez a típusú segítség. A válaszadók között 10,0% azok aránya, akik csak bizonyos helyzetekben tartják szükségesnek a szociális munkás támogatását, végül mindössze 0,7% azon válaszadók aránya, akik egyáltalán nem igénylik szociális munkás segítségét az önálló lakhatás megtartásához.

Ha a kérdésre kapott válaszokat regionálisan vizsgáljuk, az alábbiakat tapasztaljuk (lásd 10. számú táblázat).

10. számú táblázat
Önálló lakhatása megtartásához mennyire tartja szükségesnek szociális munkás segítségét?
– regionális bontásban

Önálló lakhatása megtartásához mennyire tartja szükségesnek szociális munkás segítségét?		Régió						Összesen
		Közép-Dunántúl	Nyugat-Dunántúl	Dél-Dunántúl	Észak-Magyar.	Észak-Alföld	Dél-Alföld	
Nagyon fontosnak tartja	fő	43	30	22	30	48	46	219
	%	46,7	53,6	66,7	68,2	60,0	47,9	54,6
Fontosnak tartja	fő	34	23	7	12	26	34	136
		37,0	41,1	21,2	27,3	32,5	35,4	33,9
Nem tartja fontosnak, de lehet olyan eset, amikor szüksége lesz rá	fő	12	3	4	2	4	15	40
		13,0	5,4	12,1	4,5	5,0	15,6	10,0
Egyáltalán nem tartja fontosnak	fő	2	-	-	-	1	-	3
		2,2	-	-	-	1,3	-	0,7
Nincs válasz	fő	1	-	-	-	1	1	3
		1,1	-	-	-	1,3	1,0	0,7
Összesen	fő	92	56	33	44	80	96	401
		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Az 10. számú táblázat adatai azt mutatják, hogy leginkább az észak-magyarországi válaszadók számára fontos a szociális munkás segítsége az önálló lakhatás megtartásához, hiszen 95,5%-uk a „nagyon fontos” és a „fontos” kategóriát jelölte meg. Ugyanakkor Közép-

Dunántúlon és Dél-Alföldön, ahol egymáshoz nagyon hasonló értékeket kaptunk, a válaszadók – a többi régió válaszadóihoz képest – kevésbé igénylik az ilyen típusú segítséget. Érdekes itt visszautalni az előzőekben elemzett kérdésre, ahol a lakhatási támogatás elegendő mértékére kérdeztünk rá. Az arra kapott válaszoknál ugyanis a közép-dunántúli és a dél-alföldi régió képviselte a szélső értékeket. A Közép-Dunántúlon tartották a válaszadók leginkább elégségesnek a lakhatási támogatást, és ehhez kapcsolódik, hogy kevésbé van szükségük szociális munkás támogatására az önálló lakhatás megtartásához. Ezzel szemben Dél-Alföldön találták legkevésbé elégségesnek a támogatást a válaszadók, melyhez mégis a szociális munkás támogatása iránti alacsonyabb igény társul. Ez már csak azért is érdekes, mert a korábbiakban láthattuk, hogy ebben a régióban érezték legkevésbé a résztvevők, hogy minden szükséges segítséget biztosítana számukra a program ahhoz, hogy hosszú távon fenntarthatassák önálló lakhatásukat. A jelek szerint tehát ahhoz, hogy elégedettségük nagyobb fokú legyen, nem a szociális munkások nagyobb mértékű támogatása hiányzott.

Utolsóként azt kérdeztük meg a kérdőív kitöltőitől, *melyek azok a segítségek, támogatások, amelyekre szükségük lett volna, de nem kapták meg*. Erre a kérdésünkre 283 fő, az összes kitöltő 70,6%-a nem adott választ. A régiók közül egyébként Közép-Dunántúlon (82,6%, 76 fő) és Dél-Alföldön (75,0%, 72 fő) volt a legmagasabb arányú a válaszhiány.

Összesen 118 főtől rendelkezünk valamilyen válasszal. A kitöltők természetesen több választ is adhattak, ám ezzel a lehetőséggel kevesen éltek: mindössze hét ember adott két, és egyetlen kitöltő három választ. Tehát szám szerint 126 válaszunk van. Az alábbiakban ezeket összesítve elemezzük.

Az első fontos megjegyzés, hogy a válaszok száma némiképp becsapós, mivel 74 válaszban (58,7%) azt olvashatjuk, hogy a kitöltő elégedett volt mindennel, nem tudna olyan segítséget említeni, amit igényelt volna, de nem kapott meg.

A fennmaradó 52 választ az alábbiakban ismertetjük:

- 9 fő számára segítséget jelentett volna, ha háztartási gépet is kap (főként mosógép, centrifuga).
- 7 főnek hiányzott az élelmiszer-, illetve ruhatámogatás.
- 2 fő magasabb támogatási összeget, illetve rezsi-hozzájárulást szeretett volna.

- 3 fő számára fontos lett volna, hogy kapjon karácsonyi csomagot vagy ajándékot.
- 4 fő jelezte, hogy segítségre lett volna szüksége az albérletkeresésben és a költöztetésben.
- 6 fő megfelelőbb albérletet vagy megfelelőbb bérlőtársat szeretett volna.
- 2 fő várt volna segítséget saját ingatlanhoz jutásban.
- 7 fő számára lenne fontos a program meghosszabbítása, illetve a program utáni támogatás.
- 3 fő nem tudta pontosan megmondani, mire lett volna még szüksége.
- 9 fő egyéb, csoportba nem rendezhető választ adott, melyek gyakorta nem kapcsolódnak egyértelműen a programhoz, illetve a program keretében kapott szolgáltatásokhoz („a közös programokban részt vehettünk volna”; „nem találtam legális munkát”; „az önkormányzat többet segíthetett volna”; „hosszú idő a minimum egy hónapos együttműködés, amikor türelmetlen az ember és a lakhatásáról van szó”; „lakcímkártya díjmenetese”; „pontosabb, kiszámíthatóbb időpontot a támogatás átadásakor”; „targoncavezetői tanfolyam”; „közgyógy-igazolvány”; „hamarabb is bekerülhettem volna a programba”).

Zárszó

A Hajléktalanokért Közalapítvány, valamint az Összefogás a Budapesti Lakástalanokért és Hajléktalan Emberekért Közalapítvány által támogatott lakhatási program eredményeiből kiindulva – a lakhatás támogatását foglalkoztathatóságot segítő elemekkel kiegészítve – az Új Magyarország Fejlesztési Terv részeként országos pályázat kiírására kerül sor a TÁMOP 5.3.3. intézkedés keretében hajléktalan emberek társadalmi és munkaerő-piaci integrációját segítő programok támogatására. A nyílt pályázati kiírás várhatóan 2008 végén jelenik meg. A lakhatás és a foglalkoztatás személyre szabott támogatását célzó megoldásaival a társadalmi integráció növelését célzó programba – a tervek szerint 2013-ig – 3000 hajléktalan ember bevonására kerül sor. A nyílt pályázati programok megvalósítását a két közalapítvány konzorciuma által a TÁMOP 5.3.2. intézkedés keretében megvalósítandó kiemelt projekt támogatja „Hajléktalan emberek társadalmi és munkaerő-piaci integrációjának szakmai és módszertani megalapozása” projektcímmel. A kiemelt projekt a lakhatási programok koordinációjának tapasztalataira építve – többek között képzések lebonyolításával, tanácsadással, regionális koordinációval – nyújt közvetlen szakmai támogatást a nyílt pályázati programok végrehajtásához, célul tűzve ki a hajléktalan ellátás szemléletének és gyakorlatának a társadalmi integráció irányába ható változását.

RÁCZ ANDREA

Idősellátásban dolgozók jellemzői Svédországban, az Egyesült Királyságban, Spanyolországban és Magyarországon

Jelen tanulmány a Care Work¹ nemzetközi idősellátás-kutatás interjúk részében megkérdezett svéd, brit, spanyol és magyar gondozók jellemzőit, személyes karrierjét, a munkájukról alkotott véleményét, annak társadalmi megbecsültségéről való gondolkodását mutatja be. Vagyis azt, hogy kik dolgoznak a területen, milyen utak vezetnek a gondozási munkához, a gondozók hogyan vélekednek a munka fontosságáról, hogyan definiálják a személyes gondoskodás fogalmát, valamint hogyan tudják a gondozási munkát és a családi életet összeegyeztetni. Végezetül szó esik majd a gondozási munka bizonytalan jövőjével kapcsolatban felvetődő kérdésekről.

Az idős emberekről való gondolkodás a gondozói munka értelmezését és gyakorlását is befolyásolhatja. A nemzetközi kutatás eredményei érdekesek abból a szempontból, hogy megismerjük: az egyes országokban milyen intézményi struktúra biztosított az idősellátás területén, milyen a képzési rendszer, milyen szakmai kérdések foglalkoztatják a gondozókat, valamint azt, hogy az idősellátás különböző formái iránti növekvő igényekre az egyes országok milyen megoldásokat próbálnak adni.

Az utóbbi évtizedek demográfiai és társadalmi-gazdasági folyamatai (a nők nagyarányú munkába állása, a népesség elöregedése) következtében a család egyre kevésbé képes ellátni a gyermekek, idősek, betegek gondozását célzó feladatait, nő az igény az intézményes gondoskodási formák iránt. Ugyanakkor az intézményes gondoskodás területén dolgozó munkavállalók munkakörülményei sok esetben kedvezőtlenek, társadalmi megbecsültségük alacsony. Az Európai Unió országaiban, így Magyarországon is, az alacsony munkaerő-kínálat nem áll összhangban a személyes gondoskodási formák iránti kereslettel, ezért a munka túlnyomórészt még ma is a családokra hárul.

A nemzetközi kutatás első szakaszában áttekintettük a szolgáltatások rendszerét, a vonatkozó statisztikai adatokat és a témával foglalkozó szakirodalmat. A második szakaszban

döntéshozókkal, oktatókkal és gondozást/nevelést végzőkkel készített interjúk vizsgálat keretében tártuk fel a gyermekellátás, az idősellátás és a fogyatékkal élő fiatal felnőttek ellátásának körülményeit és folyamatát. A harmadik szakaszban pedig kipróbáltunk egy új – SOPHOS elnevezésű – kutatási módszert, és a személyes gondoskodás területén fellelhető innovatív kezdeményezéseket gyűjtöttünk össze.²

A kutatás célja volt tehát megvizsgálni a személyes gondoskodás keretében nyújtott ellátásokat és szolgáltatásokat, az e területen foglalkoztatottak felkészültségét, munkakörülményeit, valamint a kereslet és a kínálat jövőbeli várható alakulását.

Tanulmányom a kutatás második szakaszában készült 70 interjú eredményeire épül. Kvalitatív vizsgálatról lévén szó, eredményeink érvényességi köre korlátozott, ugyanakkor számos nemzeti és nemzetközi sajátosságra, problémára mutat rá, amelyeket más vizsgálati módszer nem tárt volna fel. Az összegyűjtött adatok, felvett interjúk négy országban az idősellátás területén dolgozó kiválasztott szakemberekre vonatkoznak. Az összesített nemzetközi tapasztalatok hozzájárulhatnak ahhoz az európai uniós szintű folyamathoz, amely a gondozási szolgáltatások minőségi javításához, a kereslet és a kínálat jövőbeni alakulásának feltérképezéséhez kapcsolódik.

Kontextus

A kutatásban szereplő összesen hat országban (Dánia, Egyesült Királyság, Hollandia, Magyarország, Spanyolország, Svédország) az utóbbi években kormányzati decentralizáció játszódtott le országos, regionális vagy helyi szinten. Az állam szerepe mindazonáltal jelentős különbségeket mutat. A leginkább piacorientált országban, az Egyesült Királyságban működik a leginkább szabályozó jellegű országos irányítási rendszer, míg a legkevésbé piacorientált államokban (Dánia és Svédország) érvényesül a legmagasabb fokú helyi autonómia.

A lakosság létszáma 10 milliónál alacsonyabb Dániában és Svédországban, míg Spanyolországban és az Egyesült Királyságban meghaladja a 40 milliót. A gyerekek és az idős emberek aránya az összlakossághoz viszonyítva 13–19% között van. A női munkavállalási mutató Dániában és Svédországban a legmagasabb, míg Magyarországon és

Spanyolországban a legalacsonyabb. A foglalkoztatott nők között magas a részmunkaidőben dolgozók aránya Hollandiában és az Egyesült Királyságban, és nagyon alacsony Magyarországon. Spanyolországban a munkanélküliség jóval magasabb, mint a többi partnerországban, és itt a legjelentősebb a férfiak és a nők foglalkoztatása közötti különbség is. Dániában és Hollandiában a legmagasabb az egy főre jutó GDP, több mint 40%-kal magasabb Spanyolországénál, és csaknem kétszerese a magyarországi mutatónak. Az adóból származó bevételek a két skandináv országban kb. a GDP felének felelnek meg, Spanyolországban kicsivel meghaladják annak egyharmadát, a többi három országban pedig a GDP 40%-a körül vannak.

A 65 éves vagy annál idősebb lakosság aránya Dániában, Svédországban és Hollandiában 18,5% körül mozog, Nagy-Britanniában ez az arány 15,6%, Spanyolországban 16,8%, hazánkban pedig 14,7% (forrás: OECD 2002.)

Az idősek gondozása otthoni gondoskodásra³, napközbeni intézményes ellátásra és bentlakásos gondozásra osztható.

Abban a tekintetben, hogy ki biztosítja a szolgáltatásokat, jelentős különbségek mutatkoznak az egyes országok között. Az állami szektorba tartozik az idősgondozási területen működő szolgáltatások többsége Dániában, Magyarországon és Svédországban, míg a magánszektorba Hollandiában, Spanyolországban és Nagy-Britanniában. Hollandiában nonprofit szervezetek biztosítják a szolgáltatásokat, a Nagy-Britanniában működő szolgáltatásokat elsősorban üzleti alapon nyújtják.

Ha megvizsgáljuk az államilag finanszírozott szolgáltatások arányát a gondozói munka területén, azt láthatjuk, hogy az időskorúak számára nyújtott gondozás terén Dániában az otthoni segítség 24%-ot tesz ki, a bentlakásos gondozás pedig 10%-ot. Hollandiában az otthoni segítség aránya 10%, hazánkban 2,5%, Svédországban 8%, az Egyesült Királyságban szintén 8%. Spanyolországi adatokkal az otthoni gondozást illetően nem rendelkezünk, az időskorúak számára nyújtott bentlakásos szolgáltatás aránya azonban 3%, mint ahogy az Egyesült Királyságban is. Hazánkban 2,5% a bentlakásos ellátás aránya, Svédországban és Hollandiában pedig 8-8%. Elmondható tehát, hogy Dániában a legmagasabb az államilag finanszírozott szolgáltatások aránya (itt a legmagasabb a szolgáltatások aránya világviszonylatban).

Az idősök dániai ellátása erősen függ a kortól és a fogyatékoság mértékétől. Az állandó otthoni segítségben részesülő idősök aránya a 67 év feletti korosztály egynegyedét teszi ki. A bentlakásos elhelyezés a 75–79 évesek 8%-át, a 90–94 éveseknek azonban már 44%-át, míg a 95 éveseknek vagy annál idősebbeknek 60%-át érinti. Svédországban az idősöknek nyújtott otthoni szolgáltatások mértéke alacsonyabb, mint Dániában, a 65 évnél idősebb lakosság 8%-ára vonatkozik. A bentlakásos szolgáltatások aránya nem tér el különösebben Dániától. Hollandiában meglehetősen magas az idősgondozásban részesülők aránya, a 65 évnél idősebbek 18%-a részesült otthoni gondozási vagy valamilyen bentlakásos szolgáltatásban, ami nagyon hasonló Svédországhoz, de az otthoni gondozásban alacsonyabb a dániai szintnél. Az Egyesült Királyságban az idősöknek nyújtott szolgáltatások aránya egy kicsivel alacsonyabb, mint Hollandiában, ha az összehasonlítás az államilag finanszírozott szolgáltatásokra korlátozódik. 1995-ben az Egyesült Királyság egészére vonatkoztatva a 65 év felettiek körülbelül 7%-a részesült államilag finanszírozott otthoni segítő szolgáltatásban, a becslések szerint ennél valamivel nagyobb számban vették igénybe a magánjellegű otthoni segítséget (azaz a szolgáltatásért maguk fizettek). Bár a házi gondozás a legfontosabb otthoni szolgáltatás, nem az egyetlen, amely igénybe vehető. A 2000. évi számok azt mutatják, hogy a 65 év feletti lakosság 8,4%-a részesült szélesebb körű, államilag finanszírozott házi gondozásban, beleértve az otthoni segítséget, a napközi és étkezési szolgáltatásokat.

A gondozási szolgáltatások hagyományosan másodlagos szerepet játszanak a spanyol jóléti rendszerben, a szociális jólét sokkal inkább a rendkívüli szociális helyzetek felé fordul, és nem a teljes lakosság szociális problémáira kínál megoldást. 1999-ben a bentlakásos intézményben élő 65 évesnél idősebbek száma a korcsoport 3,2%-át tette ki. Magyarországon a házi segítségnyújtásban vagy bentlakásos szolgáltatásokban részesülő idősök (65 évesek és annál idősebbek) aránya alacsony Dániához és Svédországhoz, de még Hollandiához és az Egyesült Királysághoz viszonyítva is. A két szolgáltatásban részesülők teljes száma a lakosság 2,7%-át teszi ki, de a tényleges arány alacsonyabb, mivel a szolgáltatásban részesülők egy része 65 év alatti. Magyarország a bentlakásos szolgáltatások tekintetében Spanyolországhoz hasonlítható.

Az idősöknek nyújtott szolgáltatások terén Dániában növekedés figyelhető meg: 1990 és 2000 között az otthoni segítői szolgáltatásban részesülők száma 15%-kal lett magasabb, míg 1989 és 1999 között az idősök bentlakásos és gondozó otthonaiban a férőhelyek száma 11%-kal nőtt. Más országokban általában csökkenő tendencia figyelhető meg. Például miközben az Egyesült Királyságban az idősök bentlakásos intézményeiben 1989 és 1999 között 11%-kal

emelkedett a férőhelyek száma, ez a növekedés kizárólag az említett időszak kezdetére volt jellemző: 1992 és 1999 között valójában 5%-os csökkenés következett be. A szolgáltatásokban bekövetkező visszaesés folytatódik, 2001-ben 4%-kal kevesebb a férőhelyek száma, mint 1999-ben. Hollandiában az elmúlt 25 évben jelentős visszaesés tapasztalható az időseknek nyújtott bentlakásos gondozásban. 1975 és 2000 között az idősek (65 évesek és annál idősebbek) részesedése a bentlakásos elhelyezésben 11-ről 8%-ra csökkent. A bentlakásos gondozástól az otthoni gondozás felé mozdult el az idősgondozás, ugyanis a nemzeti politika célja, hogy a kórházi ágyakat a gondozó otthonokban lévő ágyakra cserélje, valamint hogy a bentlakásos gondozást az otthoni gondozás váltsa fel.

Svédországban csökkent az otthoni segítségben részesülő idős emberek aránya. 1980 óta az otthoni segítségben részesülő 65 és 79 év közöttiek aránya 2001-re 11%-ról 4%-ra esett vissza. A legidősebb korcsoportban is csökkenés tapasztalható, a 80 éves vagy annál idősebb lakosság körében 34-ről 18%-ra. Még a bentlakásos intézményekben élők száma is kevesebb ma, mint az 1980-as évek elején. Így az elmúlt két évtizedben az otthoni segítség és a speciális szolgáltatásokat nyújtó bentlakásos intézmények aránya a 65–79 évesek körében 14-ről 7%-ra, a 80 év felettiek esetében pedig 62-ről 43%-ra csökkent. Az Egyesült Királyságban a legnagyobb változás a szolgáltatók tekintetében következett be. Az idős emberek számára nyújtott szolgáltatások terén jelentősen csökkent az állami szektor szerepvállalása, aminek helyébe a gyorsan terjeszkedő (főleg profitorientált) magánszektor lépett: a magánszektor ma már az állami támogatásban részesülő gondozó otthonokban élő idős emberek körülbelül kétharmadát látja el, az 1988-as 10%-hoz viszonyítva. Ugyanez a trend vonatkozik az otthoni gondozási szolgáltatásokra.

A felnőttek számára nyújtott szolgáltatások fejlődéséről Közép-Kelet-Európában nincs áttekintés. Magyarországon az otthoni segítői szolgáltatás az 1980-as években gyorsan nőtt a 65 év feletti lakosság körében: 2,4%-ról 6,2%-ra, majd több mint a felére csökkent az 1990-es években, egészen 2,7%-ig. E csökkenésnek főként pénzügyi okai voltak, mivel a kisebb önkormányzatok nem tudták finanszírozni a szolgáltatást. Az időseknek nyújtott nappali ellátás is gyorsan növekedett az 1980-as években – 1,5-ről 2,6%-ra: ezután visszaesett, de lassan újra emelkedni kezdett az 1990-es években, 2,7%-ig. Ezzel ellentétben a bentlakásos szolgáltatások különböző formái gyorsan növekedtek az 1990-es években (+57%). A bentlakásos gondozás iránti jelentős igényt a politika a rendszerváltás után értette meg, és ezeknek az intézményeknek a fejlesztése prioritássá vált.

A munkaerő szerkezete az idősellátás területén a vizsgált négy országban

2000-es adatok szerint Svédországban a teljes foglalkoztatottak 10,5%-a nyújt személyes gondoskodást, Nagy-Britanniában a teljes foglalkoztatott populációban arányuk 4,2%, Spanyolországban 2,2%, és Magyarországon 3%.

Az idősellátás-kutatásban szereplő négy ország közül Svédország rendelkezik a legmagasabban képzett munkaerővel. Svédországban a személyes gondoskodás jelentős részét a következő foglalkozású szakemberek látják el: personliga assistenter (fiatalokkal, felnőttekkel és időssekkel foglalkozó dolgozók, akik alacsonyan képzettek), undersköterskor (ápolói munkát végző, magasan kvalifikált, időssekkel, felnőttekkel és fiatalokkal foglalkozók), sjukvårdsbiträden (egészségügyi kiegészítő jellegű munkát végző gondozók, akik középfokú végzettséggel rendelkeznek) és vårdbiträden (ápolási asszisztensek, akik középfokú végzettségűek). Számos egyéb foglalkozás határos ezekkel a fő foglalkozásokkal, mint a gyógytornász és a rehabilitációs terapeuta, ezek azonban az idősgondozásban dolgozó teljes munkaerőnek csak kis részét jelentik.

Svédországban az a cél, hogy az ápolói végzettséget minden időssekkel foglalkozó gondozói körben alapképzettséggé tegyék, ami azt mutatja, hogy az idősök gondozása egyre inkább az egészségügyi jelleg felé mozdul el. Problémát jelent, hogy a fiatalok nem választják az ún. egészségügyi gondozói programot, sok tanfolyam nem indul teljes létszámmal, valamint sokan lemorzsolódnak a program során: a programra jelentkezőknek csak körülbelül a fele jut el a záróvizsgáig. Jellemző, hogy a képzettséget megszerzők közül többen másik foglalkozást választanak, vagy újabb képzésre jelentkeznek. A gyakorlatban ezért számos olyan gondozó dolgozik, aki nem rendelkezik ápolói végzettséggel.

Nagy-Britanniában két foglalkozást különíthetünk el az idősellátás munkaterületén: home carer (házi gondozók nyújtanak otthoni szolgáltatásokat) és care assistant (gondozási asszisztensek dolgoznak a bentlakásos intézményekben). A gondozók többsége egyáltalán nem képzett, vagy csak igen alacsonyszintű szakmai jellegű képzésben részesült, ami gyakran a kötelező iskolai oktatás végén szerzett képzettséggel egyenértékű.

Spanyolországban a cuidador/a az általános kifejezés az időskorúakkal dolgozó gondozókra. Képzettséggel nem rendelkező dolgozók az alábbiak: asistenta/e familiar (házi gondozást végző, aki általában a nem hivatalos, szürkepiacra dolgozik); auxiliar de geriatría (geriátriai kisegítő; középfokú végzettségű) és auxiliar de gerontología (gerontológiai kisegítő; középfokú végzettségű). A képzési spektrum másik végén a szakmai képesítéssel rendelkező foglalkozási csoportok állnak: auxiliar de enfermería (középfokú végzettségű ápolási asszisztens, aki az idősök otthonában nyújt segítséget); a szakképzett otthoni gondozók másik csoportját treballadores familiars-nak (családgondozói munkát végeznek az idősök körében) nevezik.

Magyarországon a szociális szakmáról egyértelműen kijelenthető, hogy az egészségügyből fejlődött ki. Ez a szociális tartalmú képzések alakulásában is nyomon követhető. 1950 és 1960 között szinte kizárólag egészségügyi szakképesítéssel rendelkező szakemberek dolgoztak a szociális ellátásban. 1960-tól, ahogy egyre differenciáltabb lett a szociális gondozói rendszer, egyre több és magasabb szintű szociális vonatkozású – munka melletti – tanfolyamot vezettek be. Ilyen volt a „szociális otthoni ápoló”, az „öreges napközi otthoni és házi szociális gondozói” tanfolyam, melyeken önálló szakképesítést lehetett szerezni. Ennél kvalifikáltabb képzésnek számított az egészségügyi szakképesítésre épített 10 hónapos szociális szakosító képzés. Ezek a képzések, tanfolyamok pár száz órás elméleti oktatást nyújtottak, s hiányoztak a szociális területen végzett terepgyakorlatok. Az említett képzési formák az 1980-as évek végéig léteztek, majd 1990-től fokozatosan vezettek be újabb szociális képzéseket. Mára a bentlakásos intézményekben és a házi gondozásban dolgozók fő típusai: a szociális gondozó, valamint az ápoló és gondozó; az előbbieket főként házi gondozóként, illetve a nappali ellátásban dolgoznak, míg az utóbbiak többnyire a bentlakásos és egyéb intézményekben. Jelen van emellett még a szociális asszisztens, aki a nappali ellátásban vagy bentlakásos intézményekben dolgozik a többi gondozó munkáját kiegészítve.

Hazánkban a személyes gondoskodást nyújtók (beleértve a gyermekek, a fogyatékkal élő felnőttek, valamint az idősök gondozását) többsége (93%) nő. Több mint háromnegyedük (80%) alap- vagy középfokú végzettséggel rendelkezik, a legalacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők kétharmadát a bentlakásos idősotthonokban és a fogyatékkal élők gondozásában foglalkoztatják. A szociális ellátás területén 2001 januárjától indult be a továbbképzési rendszer, melyet a dolgozók, oktatók és döntéshozók is üdvözöltek. A

továbbképzés a dolgozók számára kötelező, 5 éves ciklus alatt 60 kreditpont megszerzése az előírt; ebbe tanfolyamok, személyiségfejlesztő tréningek, szakmai tanácskozások és szakmai tanulmányutak tartoznak. A továbbképzéseket az intézmények finanszírozzák, így a hozzáférés valamennyi dolgozó számára biztosított. Mivel a továbbképzési kötelezettség aránylag új dolog, a dolgozók egy része sajnos még mindig nincs tisztában ezzel a kötelezettséggel, nem ismerik a lehetőségeiket.

A gondozók rövid bemutatása

Svédországban a megkérdezett 23 gondozóból 5 férfi. A nők átlagéletkora 45 év, életkoruk 28 és 62 év között oszlik meg. Az öt férfi átlagéletkora 38 év, 30 és 48 év közötti kormegoszlásban. Az idősgondozásban a nők átlagosan 15 évet dolgoztak, és jelenlegi munkahelyükön hét éve vannak alkalmazásban. A férfiak esetében a vonatkozó számok: 10, illetve 6 év. A kérdezettek többsége teljes munkaidőben foglalkoztatott. Egynegyedük dolgozik a magánszektorban, az országos átlag 10%. A megkérdezett gondozók közül három kivételével mindenki részt vett valamilyen gondozói és/vagy ápolói képzésen. A nők havi 1760 eurót, a férfiak 1759 eurót keresnek, a magánszektorban dolgozók bére átlagosan 1795 euró (2002-es adat).

A megkérdezett 16 brit gondozóból 12 nő és négy férfi. A gondozók között tizenhárom fehérbőrű brit, két fehérbőrű ír és egy fekete afrikai szerepelt. A kérdezettek életkora 36 és 52 év közé esett. A gondozók több mint fele (56%) az állami szektorban dolgozik. Ez jelentősen meghaladja az országosan jellemző arányokat, amelyek szerint csak a munkaerő egyharmada dolgozik az állami és a nem profitorientált magánszektorban. Az országos munkaerő átlagához hasonlóan, az angol női gondozók mindegyike 16 éves korában befejezte iskolai tanulmányait, és képzettségi szintjük alacsony. A tizenkét nőből hat munka mellett szerzte meg szakképesítését. Egy gondozási asszisztens fizetése 2002-ben havi 1265 euró volt.

Spanyolországban (Katalónia) összesen 15 gondozót kérdeztünk meg – 12 nőt és 3 férfit. Három női és egy férfi családgondozó latin-amerikai bevándorló, bár mind spanyol állampolgárok, és több mint 10 éve Katalóniában élnek. A megkérdezettek több mint fele 40 évesnél idősebb. A 15 spanyol gondozó közül csak négyet alkalmaz közvetlenül az állami szektor. Minden gondozó rendelkezik szakképzettséggel, vagy továbbképzésben részesült.

Magyarországon 16 szakembert kérdeztünk meg. Foglalkozásukat tekintve a 16 főből 7 gondozó-ápoló munkakörben dolgozik, 2 fő vezető ápoló, 3 fő klubvezető, 3 fő házi gondozó, 1 fő a házi gondozók csoportvezetője, és 1 kérdezett mentálhigiénés csoportvezető. A kérdezettek között egy férfi szerepelt. Kor szerinti bontásban a legfiatalabb megkérdezett 25 éves, a legidősebb 50 éves, az átlagéletkor 38 év. Iskolai végzettségüket tekintve heten szakmunkásképzőt végeztek, három fő szakközépiskolai érettségivel rendelkezik, három fő akkreditált középfokú tanfolyamon vett részt, szintén három főnek pedig főiskolai végzettsége van. A kérdezettek havi bruttó átlagjövedelme 87 262 forint – Magyarországon a tárgyévben az alkalmazotti munkaviszonyból származó havi átlagkereset bruttó 122 453 forint volt (499 euró). A kérdezett szakemberek közül mindenki heti 40 órás munkarendben dolgozik. Átlagosan 5 éve dolgoznak jelenlegi munkahelyükön, és 7,5 éve az idősellátás területén. Kilencen tagjai valamilyen szakszervezetnek, érdekképviselői szervnek vagy szakmai egyesületnek, de tagságukat nem gyakorolják aktívan.

Gondozási munkához vezető út – gondozói életpályák

A megkérdezettek sokféle úton jutottak el jelenlegi foglalkozásukhoz, volt, aki egyenesen az iskola befejeztével kezdett az idősellátásban dolgozni. Mások életük későbbi szakaszában jutottak el ehhez a foglalkozáshoz, vagy azért, mert életükben valamilyen nagyobb változás állt be, vagy mert addig elért karrierjük nem volt kielégítő számukra. A gondozói életpályák tekintetében a vizsgált négy országban sok hasonlóságot fedezhetünk fel.

Az Egyesült Királyságban a nők esetében szokatlan, hogy az iskola elvégzése után idős emberekkel kezdjenek dolgozni. Jellemzőbb azonban, hogy akik 16 éves korban befejezik az iskolát és nem tanulnak tovább, azok képesítést egyáltalán nem, vagy csak alacsony képesítést igénylő munkakörben helyezkednek el, pl. gyárban, postán vagy fodrászként. A kutatás során megkérdezett női gondozók többsége az iskola után néhány évvel (20-as éveik elején) gyermeket szült. A kisgyermeknevelés általában olyan időszak volt az életükben, amikor teljes munkaidőben nem tudtak munkát vállalni, részmunkaidőben viszont igen; a gondozói munkát leginkább azért választották, mert a munkaidőt családi kötelezettségeikhez tudták igazítani.

A férfi gondozók is későn léptek a gondozói pályára, de ők korábban magasabb szintű képzettséggel magasabb munkaköri beosztásban vagy jobban fizetett állásban voltak. A gondozói munkára történő átállást gyakran valamilyen válsághelyzet, személyes, pénzügyi krízis, vagy ezek kombinációja váltotta ki. Egyik férfi gondozó például azt követően változtatott állást, hogy üzleti vállalkozása csődbe ment, és el is vált. Egy másik férfi, aki korábban könyvelő volt, ötvenes éveinek közepén akart változtatni az életén.

Hat gondozó, három férfi és három nő számolt be arról, hogy „bukott ápoló”, ugyanis az ápolói hivatás nem volt elérhető számukra, vagy nem volt megfelelő választás.

Svédországban két fő életutat különíthetünk el a kérdezettek körében, amelyen az idősellátásig eljutottak. Az egyik a munkanélküliség, amikor el kell fogadni minden, a piacon hozzáférhető munkalehetőséget. A másik a munkahelyváltás szükségessége; ide tartoznak azok az emberek, akik korábban az egészségügy területén dolgoztak, és a stresszes munkahely és a nem megfelelő munkabeosztás miatt szerették volna váltani.

Az idősök gondozását Spanyolországban is életük későbbi szakaszában kezdték a gondozók, és a britekhez hasonlóan ez a családi körülményekkel volt kapcsolatos. Az idősekkel végzett munka az egyik elérhető lehetőség olyan gondozási tapasztalattal rendelkező felnőtt nők számára, akik a gyermekvállalás után vissza kívánnak térni a munkaerőpiacra, különösen válás esetén. A spanyol bentlakásos intézményekben dolgozó gondozók közül ketten elváltak, és elmondták, hogyan segített nekik ez a szakma abban, hogy visszanyerjék személyes autonómiájukat és önbecsülésüket. A gondozók közül sokan kipróbáltak más foglalkozásokat is, mielőtt az idősgondozást választották. Ez mind a női, mind a férfi gondozókra jellemző. Spanyolországban a férfi gondozók körében gyakori, hogy a gondozói munkát átmeneti foglalkozásnak tekintik, és elhagyják a területet, amikor egy másik ágazatban (leginkább az iparban) jobban fizető állást találnak.

Hazánkban az életpályákat vizsgálva négy nagyobb, egymástól jól elkülönülő egységet különböztethetünk meg. A 16 kérdezett közül két fő mindig is idősekkel foglalkozott, négyen az egészségügyben dolgoztak korábban, öt fő kisgyermekekkel foglalkozott. A negyedik kategóriába szintén öt fő tartozik, ők a szociális és egészségügyi szférától eltérő területről érkeztek, főképpen a magánszektorban dolgoztak, kereskedelemben vagy irodai munkakörben, de találhatunk köztük kényszervállalkozót is. Sok esetben a család és a munka

összeegyeztetése állt a váltás háttérében, még ha a jelenlegi munka a korábbi tevékenységhez képest megterhelőbb is. A pályamódosítás oka lehet a személyes motiváció vagy az új kihívások keresése, a magasabb szintű szakmai tevékenység és az önmegvalósítás iránti vágy is.

A gondozók véleménye a személyes gondoskodásról és annak fontosságáról

A személyes gondoskodás összetett, nehezen definiálható tevékenység. Brit válaszadóinktól eltérő feleleteket kaptunk arra a kérdésre, mit jelent szerintük a „szociális gondozás”⁴ fogalma. Ugyanezt tapasztaltuk a személyes gondozás tartalmi jegyeinek megfogalmazásakor. Leginkább a „mindennapos gondoskodás” leírást alkalmazták, pl. beszélgetés az idősekkel, az időskorú emberek ösztönzése. Egyikük szerint: „Számomra azt jelenti a szociális gondoskodás, hogy vigyázok a gondozottakra, és segítek nekik megőrizni az önállóságukat”. A hangsúly a személyes kapcsolatra helyeződik, melynek segítségével a gondoskodásra szoruló személy megtarthatja függetlenségét.

A területen dolgozóknak a szociális gondozásról alkotott képét kiegészíti az, ahogyan a társadalomban látják munkájuk értékét a válaszadók. A legtöbb brit gondozó szerint a társadalom nagy része nem érti, és nem értékeli munkájukat. Mindössze néhány válaszadó gondolta úgy, hogy a társadalmi megbecsültség megfelel a gondozók által végzett munka jelentőségének. Bár jó pár válaszadó nyilatkozott úgy, hogy az utóbbi években javult a személyes gondoskodás megítélése, sokkal gyakoribb válasz volt az, hogy nem látnak változást e téren.

Svédországban a legtöbb megkérdezett úgy vélte, hogy a személyes gondoskodás, különösen az időskorúak gondozásának társadalmi értékelése még mindig alacsony. Úgy érezték, hogy a legtöbb ember alacsony státuszú munkaként tekint hivatásukra, és ezt tükrözi az alacsony fizetés, valamint a média által bemutatott, illetve a társadalom egészének megítélése nyomán kirajzolódó negatív kép. A gondozók úgy vélik, hogy az időskorúak gondozása a médiában torzítva jelenik meg. Egyikük úgy fogalmazott: a társadalomnak a személyes gondoskodásról való vélekedése befolyásolja azt, ahogyan ő a saját munkáját megítéli. „Vajon egész életemben csak segédápoló leszek?”

Spanyolországban a megkérdezettek többsége úgy érzi, hogy a gondoskodást a gondozottak és családjuk magasra értékeli, ezzel szemben a társadalom nem becsüli meg munkájukat: „A fizetésünk sokkal alacsonyabb, mint elvárható lenne”. A munka értéke tehát nem tükröződik a javadalmazásban, és nem érzik, hogy tisztelet övezné tevékenységüket a társadalomban, sokszor cselédnek tekintik őket, és megkérdőjelezzik szakmai tudásukat.

A kutatás során a hazánkban megkérdezett szakemberek valamennyien egyetértenek abban, hogy a szociális szakma presztízse alacsony. A gondozás színvonalának emeléséhez feltétlenül szükséges a dolgozók erkölcsi és anyagi megbecsülése, melyet – a több évtizedes gyakorlati tevékenység után is – hiányolnak a szakemberek. Az anyagiakon kívül szükség lenne az információáramlás megfelelő biztosítására a társadalom és a szociális ellátás között. A szociális munka szélesebb körű társadalmi megismertetésével társadalmi tudatformálásra lenne szükség. A tudatformálást pozitív irányban segítené, ha az emberek többet tudnának a szociális intézményekben folyó munkáról, ha az idősekről szóló deficit modellt felválthatná az idők pozitív tulajdonságainak megismerése. A társadalmi elismerés hiányának fő oka, hogy a gondozói munkát a társadalom széles rétege még mindig a háztartási alkalmazottak által végzett munkával azonosítja.

A vizsgált négy országban az alacsony társadalmi megbecsültség érzékelése nem feltétlenül befolyásolja a személyes gondozást végzők saját munkájukhoz való viszonyulását: e két tényező teljesen szemben áll egymással a munka fontosságának tekintetében. Minden megkérdezett gondozó fontosnak ítélte saját munkáját. Támogatják az időskorúak azon törekvését, hogy otthonukban maradhassanak, igyekeznek levenni a „terhet” a gondozást végző rokonok válláról. A gondozók kiemelték annak fontosságát, hogy az intim feladatokat, pl. a személyes tisztálkodást hivatásos gondozók lássák el. Minden megkérdezett úgy gondolta, hogy a munka fontos a társadalomnak, mert az általuk nyújtott szolgáltatások nélkül a családok és a közösségek kényszerülnének az időskorúak gondozására.

Az interjúk tanúsága szerint elmondható tehát, hogy a személyes gondoskodás tág értelmezésben az idős emberek számára nyújtott azon szolgáltatásokat jelentik, melyek magukban foglalják a fizikai, mindennapi gondozást, az idős ember függetlenségének, önállóságának, aktivitásának megőrzésében való segítséget. Jelenti az idős ember és családja közötti kapcsolat erősítését: Spanyolországban és hazánkban az idős ember és családja közötti

kapcsolat komplementernek tekinthető, bevonva a családot a gondozási gyakorlatba. Ezzel ellentétben Svédországban supplementer a kapcsolat, amely azt jelenti, hogy a gondozók speciális segítségnyújtásra fókuszálnak. Az Egyesült Királyságban, Spanyolországban és hazánkban hivatásos gondozók végzik a személyes gondoskodás jelentős részét, ezzel szemben Svédországban a társadalmi gondoskodás a jellemzőbb. Egy harmadik értelmezésben a „care work” mint személyes gondoskodás jelenti a kliensorientált vagy gyakorlatorientált gondozást. A gyakorlatorientált gondozás középpontjában a gondozási munka áll. A kliensorientált gondozás fókuszpontja pedig maga az idős ember és az ő általános jólétének biztosítása. Természetesen a két orientáció nehezen különíthető el, mivel az idős ember segítése, gondozása személyes kapcsolat és kommunikáció nélkül lehetetlen.

A gondozói munka és a családi élet összeegyeztetése

A formális és az informális gondozásban is a nők játsszák a legfontosabb gondozói szerepet, így a személyes gondoskodás összemosódhat a családi életben végzett gondoskodással. Nagy-Britanniában különösen jellemző ez, a gondozók ugyanis arról számoltak be, hogy a fizetett munka és a családi élet – beleértve a rokonok ingyenes gondozását is – közötti határ észrevétlen. Sokuk szerint a gondozás „lelki alkat” vagy életvitel kérdése. Ez abban is megnyilvánulhat, hogy a gondozók egyként tekintenek munkájukra és családi életükre, véleményük szerint a családi élet és a személyes gondoskodás számos hasonló jellegzetességgel rendelkezik.

Az angol gondozók tudását és ismereteit gyakran a tágabb család is hasznosítja. Ez is példa lehet a munka és a családi élet összefonódására. A gondozótól gyakran kérnek tanácsot, különösen az időskorúak egészségével és támogatásával kapcsolatban. E gyakorlat miatt a gondozó különleges státusszal bírhat a családon belül. A gondozók ilyen értelemben egyfajta hidat biztosítanak a gondozási problémával küszködő család és a szolgáltatások között.

A svéd gondozók a munka és a családi élet szigorú különválasztását hangsúlyozták. Svédországban a személyes gondoskodás eszmerendszere főként az 1980-as években fejlődött ki. Ebben az évtizedben nőtt a gondozók képzettségi szintje, és a csoportban (team) való munka általános gyakorlattá vált. Az idős személyekkel kapcsolatos döntéseket a team keretein belül kellett meghozni. Erőfeszítések történtek annak érdekében is, hogy a gondozók

elkerüljék a túlzottan bizalmas kapcsolat kialakítását az időskorú gondozottal. Fontos megjegyezni, hogy ellenérvek is merültek fel az ún. „szakmaiságot növelő folyamatok” ellen. A gondozó és a gondozott személy között így létrejött távolság éppen ellentétes a személyes gondoskodás fogalmával. Svédországban jelenleg az időskorúak gondozásának általános gyakorlata már nem tükrözi ezt az eszmerendszert, és a gondozók sem szívesen tartanak távolságot a gondozottakkal szemben. A válaszadók családjuk támogató erejének fontosságát hangsúlyozták a nehéz időkben, pl. ha egy haldokló mellett töltötték a napot, vagy egyéb nehézségekkel kellett szembesülniük munkájuk során.

A spanyol kérdezettek beszámoltak arról, hogy a munkahelyi kötelezettségek gyakran összeférhetetlenek a család felé vállalt kötelezettségekkel (pl. hétvégi telefonhívások, váratlan időpontban be kell menni a munkahelyre). Ugyanakkor a gondozási tapasztalattal bíró spanyolországi felnőtt nők számára, akik a gyermekvállalást, főként azonban válást követően vissza szeretnének térni a munkaerőpiacra, (karrier)lehetőség is az idősellátás.

Magyarországon a legtöbb gondozó úgy vélte, hogy jól össze tudja hangolni munkáját családi életével. A családtagok – párok és rokonok –, illetve a barátok támogatása fontos számukra a gondozási munkában. A megkérdezett gondozók általánosságban üdvözölnék több férfi munkatárs jelenlétét, különösen a házi segítségnyújtás területén és a bentlakásos intézményekben. A férfi munkaerővel kapcsolatban a válaszadók a fizikai erőt (pl. emelésnél vagy fürdetésnél) emelték ki, valamint a ház körüli munkák (pl. favágás vagy kertészkedés) elvégzését. A női gondozók úgy vélekedtek, hogy a férfiak kenyérkereső szerepe és a szociális területen tapasztalható alacsony bérezés konfliktusa okozza, hogy kevés férfi választja hivatásának a személyes gondoskodást.

Jövőbeli kilátások az idősgondozásban

Végül néhány olyan kérdéssel foglalkozunk, amely jelentős az idős emberek jövőbeni ellátása, gondozása szempontjából. E kérdések közül jónéhány az összes országot érinti, függetlenül azok szociális gondozási modelljétől vagy jóléti rendszerétől.

A gondozást többségében nők végzik, és kedvezőtlen a munka társadalmi megítélése. A probléma egyfelől az idős emberekről kialakult negatív képből ered, amely szerint értéktelenek és terhesek a társadalom számára, a gondozói munka pedig teljesen

eredménytelen. Másfelől abból a továbbélő tévhitből adódik, mely szerint a gondozói munka olyan, amire a nők természettől fogva alkalmasak a családi életben betöltött gondozói szerepük révén.

A kormányzatok elismerik, hogy a gondozók toborzása és megtartása beavatkozást igényel, ha el akarják kerülni a krónikus munkaerőhiányt. Pozitívum, hogy a szakemberek mind a négy országban elégedettek magával a gondozói munkával, és magasra értékelik a munkát, amit végeznek. Viszont elégedetlenek azzal, ahogyan a munkát a társadalom értékeli, mind a fizetés és a munkafeltételek, mind pedig a társadalmi megbecsültség szempontjából.

Az egyik legkomolyabb kihívás olyan személyeket találni, akik hajlandóak a jövőben az idősgondozásban dolgozni. Fontos, hogy a terület megtartsa azt a munkaerőt, amely a gondozói munka feladása nélkül kíván karriert csinálni. De olyan új gondozók keresését is jelenti, akik a mára már szakemberré vált háziasszonyok, vagy az idősellátástól eltérő területről érkezettek mellett szakképzett munkaerőként jelennek meg az idősellátásban. A lehetséges célcsoportok közé tartoznak a férfiak, a kisebbségi etnikai csoportok és a fiatalabbak.

A férfi gondozók továbbra is kevesen vannak. Az általános vélekedés ellenére, amely szerint több férfi gondozóra lenne szükség, nem mutat jel arra, hogy a férfiak toborzása a vizsgált országokban elsőbbséget élvezne, vagy arra, hogy egy kitartó és sikeres program tárgyát képezné. Figyelembe kellene venni azt is, hogy a munkához vezető utak és a munkával kapcsolatos elvárások a férfiak és nők körében eltérőek.

Minden országban – kivéve Magyarországot – jellemző az etnikai kisebbséghez tartozó gondozók szerepvállalása. A bevándorlók kapcsán fontos kérdés, hogy van-e olyan végzettségük, amelyet az adott országban elismernek, máskülönben a gondozói hierarchia alsó szintjére kerülnek, gyarapítva a legrosszabbul fizetett és legkevésbé képzett munkaerőt.

A fiatalok nem, vagy legalábbis nem nagy számban választják az idős emberekkel való foglalkozást. Ahhoz, hogy a területen dolgozók közt kiegyensúlyozottabb legyen a különböző életkori csoportok aránya, toborzási stratégia kialakítására lenne szükség, kérdés azonban, hogyan, milyen ösztönzők mellett lehet a fiatalokat meggyőzni arról, hogy az idősök gondozása megfelelő életpálya a számukra.

Kérdés az is, hogy a fiatalok mennyire alkalmasak arra, hogy az idősgondozási szolgáltatásokban dolgozzanak. Egyes vélemények szerint minél közelebb van a gondozó korban a gondozotthoz, annál jobban megértik egymást a közös emlékek miatt. Ez az érv megkérdőjelezi a fiatal emberek toborzásának fontosságát.

Az idősekkel dolgozó gondozók képzésének szintje mind a négy országban alacsony. A döntéshozók azonban egyre inkább elismerik, hogy a gondozók körében az oktatási és a képzési szintet emelni kell. A stratégiák a vizsgált országokban eltérőek. Nagy-Britanniában pl. a szakmapolitika szerint a gondozás technikai feladat, így kompetenciaalapú képzést szorgalmaznak. Spanyolországban a képzés inkább tapasztalati tudásra épül. Svédországban, ezzel ellentétben, olyan területként tekintenek a gondozói munkára, ahol inkább elméleti tudás szükséges. Kreatív gondolkodásra van szükség a képzési programok tartalmának kidolgozásához az olyan terminusok tükrében, mint a tudás forrásaként szolgáló, egész életen át tartó tanulás.

Figyelmet kellene fordítani a személyes gondoskodás definíciós keretének kidolgozására és elméleti háttérének megteremtésére. Definálni kellene olyan létező fogalmakat, mint a „szociális gondozás” vagy „idősnevelés”. A területen dolgozó szakemberek körében hangsúlyt kellene fektetni a gyakorlati munka értékelésére, például a kritikai elemzés módszereinek kifejlesztésével.

A munkaerő jövőbeni szerkezetének kérdése aláhúzza az oktatás és a szakképzés fontosságát. Várható a szociális gondozói munka szerkezetének változása – de kérdés, hogy milyen formában. Svédország pl. a meglévő foglalkozásokra épít a képesítés általános szintjének növelésével, az ápolói képzés általánossá tétele mellett. Nagy-Britannia az iskolarendszerű oktatás szintjében elmaradt, és a szakmai képzésekre helyezi a hangsúlyt.

A gondozók minőségi munkavégzéséhez megfelelő infrastruktúrára van szükség. Ez azt jelenti, hogy fokozott figyelmet kell fordítani a csapatmunkára, a szakmai felügyeletre, a folyamatos képzésre és fejlődésre, a megfelelő munkakörülmények biztosítására, a stressz különböző forrásainak – beleértve a munka során érzékelt időhiányt – azonosítására és azok megszüntetésére.

Az idősgondozásban jelentős és egyre nagyobb hangsúly helyeződik arra, hogy az egyének és családjaik több felelősséget vállaljanak, míg az állami szolgáltatások mindinkább azokra az idős emberekre irányulnak, akik „jobban rászorulnak”.

Nyilvánvaló, hogy az idős emberek nem automatikusan részesítik előnyben a rokonok általi gondozást. Sokkal körültekintőbbek abban, hogy mit kitől várnak. Például az intim gondozást szívesebben veszik a gondozótól, mint a családtagoktól. Amennyiben a szolgáltatások jól fejlettek, a hivatalos szolgáltatások keretében nyújtott rutingondozást részesítik előnyben. Ám a családi gondozást és a hivatalos gondozói munkát nem lehet vagy/vagy alapon kezelni. A gondozási munkában nagy szerepe van a családnak, de fontos meghatározni, hogy mi a család és mi a gondozók feladata. Szélsőséges álláspont szerint a gondozókra hárul a teljes körű, speciális ellátás és a felelősségvállalás az idős ember állapotáért. Ezzel szemben a szakemberek úgy vélik, hogy a gondozás a család tehermentesítését jelenti ugyan, de az idős ember lelki állapotáért a család a felelős, az érzelmi kötődést a családnak kell biztosítani.

A fenti kérdések megválaszolásához azonban számolni kell az idős emberek igényeivel és elvárásaival, azzal, hogy szükségleteik nem statikusak, és az idős emberek a jövőben ennek vélhetőleg méginkább hangot adnak.

Irodalom

Peter Moss – Claire Cameron (2002): Személyes gondoskodás és a személyes gondoskodást nyújtó munkaerő. Beszámoló az első szakaszcsoportról és a jelenlegi helyzet áttekintése. (<http://www.ioe.ac.uk/tcru/carework.htm>)

Rácz Andrea – Hajós Zsófia (2004): A Care Work nemzetközi idősellátás-kutatás hazai tapasztalatai. In.: A szociális ellátórendszer működéséről, kihívásairól. Kapocs könyvek 7.

Stina Johanson (2004): Care Work in Europe: Working with older people. A case study od Sweden, Spain and England. Current understanding and future directions. Consolidated report. (<http://www.ioe.ac.uk/tcru/carework.htm>)

Stina Johansson – Claire Cameron (2002): Szakirodalmi áttekintés 1990-től: szakmai elégedettség, a személyes gondoskodást nyújtó ellátások minősége és a nemek közti esélyegyenlőség. Egyesített beszámoló. (<http://www.ioe.ac.uk/tcru/carework.htm>)

Jegyzetek

¹ A „Care Work in Europe, Current understandings and future directions” c. nemzetközi kutatás a kisgyermek, az idősek és a fogyatékkal élő fiatal felnőttek részére rendelkezésre álló személyes gondoskodást nyújtó ellátásokra és szolgáltatásokra, valamint az ott dolgozók helyzetére terjedt ki. A kutatás 2001–2005 között zajlott. Finanszírozása az Európai Unió 5. Kutatásfejlesztési keretprogramjából, a „Társadalmi-gazdasági tudásalap javítása” elnevezésű fejezetből történt. Dánia, Nagy-Britannia, Hollandia, Svédország és Spanyolország, illetve Magyarország egy-egy intézetének kutatói vettek részt a vizsgálatban. Az egyes ellátásai területeken 3-4 ország kutatócsoportja dolgozott. A kutatás magyar partnere a Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet (jelenleg Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet) volt.

² A kutatás angol nyelvű honlapja, ahonnan az összes elkészült tanulmány letölthető: www.ioe.ac.uk/tcru/carework

³ Az otthoni gondozás/gondoskodás/segítés fogalmakat szinonimaként használom, mely leginkább a házi gondozás, házi segítségnyújtás magyar nyelvben használatos fogalmainak felel meg.

